

Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

„NEVIDITELNÁ PRAHA“ GUSTAVA MEYRINKA
Obraz města v Meyrinkově povídkové a románové
tvorbě

„UNSEEABLE PRAGUE“ OF GUSTAV MEYRINK
The picture of the city in Meyrink's tales and novels

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Anna Stejskalová

Autorka diplomové práce: Lenka Bártiková

Ploužnice 27, 512 51, Lomnice n. Pop.

6. ročník

český jazyk – německý jazyk

2002-2008, presenční studium

Měsíc a rok dokončení diplomové práce: březen 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze 23. 3. 2008

Lenka Boháčková

Tímto bych chtěla poděkovat paní doktorce Anně Stejskalové za laskavé vedení, za čas strávený nad touto prací a za podnětné připomínky týkající se obsahu a formy práce.

(Neviditelná Poslání)

MOTTO

„Neznám jiné město, které by člověka – bydlí-li v něm a zvětral-li s ním duchovně – k sobě tak podivuhodně kouzelně vábilo a jež by tak neodolatelně vybízelo k návštěvě míst jeho pohnuté minulosti – jako Praha. Vypadá to, jako by mrtví volali nás živé na místa, kde kdysi trávili své pozemské bytí, aby nám pošeptali, že Praha nemá své jméno nadarmo -, že je ve skutečnosti prahem mnohem užším než na jiných místech země... pak kráčíme jakoby pod jakýmsi vlivem, nevidíme a neslyšíme nic, co bychom už dávno nevěděli, ale odnášíme si pocit, na který nelze do pozdního stáří zapomenout – podivný pocit, jako bychom nějakým způsobem překročili práh.“

(Neviditelná Praha)

OBSAH

1. ÚVOD	6
2. PRAHA JAKO LITERÁRNÍ INSPIRACE, především pro autory „pražské německé literatury“.....	9
3. GUSTAV MEYRINK	15
3.1 Občan a bankéř Gustav Meyer.....	15
3.2 Spisovatel Gustav Meyrink.....	19
4. POVÍDKOVÁ TVORBA	23
4.1 Praha jako velké maloměsto.....	25
4.2 Praha jako místo hrůzy.....	32
4.3 Praha jako prahové místo.....	39
5. ROMÁNOVÁ TVORBA	45
5.1 Pražské iniciační romány	47
5.11 Golem.....	48
5.12 Valpuržina noc.....	49
5.13 Anděl západního okna.....	51
5.2 Praha – obraz a role v ději	54
5.21 Čas.....	55
5.22 Atmosféra města.....	57
5.23 Uspořádání prostoru.....	59
5.24 Praha jako místo iniciace.....	60
5.3 Pražské čtvrtě	66
5.31 Židovské Město.....	66
5.32 Malá Strana.....	72
5.33 Hradčany.....	76
5.34 Staré Město.....	80
6. ZÁVĚR	83
7. PRAMENY A LITERATURA	89

1. ÚVOD

Téma mé diplomové práce spojuje dvě skutečnosti, které se pro mě do jisté míry staly „srdeční záležitostí“. Na jedné straně je to dílo Gustava Meyrinka, na straně druhé naše hlavní město Praha. A právě v Meyrinkových prózách nalezneme jedny z nejpoutavějších obrazů tohoto města – Prahu tajemnou, fantastickou, magickou, která je očima střízlivého pozorovatele neviditelná.

Cílem práce je představit jednoho z autorů přelomu 19. a 20. století, jejichž mateřským jazykem byla němčina, jež však do určité míry formovalo české prostředí, v němž žili, především Praha, v té době národnostně smíšené město, kde jedno z kulturních center tvořila německá inteligence.

Oním autorem je Gustav Meyrink, jehož jméno možná nepatří k těm prvním, která se nám v souvislosti s pojmem „pražská německá literatura“ vybaví, jeho dílo však v jejím kontextu určitým způsobem vyniká a pro jeho osobitost je lze jen stěží přirovnat k dílu jiného tvůrce tohoto období.

Velký podíl na tom mimo jiné má autorův celoživotní zájem o okultní nauky. Jejich studium a praktikování Meyrinka k psaní přivedlo a poskytovalo mu i četné náměty, které literárně zpracovával. Hlavní téma, jež prostupuje celé jeho dílo, bychom mohli nazvat cestou za poznáním, cestou zasvěcení, cestou k vyšším skutečnostem. Toto téma se objevuje již v jeho povídkách, kde ale autor dává prostor i jiným tématům, románovou tvorbu však již zcela ovládá. Některé Meyrinkovy povídky a všechny jeho romány se díky tomu stávají díly mnohovrstevnatými, jejich nejskrytější významy jsou srozumitelné pouze lidem, kteří mají určité znalosti esoterních nauk a jejich systémů, a jsou tak schopni porozumět nemalému množství symbolů v dílech obsažených. Můžeme říci, že pro ty, kteří těmito vědomostmi nedisponují vůbec, se některá díla stávají nesrozumitelná.

Silným motivem se v Meyrinkově díle stává Praha. Jako prostor děje se objevuje v některých povídkách i románech. V těchto prózách nabývá několika podob, jedna však dominuje – Praha jako město kouzelné, fantastické, město tajemné až hrůzné.

Než přistoupíme k samotným prózám, jimiž se budeme podrobněji zabývat, věnujeme pozornost Praze jako literárnímu motivu a pokusíme se naznačit, jak se utvářela její legenda jakožto města tajemného a fantastického, přičemž se zaměříme především na to, jak tomu bylo v dílech autorů „pražské německé literatury“.

Následně představíme Gustava Meyrinka jako občana a spisovatele. Co se týče autorova života, zaměříme se zejména na tu část, kterou strávil v Praze. Větší pozornost budeme věnovat událostem, které se následně odrazilily v jeho tvorbě, což nám poslouží k hlubšímu pochopení části jeho díla. U Meyrinka – spisovatele se mimo jiné pokusíme o celkovou charakteristiku jeho literárního díla. Ačkoliv Meyrink tvrdí, že je jeho tvorba prosta jakýchkoliv literárních postupů typických pro ten či onen literární směr, poukážeme na jisté rysy, na jejichž základě bychom jeho dílo mohli k určitému literárnímu směru přiřadit.

Následující kapitoly budou plně věnovány hlavnímu tématu práce, tedy prostoru Prahy v Meyrinkových prózách, jeho zobrazení a funkci v ději.

Meyrinkovy povídky mají ve srovnání s jeho romány rozmanitý charakter. Na jedné straně se tu setkáváme s čistou satirou, na straně druhé s iniciační povídkou. Podobné je tomu i se zobrazením Prahy, která je představena jako město plné šosáků i jako místo fantastické a magické. U povídek nás tato rozmanitost v zobrazení města vedla ke snaze formulovat pouze celkové pohledy na Prahu. Nebudeme sledovat jednotlivosti, ale to, jak je čtenáři město představeno, jakou má tvář, jak je autor vykresluje.

Meyrinkovy romány mají již ucelenější podobu. Často jsou označovány za romány iniciační, i my na ně budeme nahlížet prizmatem tohoto žánru, přičemž se vzhledem ke zvolenému tématu zaměříme především na funkci prostoru. Praha se stává dějištěm románů *Golem*, *Valpuržina noc*

a částečně i *Anděl západního okna*. Naším hlavním cílem bude analýza prostoru Prahy v těchto dílech. Na rozdíl od povídek se již tolik nebudeme věnovat celkové atmosféře města. Jednak se tato atmosféra v porovnání s určitou skupinou povídek výrazně nemění, jednak v románech nabývají na důležitosti jednotlivé čtvrti, které svým osobitým charakterem celkový pohled na město narušují.

Spojujícím prvkem pro výběr a charakteristiku prostorů bude především kategorie tajemství. Zaměříme se na to, co z jednotlivých pražských prostorů činí místa tajuplná a jakou funkci toto tajemno v příbězích hraje. Dalším důležitým faktorem, který s předchozím velkou měrou souvisí, je povaha Prahy jako místa iniciace.

Při zpracovávání tématu a jeho jednotlivých aspektů jsem se potýkala především s dvěma překážkami. První z nich byla již zmíněná mnohohrstevnatost Meyrinkova díla, zejména přítomnost složité symboliky různých esoterních systémů. Ta se vyskytuje především v románech. Tato práce se však nesnaží postihnout nejskrytější významy Meyrinkových děl, symbolikou se zabývá spíše okrajově, a to v těch případech, když souvisí s rolí prostoru v díle.

Druhým problémem se stalo nevelké množství sekundární literatury, která se ke zvolenému tématu váže. Meyrinkovi je věnováno pramálo monografií a jejich počet se navíc zužuje pro jejich nedostupnost v českém prostředí. Největším přínosem mi byla kniha D. Ž. Bora *Bdělost, toť vše*, která obsahuje mnoho cenných informací především o životě autora a povaze jeho tvorby. Dalšími zdroji poznatků se staly články z literárních i jiných časopisů a několik doslovů k různým vydáním děl. Mállokterí autoři se však zabývají Meyrinkovými prózami z námi zvoleného hlediska. Zájem odborníků se pochopitelně nejvíce zaměřuje na román *Golem*, z povídek jsou to pak satiry. K analýze prostoru Prahy jako místa tajemného a místa iniciace se mi hlavními vodítky staly knihy Daniely Hodové *Místa s tajemstvím* a *Román zasvěcení*, které byly též inspirací a sloužily jako klíč k „rozkódování“ povahy zobrazených prostorů.

2. PRAHA JAKO LITERÁRNÍ INSPIRACE

především pro autory „pražské německé literatury“

Praha, stejně jako jiná světová velkoměsta s bohatou historií a silnou kulturní tradicí, vždy lákala nejen turisty obdivující krásu historických památek, ale i umělce, kteří se nechávali inspirovat toulkami úzkými uličkami starého města, hlavními třídami nových čtvrtí i průmyslovou periferií. Velkoměsto skýtá široké spektrum inspirace: od pověstí a legend, kterými jsou opředeny jeho starší, ale i novější dějiny, přes důležité historické události, jež se podepsaly na jeho tváři i duši, až po moderní současnost. Ta je v případě Prahy silně formována dobou minulou, která se nejzřetelněji zrcadlí ve vnější podobě města, její kouzlo na nás však dýchá i z jeho vnitřního života.

To vše vytváří pozoruhodné klima, v němž se mísí staré s novým, přičemž „staré“ neplní úlohu pouhého historického reliktu, který je třeba ctít a stavět na obdiv, ale je organicky propojeno s „novým“, je jeho živou součástí, která k nám promlouvá napříč staletími. Bohatá a pozoruhodná historie má svůj podíl na tom, že se Praha stala městem opředěným pověstmi, legendami a historkami, které zahalují strohá dějinná fakta do roušky tajemství, ireálna a fantastiky. A tento rys vystupuje v případě Prahy do popředí mnohem více, než u jiných evropských metropolí, se kterými by mohla být srovnávána. Přívlastky jako „tajemná“, „fantastická“, „magická“, či dokonce „mystická“ dostává nejčastěji právě ona - město, které je pro mnohé (nejen geografickým) „srdcem Evropy“, jehož tlukot zneklidňuje, vzrušuje a inspiruje.

Mezi inspirovanými Prahou bylo i nemálo českých literátů. Asi nejintenzivněji zachytili tajemnou, fantastickou a přízračnou atmosféru města ve svých dílech autoři poslední třetiny 19. a počátku 20. století, například Jakub Arbes, Julius Zeyer, Jiří Karásek ze Lvovic či Vilém Mrštík. Inspirace pražským tajemnem a magičnem se v nezanedbatelné míře objevuje i na přelomu století následujících, tedy v naší současnosti, kdy literatura mimo jiné tihne i k tématům ireálna a záhad. Můžeme

jmenovat Danielu Hodrovou, Michala Ajvaze či Miloše Urbana, v jejichž prózách je Praha představena jako pozoruhodný a tajemný prostor, místo prolínající se s jinými světy i místo záhadných událostí.

Fantastičnost a magičnost města určuje několik faktorů. Jsou jimi jednak prostředí v užším slova smyslu, jakési uspořádání prostoru a architektura města, jednak dějinný proces, kterým město prošlo. Karel Krejčí propojuje důležité pražské prostory - konkrétně návrší - s jednotlivými epochami české historie a vytváří „symbolickou sestavu“ prostoru a času charakterizující české dějiny: Vyšehrad - Praha mýtická, Hradčany - Praha královská, Žižkov - Praha heroická, Bílá hora - Praha tragická.¹

Kromě těchto epoch je tu ještě „Praha fantastická“, která je historicky zakotvena především v době císaře Rudolfa II. Toto zakotvení však přesahuje a pro ty, kdo ji takto chtějí vnímat, přetrvává dodnes. Nelze však popřít, že se právě doba vlády podivínského císaře Rudolfa II. zasloužila o zrod této tváře Prahy. Epocha, kde stojí bok po boku moudrost a vychytralost, pravda tajných nauk a šarlatánství, věhlasní učenci a „dryáčníci“, dala vzniknout podivuhodnému obrazu města, který ožívá i o mnoho let později v příbězích, v nichž se setkáváme s postavami moudrého rabbiho Lōwa a jeho homunkula Golema, s učenci, jako byli Tycho de Brahe či Johannes Kepler, s legendárním čarodějem doktorem Faustem a dalšími.

Mezi Prahu rudolfínskou a Prahu fantastickou však nelze klást rovnítko, neboť - jak bylo řečeno - fantastický a magický obraz Prahy tuto dobu přesahují. Fantastika se „od této historické základny odpoutává; zachycuje se na pražských lokalitách“² Tím je prostor fantastické Prahy, zahrnující doposud místa, jako jsou židovské ghetto či Hrad se Zlatou uličkou, rozšířen i o místa jiná - o ponuré gotické chrámy a staré kláštery, za jejichž silné zdi nepronikne ruch všedního dne, o renesanční a barokní paláce vzbuzující údiv svou okázalostí i obavy svými ponurými prostorami, o šero zarostlých hřbitovů a křivolakých uliček.

¹ Srov. Krejčí, K.: Praha legend a skutečností. Praha 1981 (s. 3).

² Krejčí, K.: Praha legend a skutečností. Praha 1981 (s. 126).

„Konečně však se pražská fantastika odtrhuje i od těchto materiálních památníků minulého života a čerpá svou inspiraci přímo z pražského ovzduší a přenáší ji do civilního prostředí 19. a 20. století.“³ A právě v 19. a 20. století, lépe řečeno koncem jednoho a počátkem následujícího, se Praha stává silným literárním motivem pro řadu spisovatelů, kteří znovu objevují magickou a tajemnou atmosféru města a zasazují sem své příběhy. Každý se Prahou nechává inspirovat jinak. Jedni se nechávají unést její historií, jiní pověstmi či historkami, které kolují o určitých místech a osobách, další její architekturou. Tuto tendenci silně zaznamenáváme právě u autorů tzv. pražské německé literatury, kteří na Prahu hledí mnohdy jinýma očima a preferují jiný zájem než tvůrci čeští.

V národnostně smíšené Praze přelomu 19. a 20. století, která od poslední třetiny 19. století žije čím dál více nacionálními snahami, dochází k úbytku obyvatel hlásících se k německé národnosti. Mezi ty, kdo se k této národnosti nadále hlásí, patří především inteligence, původem většinou židovská. Pro skupinu autorů německé národnosti, kteří v tomto období působili v Praze, se vžilo označení „pražská škola“, „pražský kruh“ či „pražská německá literatura“. Názory na to, koho do této skupiny zařadit a koho již ne, se různí. Hans Günther Adler do ní v nejširším slova smyslu řadí autory narozené mezi lety 1850 a 1925, ty pak dělí do několika menších skupin, z nichž jednu tvoří ta, kterou Max Brod nazývá „pražský kruh“. Do ní kromě nejproslulejšího pražského německého literáta Franze Kafky a zmíněného Maxe Broda patří např. Oskar Baum, Felix Weltsch či Ludwig Winder.⁴

Gustav Meyrink náleží ke starší generaci umělců. Můžeme ji rozdělit do dvou skupin. Jednu tvoří literáti spojení s uměleckým spolkem Concordia (založený roku 1871), k nimž řadíme především dvojici básníků Friedricha Adlera a Hugo Saluse. Druhou skupinou je spolek umělců označovaných jako „Junges Prag“ („Mladá Praha“), kam patřili například Paul Leppin, Oskar Wiener, Viktor Hadwiger a jako host zde vystoupil i mladý Reiner

³ Krejčí, K.: Praha legend a skutečností. Praha 1981 (s. 126).

⁴ Srov. Adler, H. G.: Literární tvorba pražské školy. Brno 2003 (s. 12 - 13).

Maria Rilke. Tato skupina je někdy charakterizována jako skupina novoromantiků. Gustav Meyrink byl s oběma těmito sdruženími v kontaktu, styky však udržoval především s umělci „Mladé Prahy“.

Umělci „pražského novoromantismu“, k nimž je Gustav Meyrink řazen, se svými díly velkou měrou podíleli na znovuzrození tajemné a fantastické legendy města. Ingeborg Fialová – Fürstová označuje představitele druhé pražské generace (ke kterým řadí E. M. Rilka, V. Hadwigera, O. Wienera, P. Leppina, G. Meyrinka a jiné) za „trubadúry Prahy“, kteří „nejenže čerpali témata, motivy a obrazy z pražské minulosti a přítomnosti, ale svými díly spoluutvářeli básnický obraz města a vytvořili model Prahy, paradigma, „pražský mýtus“, který přetrval po staletí. /... / Meyrink pak tento pražský mýtus obohatil snad nejpodstatněji o prvky fantastiky, strašidelnosti, démoničnosti a fantasmagoričnosti“.⁵

Zajímavé je, že v české literatuře tohoto období podobný obraz Prahy – snad jen s výjimkou próz Karáskových - nenajdeme. Tento rozpor jistě souvisel s postavením německých umělců v čím dál více české Praze, která se vůči nim vymezovala. Ivana Vízdalová tuto situaci popisuje následovně: „Praha přelomu století s barokními paláci, tisíciletým hřbitovem, pochmurnými synagogami a uličkami bývalého židovského ghetta odsouzenými již ke zbourání, představovala pro většinu pražských německých spisovatelů do kamene vtělený pocit rozkladu a úpadku starého světa. Mnoho z nich v Praze prožilo dětství a mládí, a přesto v ní necítili bezpečí domova ani zakotvenost. Nedokázali se vnitřně sblížit s národem, který žil kolem nich, všemi silami se snažil vymanit z útlaku a usiloval o samostatnou existenci v novém světě. Přes četná přátelství s českými umělci i s obyčejnými lidmi převažovala v německých spisovatelích melancholie zanikající národnostní menšiny, u některých ještě zesílená melancholií židovské rasy. Nová živoucí Praha patřila Čechům. Doménou německé literární generace se stala Praha stará, symbol jejich světa.“⁶

⁵ Fialová - Fürstová, I.: *Expresionismus*. Olomouc 2000 (s. 96).

⁶ Vízdalová, I.: *Pražští Němci a jejich literatura z velkého času*. In: *Česká literatura na předělu století*. Jinočany 2001 (s. 282).

Z této situace pramenil i rozporuplný pocit, v němž se odrážel vztah pražských německých spisovatelů k Praze - byla pro ně městem, které milovali a nenáviděli zároveň, což vyjadřuje pojem „Hassliebe“ („nenávistná láska“), který se pro označení tohoto pocitu vžil. Stranili se moderní Prahy, ve které již nespatořovali svůj domov, a nechali se inspirovat starými zákoutími, jejichž minulost ve svých dílech oživovali. Tento postoj cítíme i u Gustava Meyrinka. Je zřetelný především v jeho povídkové tvorbě. Doložit ho můžeme citátem z románu *Valpuržina noc*: „*Neexistuje na světě město, kterému by člověk s větší radostí ukázal záda, když v něm bydlí, než Praze; avšak neexistuje také jiné, po němž by se nám vzápětí tak stýskalo, jen jsme je opustili.*“⁷

Koncentrace na starobylou či tajemnou tvář Prahy nedovolila, aby pražští němečtí literáti masově šli ve stopách svých berlínských a mnichovských kolegů, jejichž dílo tou dobou ovládal literární expresionismus - jeho prvky v literatuře vzniklé v Praze nalezneme jen zřídka. Inspirovat se městem jako moderní průmyslovou metropolí jim nedovolila ani samotná Praha, neboť centrum města, kde většina umělců pražské německé literatury žila, „ovládala silueta Hradčan, románské a gotické chrámy, renesanční a barokní paláce, jež nedotčeny moderní dobou shlížely z hlubin staletí do pražských ulic, a zabránily industriální civilizaci učinit z Prahy druhý Berlín.“⁸

Mezi autory pražské německé literatury, které Praha motivovala a inspirovala, nalezneme jména světového věhlasu i jména téměř zapomenutá. Z těch významnějších můžeme jmenovat Reinera Mariu Rilka, Franze Kafku, Maxe Broda, Franze Werfla, Egona Erwina Kische, z těch, již proslulí především v českém prostředí, Paula Leppina, Oskara Wienera, Lea Perutze či Gustava Meyrinka.

Praha v dílech těchto autorů vystupuje jako prostor děje především v prózách. Ojediněle jde i o poezii, jak je tomu například u R. M. Rilka. Námětem děl pražských německých spisovatelů se stává pražská minulost i současnost, zobrazená často v příbězích laděných autobiograficky.

⁷ Meyrink, G.: *Valpuržina noc*. Bílý dominikán. Praha 1992 (s. 115).

⁸ Fialová - Fürstová, I.: *Expresionismus*. Olomouc 2000 (s. 92).

Některá díla se svou látkou ocitají v časoprostoru, jenž je zastřen a záměrně neurčen (F. Kafka). Pohledy na Prahu se různí. Jedni ji představují v určité historické epoše (M. Brod, L. Perutz), přičemž oblíbenou se stává zvláště doba Rudolfa II. Jindy je zobrazena v současnosti, zorný úhel je však velmi odlišný. Na jednom pólu je nahlížena očima novináře a zachycena s důsledností reportáže (E. E. Kisch), na pólu opačném očima novoromantiků (L. Perutz, O. Wiener, R. M. Rilke) a dekadentů (P. Leppin), do jejichž zobrazení se bohatě prolínají mystika, fantastika, tajemno a bizarnost. Gustava Meyrinka můžeme přiřadit k posledně jmenovaným – tedy novoromantikům.

3. GUSTAV MEYRINK

„Od dob rabbi Löwa, který zemřel v posledním roce 16. století, nebylo v Praze po celých tři sta let takového magika, jakým byl pražský bankéř Gustav Meyrink.“⁹

3.1 OBČAN A BANKÉŘ GUSTAV MEYER

Gustav Meyer, jak znělo Meyrinkovo občanské jméno, se narodil 19. ledna 1868 ve Vídni Marii Wilhelmině Meyerové, ve své době známé a úspěšné herečce.¹⁰ Kdo byl Meyrinkovým otcem, se dodnes s jistotou neví. Nejčastěji se uvádí württenberský státní ministr Gottlob Carl Freiherr Varnbühler von und zu Hemmingen. Objevil se dokonce i názor, že jím mohl být podivínský král Ludvík II. Bavorský.¹¹

V dětství Meyrink spolu s matkou cestoval po městech, kde získávala angažmá (Mnichov, Hamburk). V roce 1883 se ocitli v Praze. Zde Meyrink studoval na gymnáziu a následně na obchodní akademii, kterou dokončil roku 1888. Matka ho však již v roce 1885 (v jeho 17 letech) opustila. Začalo tak období, které mělo na jeho život a později i tvorbu rozhodující vliv.

Nedlouho po studiích (v roce 1889) založil spolu s přítelem, synovcem básníka Morgensterna, bankovní dům Meyer a Morgenstern a roku 1894

⁹ Viktora, J.: Pověst o pražském magikovi Gustavu Meyrinkovi. In: Světový pramen zábavy a poučení, roč. 3, č. 56, 1948 (s. 29).

¹⁰ Meyrink neměl se svou matkou dobrý vztah. Protivilo se mu i povolání, které vykořisťovala. Stala se předlohou některých jeho literárních postav. Sám jednou zmínil, že ji zobrazil v povídce *Mistr Leonhard*. Zde vystupuje jako napul šílená žena, která všechny ve svém okolí terorizuje nesmyslnými příkazy. V malém Leonhardovi se „zvedá trpká vlna nenávisli k matce, provázena přáním, aby zemřela“ (Meyrink, G.: *Netopýři*. Praha 1991, s. 9). V této povídce pak matka hyne rukou vlastního syna. Jinde se připomíná postava hraběnky Zahradkové z románu *Valpuržina noc*, která svého nemanželského syna nechává vychovávat chudými lidmi a v závěru románu ho zabije.

Svůj negativní názor na hereckou profesi vkládá Meyrink do úst Ofelii v románu *Bílý dominikán*: „Připadá mi to dotěrné a šeredné, když někdo vystoupí před lidmi a předvádí jim nadšení nebo duševní utrpení. /... / Připadá mi, že když to budu večer co večer, vždycky ve stejnou hodinu dělat, jako kdybych prodávala svou duši.“ (Meyrink, G.: *Valpuržina noc*, *Bílý dominikán*. Praha 1992, s. 225)

¹¹ Zajímavé je, že si Meyrink jako místo svého posledního pobytu zvolil břeh Starnberského jezera, v němž se tento panovník za nejasných okolností utopil.

již sám otevřel První křesťanskou banku.

Meyrink byl zdatným sportovcem a členem pražského veslařského klubu Regatta, v němž patřil k nejlepším. Byl dobře finančně zajištěn a stal se z něho „pražský dandy“. Mladík, který se rád draze a extravagantně oblékal a jehož byt byl velmi kuriózně zařízen.¹²

Rok 1891 mohl být posledním rokem Meyrinkova života. Rozhodl se ho ukončit sám. Osud tomu však nechtěl a takřka v témž momentě, kdy měla vyjít sebevražedná rána z revolveru, mu kdosi pod dveře podstrčil spis s titulem „O životě po smrti“.¹³ Meyrink se do spisu začel a svůj záměr již neuskutečnil. Spis se stal také prvotním impulsem k jeho intenzivnímu zájmu o spiritismus a okultní vědy.

Pokud jde o tuto oblast, scházel se Meyrink se svými přáteli nejprve ve spiritistickém kroužku u Karla Weinfurtera, posléze se schůzky konaly v jeho bytě. Jedním z členů byl i baron Adolf Leonhardi¹⁴ ze Stráže nad Nežárkou, který roku 1891 založil pražskou „pobočku“ Theosofické společnosti - lóži „U Modré hvězdy“. Meyrink se stal jejím předsedou a členové se scházeli v jeho bytě. Do lóže patřily i známé osobnosti, například Julius Zeyer či později Emanuel z Lešehradu. Ač Meyrink okultismu doslova propadl a snaha dosáhnout nejvyšší stupeň poznání ho

¹² Gustav Meyrink se stal předlohou k postavě Nikolause v románu Paula Leppina *Severinova cesta do temnot*. Na jednom místě autor popisuje tuto postavu a její byt: „O Nikolausovi /... / nedokázal nikdo říct nic bližšího. Hrával fotbal a tenis na hřištích na Letné a k vidění býval také v loděnicích veslařského klubu u Vltavy. /... / Vědělo se, že je boháč, že má velkou a cennou knihovnu, stýká se s umělci a věnuje se okultismu. Ve svém elegantně a vkusně zařízeném bytě měl mnoho podivuhodných a neobyčejných věcí - bronzové sošky Budhu se zkříženýma nohama, mediální kresby v kovových rámech, skarabeje i magická zrcadla, portrét Blavatské a opravdovou zpovědnici.“ (Leppin, P.: *Severinova cesta do temnot*. Praha 1992, s. 34 - 35)

¹³ Svůj pokus o sebevraždu Meyrink popisuje v autobiografickém textu *Obrazy vepsané do vzduchu* (in: *Logos*, č. 1, 1992, s. 33-36): „Protože ten, kdo rozhodoval o mém osudu, zřejmě kvůli mně upadl do velkých starostí, ušetřil mi jednoho dne tak prudkou ránu bičem, že jsem se rozhodl z milostného hoře a jiných sentimentálních důvodů korunovat svou mladost výstřelem z revolveru značky Bulldog (bylo mi tehdy 23 let). Vyrušil mne šelest u dveří mého mládeneckého pokoje: fatum, převlečené za nakladatelského poslíčka, mi podstrčilo pod práh publikaci. Kdyby tehdy bývala visela zvenčí schránka, nebyl bych nejspíše mezi živými. /... /Vzal jsem sešit a listoval v něm. Obsah: spiritismus, příběhy o strašidlech a čarodějích. Tato oblast, kterou jsem dosud znal jen z doslechu, ihned zaujala mou pozornost do té míry, že jsem schoval revolver do zásuvky, kde měl čekat na další, příznivější příležitost.“ (s. 33).

¹⁴ Baron Leonhardi se pravděpodobně stal předlohou mistra Leonharda ve stejnojmenné povídce.

neopustila po zbytek života¹⁵, zůstal velmi kritický k veškerému učení, s nímž se seznámil, a k veškerým společnostem, jejichž členem byl.¹⁶

Mimo to se Meyrink začal scházet s mladými německými umělci žijícími v Praze, kteří se nazývali „Mladá Praha“ („Junges Prag“). Mezi ně patřili například jeho přítel Paul Leppin, dále Oscar Wiener nebo Hugo Steiner-Prag, tvůrce litografií k románu *Golem*. Tato společnost se často setkávala především v kavárně Continental na Příkopech, kde později Meyrinka poznal i Max Brod¹⁷. Meyrinka pojil s touto skupinou literátů stejný zájem - stará Praha, která je sváděla k nočním procházkám a okouzlovala svým nezaměnitelným půvabem. Hugo Steiner-Prag na tuto dobu vzpomíná v dopise adresovaném Meyrinkovi:

„...je tomu již více než třicet let, co jsme jedné temné letní noci dřepěli na rozpadávající se zdi hřbitova invalidů, nahoře na Hradčanech, ve staré Praze, v šerohnědém stínu loretánského kostela. Vystoupali jsme sem na jedné z mnoha toulek nočním městem, které nás v takovýchto hodinách obdarovávalo stále a znovu novými a podivuhodnými zázraky. Vše bylo tak, jak mělo být a jak jsme si to tehdy přáli. Míhotající se měsíční záře na náhrobních kamenech, úzkostně zpívající vítr ve strašidelně vykloubeném větvoví stromů a soví křik v černomodré hlubině, ve které jsme chtěli tušit hrůzu a děs.“¹⁸

S rokem 1901 přišlo nejnejpříjemnější období Meyrinkova pražského

¹⁵ Dokladem intenzity Meyrinkova zájmu o okultno je pasáž z dopisu příteli Oldřichu Neubertovi ze dne 20. 9. 1926, kdy se Meyrink ocitá v těžké finanční situaci: „To, že osud proti mně tak běsní, pochází z toho, že jsem se téměř od dětství tím nejintenzivnějším způsobem zabýval mystikou. Jen pomyslete: teď už je to 33-34 roků, co každý den (a noc) asi 8 hodin provádím jógová cvičení!! Žádný div, že mi elementálové házejí pod nohy tolik klacků, kolik jen mohou, aby mě odradili od mé cesty. To se jim však nepodaří.“ (Meyrink, G.: *Nevědět nic, moci vše!* Praha 2003, s. 229-230)

¹⁶ Meyrinkův kritický pohled na některé okultisty se odráží i v jeho tvorbě. Např. v satirické povídce *Hochštapleři mystiky*.

¹⁷ Max Brod ve své vzpomínkové knize *Život plný bojů* o svých dojmech z Meyrinka píše: „Měl jsem tehdy velmi často pocit, že kolem něho straší. /... / On sám vyprávěl o úžasných zážitcích; jednou prý se stůl, u něhož s přáteli dělali spiritistické pokusy, zvedl tak vysoko, že jim přitiskl hlavy ke stropu. /... / Za vším, co se v Meyrinkově kruhu mluvilo, stála tak říkajíc jakékoli pochybnosti prokázaná maxima: „Kdo tomu nevěří, je ubohý šosák, hnidopich v jãgrovkách“ /... / Všechno, co souviselo s chvílemi strávenými s Meyrinkem, se před mýma očima magicky měnilo.“ (Brod, M.: *Život plný bojů*. Praha 1966, s. 179)

¹⁸ Steiner-Prag, H.: Hugo Steiner-Prag an Gustav Meyrink. In: Meyrink, G.: *Golem*. Praha 2001 (s. 257, vlastní překlad). Tento dopis byl napsán v roce 1931 pro vydání románu *Golem* v nakladatelství „Carl Schünemann“ v Brémách.

pobytu. Tohoto roku vyzval člena veslařského klubu, důstojníka Wilhelma Ganghoferu, k souboji pro urážku Meny Berntové, která se později stala Meyrinkovou druhou ženou. Ganghofer však souboj s nemanželským synem herečky odmítl, neboť by byl pod jeho důstojnost. Meyrink následně zažaloval sekundanty souboje, důstojníky Budinera a Hellera. Budinera za oznámení celé záležitosti policii, Hellera za porušení povinností sekundanta. Oba pánové na oplátku zažalovali Meyrinka pro urážku na cti. Celá věc skončila v Meyrinkův neprospěch. Byl odsouzen ke čtrnácti dnům vězení, které byly změněny na peněžitý trest. Obě strany se odvolaly.

Jen deset dní po vynesení tohoto rozsudku (18. 1. 1902) byl Meyrink zatčen a vzat do vyšetřovací vazby.¹⁹ Důvodem byla žaloba za finanční podvody. Vyšetřování vedl policejní rada Wenzel Olič, který prokazatelně stranil žalobci. Meyrink tak zásluhou vleklého a nepříjemného vyšetřování strávil ve vězení dva a půl měsíce. Mezitím se o něm začalo šířit neuvěřitelné množství pomluv různého obsahu. Tvrdilo se dokonce, že ke svým obchodům využíval spiritismu a vyvolával duchy svých zákazníků. Jeho pokus vrátit se do bankovníctví musel v důsledku této nepřízně ztroskotat. K tomu se ještě přidalo těžké onemocnění páteře, z něhož se Meyrink musel dlouhodobě léčit.

A tehdy se z bankéře Meyera stává spisovatel Meyrink. Z Prahy, kde pobýval do roku 1903, přispíval do mnichovského časopisu *Simplicissmus*, pak téměř na dva roky odešel do Vídně, kde vedl časopis *Der liebe Augustin*. Další léta pobýval střídavě v Mnichově a Montreux a roku 1911 se s rodinou natrvalo usadil ve Starnbergu, kde na břehu jezera pronajal prostorný dům, který pojmenoval „dům U Poslední lucerny“²⁰ Zde žil až do

¹⁹ Pobyt ve vězení Meyrink tematizuje i ve své tvorbě. Dokladem jsou např. povídky *Veškeré bytí je palčivé utrpení* a *Děs*. Ve vězení se ocitá i hlavní hrdina románu *Golem*.

²⁰ Max Brod v knize *Život plný bojů* vzpomíná na návštěvu u Meyrinka ve Starnbergu. Při této příležitosti popisuje i jeho nové bydliště a pracovnu: „Navštívil jsem ho v jeho krásné vile na Starnberském jezeře. Všechno u něho bylo jasné a pohodlné. V nádherném domě vládla mladá paní. /... / Meyrink, zdravý a opálený, vypadal mnohem mladší než v Praze, jejíž obyvatelé odedávna rozuměli umění, jak si vzájemně ztrpčovat život. /... / Jenom jedna věc připomínala jeho staré podivné zvyklosti: studio, které si vybudoval pro práci. Bylo odděleno od vily celou zahradou, skládalo se z jednoho jediného pokoje, ale ten pokoj stál jako kolová stavba na opěrných pilířích nad zemí. Nevím už, zda se tam muselo

své smrti. Zemřel 5. prosince 1932.

3.2 SPISOVATEL GUSTAV MEYRINK

Meyrink se stal spisovatelem téměř přes noc. O tom, co ho k psaní přimělo, existuje několik verzí. Pro ty, kteří pozorovali jeho změnu zpovzdálí, bylo logickým vysvětlením, že si Meyrink psaním povídek „vybíjel“ svou zlobu a zášť vůči těm, kteří mu působili potíže a problémy. Jistě v tom bylo kus pravdy.

Meyrink sám uvádí dvě verze, jak začala jeho spisovatelská činnost. Najdeme je v textech *Obrazy vepsané do vzduchu* a *Jak jsem se stal spisovatelem*. První verze, dalo by se říci prozaičtější, zní takto:

*„Často mi byla kladena otázka, jak jsem se ze dne na den stal z obchodníka spisovatelem. Vnější popud byl následující: jednou jsem se seznámil v Lehmanově sanatoriu se spisovatelem O. A. H. Schmitzem. Když jsem mu vylíčil několik podivuhodných zážitků, které se mi přihodily, řekl mi: „Proč to nenapíšete?“ „Jak se to dělá?“ zeptal jsem se. „Pište prostě tak, jak mluvíte!“ poradil mi. Sedl jsem si a napsal novelu *Rozpálený voják*, zaslal ji do Simlicissima a byla ihned přijata.“²¹*

Na jiném místě podává verzi odlišnou. Popisuje v ní příhodu, která prý byla tím rozhodujícím impulsem:

„Jedné noci jsem seděl na lavičce u Vltavy. /... / Uplynulo snad nějakých pět hodin, když mi najednou vyvstala otázka: kolik asi tak může být? A tu! Je pozoruhodné, že právě v tomto okamžiku, kdy jsem se vytrhl ze zahloubání, jsem uviděl s ostroší, s jakou si nevzpomínám, že bych někdy předtím v životě vnímal nějaký skutečný předmět, stát na nebi obrovské zářivě svítící hodiny. Ručičky ukazovaly: za dvanáct minut dvě. /... / Obrátil jsem se na skutečné věžní hodiny za mnou. I ty ukazovaly: za

šplhat po provazovém žebříku, nebo po úzkých točitých schodech, Meyrink vyprávěl, že nahoře nejenom píše, nýbrž i krmí všelijaké hady a ještěrky a pěstuje nádherné kaktusy.“ (Brod, M.: *Život plný bojů*. Praha 1966, s. 181)

Název domu má symbolický charakter a odkazuje k Praze. Takto Meyrink pojmenovává dům v románu *Golem*, který na konci své životní pouti obývá hlavní hrdina románu Athanasius Pernath se svou družkou Miriam.

²¹ Meyrink, G.: *Obrazy vepsané do vzduchu*. (Logos, č. 1, 1992, s. 33)

dvanať minut dvě! /... /Tato schopnost vidění byla první příčinou toho, že jsem se stal spisovatelem; zpočátku uvedený vnější podnět jen uvedl natažený hodinový stroj do chodu. Nápady, které mě přiměly psát fantastické povídky, byly zpočátku vždycky obrazy, situace nebo postavy z mých vizí. Tvořily jádra, kolem nichž jsem splétal novely. Abych to vyjádřil stručně: naučil jsem se myslit v obrazech.“²²

Důvody vedoucí Meyrinka ke psaní také nelze spojovat s nějakým velkým zájmem o literaturu a s tím, že by se chtěl jako spisovatel proslavit. O literaturu se nikdy moc nezajímal, klasici mu byli cizí a ani současná literatura ho nijak neoslovovala. Nepatřil tedy k těm, kdo se literáty stali programově. Svůj způsob psaní definuje jako „magii - sugesci“²³, která se neřídí žádnými pravidly výstavby textu, jak je vyžaduje literární teorie: „Zcela vše, co jsem napsal, není vybásněno, nýbrž jsou to vzniklé vize, spatřené obrazy, jež moje ruka prostě zapisuje. Toto psaní se v některých případech děje bez jakékoliv umělecké kontroly, takže mnohé moje novely zcela postrádají tzv. literární výstavbu. /... / Tyto věci nepíši, abych si získal jméno jako spisovatel.“²⁴

Zdá se, že Meyrinkovo psaní je výsledkem jakési vnitřní potřeby zachytit písmem to, co prožíval ve svých stavech „zvýšené bdělosti“. Tyto zážitky mu byly materiálem pro povídky a později i romány.

Není tedy divu, že zařadit tohoto spisovatele k určitému programu, stylu či literárnímu sdružení je poněkud obtížné. Jeho dílo bývá většinou řazeno k novoromantismu, částečně pak k expresionismu. Někteří v souvislosti s Meyrinkem hovoří o tzv. fantasticko - experimentálním proudu, kam by spolu s ním patřili například Hans Heinz, Alfred Kubin či Leo Perutz.²⁵

Nejčastěji je tedy Meyrink považován za významného představitele pražské novoromantiky. V jeho díle nalezneme prvky využívané tvůrci tohoto směru. Navazuje především na tzv. černou romantiku, na dílo

²² Meyrink, G.: Jak jsem se stal spisovatelem. (Svět literatury, roč. 34, č. 6, 1989, s. 204-205)

²³ Srov. Bor, D. Ž.: Bdělost, toť vše! Praha 2002 (s. 104).

²⁴ Citováno podle: Bor, D. Ž.: Bdělost, toť vše! Praha 2002 (s. 107).

²⁵ Srov. Veselá, G.: Fantastické romány A. Kubina a G. Meyrinka. (In: Román a „genius loci“. Praha 1993, s. 155); Krolop, K., Spitzová, B.:Gustav Meyrink. (In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1967, s. 19)

Edgara Allana Poea a Ernsta Theodora Amadea Hoffmanna, ke kterým bývá přirovnáván. Poněkud básnicky, avšak výstižně charakterizuje pražskou novoromantiku Pavel Eisner: „Všechny konstanty novoromantiky: únik z času a prostoru, experiment, soustava klamavých zrcadel, hypnotická a halucinační deformace skutečnosti, umělé ovzduší skleníku a pařeniště, pudovost, nábožnost, obsese, záměna snu s realitou a splývání obou, nezávazná hra, privátnost a výlučnost prožitku, popření lidské soudržnosti i společenské funkce - to vše je v nejbohatším odstínění v pražské novoromantice od ztajeného náznaku do vybičovaného výkřiku, od projevů, jež se váhavě odpoutávají od neoklasicismu, až do těch, jimiž novoromantika plnými plachtami vplouvá do expresionismu.“²⁶ Mnohé z toho, co je zde uvedeno, bychom mohli použít při charakteristice Meyrinkova díla, ne však výlučně, neboť jeho dílo je příliš zatíženo autorovou osobní zkušeností a úsilím o osobní výpověď bez ohledu na určitý literární program a jeho zásady.

Meyrinkovo jméno se objevuje i v textech věnovaných literárnímu expresionismu. Tento směr se na počátku století silně rozvinul v německé literatuře a významně k němu přispěli i někteří autoři pražské německé literatury (např. Fanz Werfel, Ernst Weiss, Franz Kafka). Wilhelm Krull upozorňuje na to, že je téměř nemožné vytvořit pro expresionistickou prózu vhodnou definici. Pokusy o to vedou až k tendenci definovat pojem pomocí uvádění „exemplárních protipólů“, jak to lze nalézt u jednotlivých spisovatelů (např. Einstein vs. Döblin, Sternheim vs. Meyrink), literárních skupin (berlínští vs. mnichovští autoři) či koncepcí (vitalismus vs. dadaismus).²⁷

Meyrink je k expresionismu řazen především pro výskyt motivů spojených s tématem „šílenství“.²⁸ V jeho dílech nacházíme postavy trpící duševními chorobami, zažívající podivné vize, setkávající se s jinou

²⁶ Eisner, P.: Německá literatura na půdě Československé republiky. Od roku 1848 do našich dnů. In: Československá vlastivěda, Písemnictví, sv. 7, Praha 1933 (s. 352).

²⁷ Srov. Krull, W.: Prosa des Expressionismus. Stuttgart 1984 (s. 2-3).

²⁸ Wilhelm Krull píše: „Od dob romantiky nevykazuje žádná epocha takovou koncentraci literárních prací k tématu „šílenství“ jako expresionismus.“ (Krull, W.: Prosa des Expressionismus. Stuttgart 1984, s. 33, vlastní překlad)

realitou. Toto téma tvoří i spojnicí mezi expresionismem a novoromantikou, jak již naznačil Pavel Eisner (viz výše). Pokud bychom se měli rozhodnout mezi těmito dvěma směry, volili bychom spíše zařazení autora k novoromantickému proudu, neboť Meyrinkovo dílo odpovídá povaze tohoto směru výstižněji.

4. POVÍDKOVÁ TVORBA

Meyrinkovým prvním literárním počinem byla povídka *Žhavý voják*, která byla otištěna v roce 1901 v zářijovém čísle mnichovského *Simplicissimu*, kam poté Meyrink posílal své příspěvky několik let.

První sbírka povídek *Der heiße Soldat und andere Geschichten (Žhavý voják a jiné povídky)* vyšla v roce 1903. O rok později následovaly *Orchideen. Sonderbare Geschichten (Orchideje. Podivuhodné povídky)*. V roce 1908 vychází třetí sbírka povídek - *Wachsfigurinenkabinett (Kabinet voskových figurín)*. Tyto tři svazky byly v roce 1913 souhrnně vydány pod názvem *Des deutschen Spießers Wunderhorn (Kouzelný roh německého šosáka; česky jako Opálové oči, 1917 a Šosákův rozhlas, 1928)*. Roku 1916 následuje soubor povídek *Fledermäuse (Netopýři)* a v roce 1925 *Goldmachergeschichten (Alchymistické povídky)*.

Během let 1915 - 1927 vydává Meyrink pět románů (o nich později). Ve spolupráci s Rodou Rodou píše i divadelní hry. V letech 1910 - 1913 vznikly veselohry *Der Sanitätsrat (Zdravotní rada)*, *Bubi (Chlapeček)*, *Die Sklavin aus Rhodos (Otrokyně z Rhodu)* a *Die Uhr (Hodiny)*. Dramatická tvorba však neměla v rámci Meyrinkova díla velký význam a v podstatě upadla v zapomnění.

Meyrinkovy povídky bychom mohli rozdělit do tří pomyslných skupin. Do první by náležely ty, jejichž satirický tón směřuje k jedinému cíli - zesměšnit (*Praha, Montreux, Ta se dělá - princeška*). K této skupině patří také některé alegorické satiry ze zvířecího světa (*Vznešený velbloud Čitrakarna, Blamol, Příběh lva Aloise*). Druhou a třetí skupinu by tvořily povídky, v nichž se odehrává něco neskutečného, fantastického, tajuplného. V prvním případě je fantastično zasazeno do rámce příběhu, který má charakter satiry (*Kapka pravdy, Žhavý voják, Vypařený mozek*). V případě druhém jsou povídky od tohoto tónu oproštěny. Jen tu a tam si autor neodpustí vtipný motiv či poznámku. V podstatě však jde o příběhy naplněné napětím a hrůzou, jež mají vzbudit údiv a přimět k zamyšlení

(*Rostliny dr. Cinderely, Jak dr. Paupersum přinesl své dceři rudé růže, Hra cvrčků*). Do poslední skupiny bychom mohli zařadit „hrůzostrašné historky“ (*Kabinet voskových figurín, Opálové oči*) převážně zábavné funkce, ale také iniciační novely silně nabitě věděním (*Mistr Leonhard, Brána u Fénixe, Hodinář*).

Za dějiště povídek volí Meyrink poměrně často Prahu, ne vždy je však přímo jmenována, jak je tomu například v povídkách *Praha, G. M.* či *Smrt uzenáře Šmela*. Někde ji můžeme poznat z popisu prostředí (*Izzi-Pizzi, Bal macabre*), jinde ji připomíná atmosféra děje (*Brána u Fénixe, Hodinář*).

K Praze měl Meyrink rozporuplný vztah - miloval ji i nenáviděl. Byla městem, které ho v mnohém obohatilo, kde však zažil i zřejmě největší příkoří svého života. Na otázku, zda by se do Prahy rád vrátil, odpověděl: „*Ano, ale jen ve vzpomínkách, ve skutečnosti ani hodinu. Často v noci sním o Praze a jejím nebezpečném, démonickém kouzlu; pak, když se probudím, je mi, jako bych se osvobodil od noční můry.*“²⁹ Tyto pocity se odrážejí v Meyrinkových povídkách. Jednou je Praha městem plným omezených sosáků, jindy neobyčejně kouzelným místem, které vnímavým lidem umožňuje intenzivně pocítit svého genia loci.

V následujících kapitolách se pokusíme o charakteristiku několika nejzásadnějších podob Prahy, jak se s nimi setkáváme v Meyrinkově povídkové tvorbě. Budeme se zabývat Prahou jako celkem, zaměříme se na jednotlivé aspekty, na typy zobrazení prostoru a atmosféry města. Pokud jde o konkrétní prostory, omezíme se tu na představení autorových „oblíbených“ míst, neboť jejich charakteristice budeme věnovat větší prostor v kapitolách o románové tvorbě.

²⁹ Citováno podle: Gabriela Veselá: Jak jsem chtěl v Praze vyrábět zlato (Svět literatury, roč. 34, č. 2, 1989, s. 184)

4.1 PRAHA JAKO VELKÉ MALOMĚSTO

„Ale teď, blahosklonný čtenáři, sleduj mě ochotně do kavárny Continental, je zrovna naproti a je srdcem německé části Prahy. /... /

Lidem, kteří v Praze ještě nejsou aklimatizováni, se ovšem doporučuje, aby se delší dobu otužovali v nějakém panoptiku, než přikročí k návštěvě této kavárny.

Pak se člověk tak snadno neulekne a dokonce se i trochu potěší, když příležitostně pozná toho nebo onoho pražského muže cti a s vnitřním potěšením si přizná: Hejsa, úplně tutéž hlavu jsem už přece viděl v lihu.“³⁰

„Maloměsto“ – takto bychom mohli označit jednu podobu Meyrinkovy Prahy. Autor zachycuje neobratné pokusy města s chtěnou samozřejmostí absorbovat cizí módní vlivy, a zařadit se tak po bok jiných evropských metropolí, především pak Vídně. To se však Praze nedaří a výsledkem snahy je jen směšné počínání, které připomíná komedii.

Příčinu tohoto zobrazení Prahy bychom mohli hledat v Meyrinkově zášti vůči jejím obyvatelům, která byla důsledkem neblahých událostí kolem neuskutečněného souboje a obvinění z finančních podvodů. Lze je tedy chápat jako určitý druh pomsty za to, že se k němu Praha otočila zády a svou krátkozrakostí a omezeností způsobila jeho těžkou životní situaci.

Nalézáme několik postupů, které Meyrink k zesměšnění města užívá. Objektem zesměšnění se stává jednak společnost jako celek, jednak konkrétní osoby, dále pak prostředí v užším slova smyslu - „neživý“ prostor (architektura města, krajina, stavby). Jako prostředek zesměšnění bývá někdy využita stylizace autora do osobního vypravěče či do jedné z postav.

Toto zobrazení města nacházíme především v povídkách *Praha (Optimistické líčení města ve čtyřech obrazech)* a *G. M.* Město je v nich popsáno nejkomplexněji a tón sžíravé ironie je nejzřetelnější. Pokračovat můžeme tituly *Dr. Lederer, Ta se dělá – princeska, Izzi – Pizzi, To – ovšem,*

³⁰ Praha. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 34).

Černá koule, *Coagulum* či *Skopkoglobin*, přičemž poslední zmiňované se týkají již jen jednotlivých osob, nikoliv města jako celku.

Začněme „krajinnými půvaby“ města, jak Meyrink označuje jeden z „obrazů“ povídky *Praha*. Již zde je Praha sledována posměšným pohledem. Od autora se dozvídáme, že vlastně není o co stát, jestliže Prahu známe, či v ní žijeme. Cizinci, kteří mnohdy ani nevědí, kde Praha leží, „*prý zvolili lepší stránku věci*“³¹. Meyrink komolí či úplně mění pojmenování míst a objektů. Hraje si se samotným názvem města, když uvádí, že zní „Prrr – aha“. Z Vltavy se stává Blatava, v německém originále „*die Nebbich*“, což v jiddiš znamená něco ubohého³². To dokládá její mělkostí měřenou na milimetry, i když se na první pohled zdá být mohutná jako Missisipi. Za těmito vtipy cítíme i poměrně jasné narážky na obyvatele města. Ti jsou dle názvu svého města poněkud „opozdění“, jejich charakter by se na první pohled mohly zdát hloubavé a ryzí, při bližším pohledu však odhalíme jejich mělkost a omezenost. Vše se snaží vypadat nádherné a okouzující, důkladnější pohled však odkrývá povrchnost.

V povídce *G. M.* autor dokonce poněkud drastickým způsobem zasahuje do tváře města, když hlavní aktér povídky svými informacemi o nalezištích zlata vyvolá přímo zlatou horečku, která vede k hromadnému bourání domů. Místo zlata však obyvatelé v ruinách svého města nacházejí jeho obří „autogram“ v podobě písmen G M, který vytvářejí sutiny domů. Povídka je součástí zesměšňujícího obrazu Prahy, který tentokrát ukazuje na jedné straně hloupost a neschopnost zdravého úsudku, na straně druhé chamtivost, která se městu i jeho obyvatelům stává osudnou. Tato povídka by se dala označit za projev jakéhosi autorova literárního „zadostiučinění“. Je jeho imaginárním návratem do města s cílem provést poslední velkolepý žert, z jehož důsledků se Praha bude dlouho vzpamatovávat.

Meyrinkův kritický pohled se v případě Prahy nejvíce zaměřuje na tu část společnosti, která se povyšuje nad ostatní. Tou je městská honorace,

³¹ Praha. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 31).

³² Srov. Meyrink, G: Černá koule. Praha 1986 (s. 229).

jež se cítí být reprezentantem nadřazené společenské vrstvy, je přesvědčena o kvalitách své morálky a přisuzuje si právo soudit ostatní.

Meyrink nás v povídkách zavádí na známá místa, jako jsou ulice Na Příkopech či kavárna Continental, a dává nám nahlédnout do různých zákulisních dějů. S notnou dávkou ironie popisuje postavy, odkrývá a trefně vystihuje pózy, které zaujímají: muž, jehož jméno s předložkou „von“ svědčí o urozeném původu, má svou na první pohled naditou peněženku vycpanou nikoli penězi, ale stearinovými svíčkami; manželka milionáře pojídá ze své stylové pompadúrky místo bonbónů studenou čocku a na „nóbl“ hostině se podávají místo pokrmů atrapy, ale hosté se tomu ani v nejmenším nepodivují.³³ Vše je jedno velké divadlo, které všichni berou naprosto vážně - jak herci, tak diváci. Ti druzí možná v skrytu duše doufají, že by se jednou sami mohli stát členy tohoto „komediantského“ stavu. Meyrink jako divadelní kritik zpovzdálí pozoruje a nemilosrdně hodnotí herecké výkony jednotlivých postav, které mnohdy parodují sebe sama.

I když Meyrink nejvíce zesměšňuje tzv. vyšší společnost, neomezuje se jen na ni. Jeho zájem směřuje i k jiným společenským vrstvám, jež se projevují a chovají stejně - předstírají nezkaženost a zároveň skrytě touží po neřestech. V povídce *Izzi - Pizzi* mladičkou kabaretní zpěvačku stylizující se do role umělkyně a ubohé oběti žárlivého muže přelstí baron, jehož se snaží svést, který se ale - aby se jí ubránil - schválně chová podle přísné etikety. Meyrink se zaměřuje i na český národ jako celek, vysmívá se především jeho „vlastenčení“, které je mimo jiné demonstrací nenávisti k národu německému.

Opakujícími se tématy bývají v povídkách ctnost a morálka - mnohdy předstírané, někdy nahrazované okázalým lpěním na zásadách a kritikou těch, kdo je nedodržují. Meyrink své postavy s oblibou přivádí do situací, které je kompromitují a odhalují jejich falešnou tvář. Například v povídce *Ta se dělá - princeska* výstřední mladík vzbudí zájem starších počestných pánů necudnými fotografiemi slečen. V *Dr. Ledererovi* jsou zas

³³ Srov. Praha. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 31-40).

nadpřirozené úkazy přijaty jako pravděpodobnější důkaz podobnosti otce s dítětem než manželská nevěra.

Meyrinkovy satirické povídky se vysmívají jednotlivcům i stavům. I když autor mistrně glosuje cokoli, co se stane předmětem jeho zájmu, přesto má jisté „oblíbence“, na něž zaměřuje svůj kritický pohled především. Patří k nim představitelé vojenského, lékařského a soudcovského stavu. Tento výběr není náhodný, opět totiž souvisí s Meyrinkovými osobními zkušenostmi a zážitky.

Postavy důstojníků často vyvolávají narážky na aktéry oné již zmiňované nešťastné soudní pře následující po neuskutečněném souboji. V hejtmanovi Aaronu Gedalje Hehlerovi v povídce *Praha* poznáváme důstojníka Hellera, který měl být sekundantem při Meyrinkově souboji s Ganghoferem: „*Váha pětáctyřicet kilo, balmachore v lehké váze par excellence. O jeho nezdolné odvaze mluví celé město a souboj s ním musí být něco strašného. Bohudík ještě žádný neměl.*“³⁴ Karl Heller se rovněž stal předlohou k nadporučíkovi Chičierovi v povídce *To - ovšem*, kde jeho jméno výslovností pravděpodobně odkazuje k německému ‚Scheißer‘- ‚posera‘³⁵. Záložní důstojník Wilhelm Ganghofer, který duel odmítl, má v povídce *Coagulum* zřejmě podobu mrtvého Williho Oberkneifera (‚Kneifer‘ je mimo jiné výraz pro ‚zbabělce‘, předpona ‚ober-‘ znamená ‚vrchní‘, ‚nad-‘, což může zároveň odkazovat k vojenské hodnosti). V jeho hrobě bylo nalezeno „koagulované oficírské čestné slovo“, které znalci označili za naprosto bezcenný artikl. Důstojník Budiner, další aktér neuskutečněného souboje, se zas objevuje v povídce *Skopcoglobin*. Zde je zmíněn „*automat cti hejtmana pěchoty Gustava Bortdinaera, důstojníka známého daleko za hranicemi země pro neobyčejně svérázné pojetí čestného slova*“³⁶. Jako doklad Meyrinkova smýšlení o inteligenci důstojníků poslouží povídka *Černá koule*, v níž se myšlenky důstojníka Katschmatschka při pokusu indických učenců materializují v černou kouli

³⁴ Praha. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 34).

³⁵ Srov. Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 229).

³⁶ Skopcoglobin. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 199).

– „*cosi assolutního – matematické „nic“*“.³⁷ Jak je vidno, Meyrink si nikde, kde se objevují zástupci důstojnického stavu, nenechá uniknout příležitost ironicky se zmínit o udatnosti, odvaze, inteligenci a oddanosti těchto lidí a zdůraznit váhu a význam jejich čestného slova. Představuje je jako hlupáky a tupce, kteří se chovají jako „tlupa vycvičených opic“ (viz povídka *Skopcoglobin*).

Co se týče zástupců stavu soudcovského, Meyrink napadá především jejich zaujatost a zkorumpovanost. Osoba, s níž měl ve své kauze nejnepříjemnější zkušenosti, kriminální rada Wenzel Olič, který vedl Meyrinkovo vyšetřování pro finanční podvody, se mu stává předlohou k postavě policejního rady Aloise Otschina v románu *Golem* a zřejmě i k postavě zákeřného raka, policejního rady, „*největšího zločince mořských hlubin*“³⁸ v povídce *Blamol*.

I kritika reprezentantů stavu lékařského pramení z autorovy vlastní zkušenosti. Meyrink byl dlouho léčen pro těžké onemocnění páteře, lékaři mu však nedokázali pomoci a nedávali mu naději na zlepšení. Meyrink si však dokázal vyléčit nemoc sám - a to vytrvalým cvičením jógy. Lékaři v jeho povídkách jsou vesměs líčeni jako hloupí pozorovatelé následků nemoci bez schopnosti stanovit její příčinu. Jsou slepí a hluší ke všemu, co není popsáno v odborné literatuře nebo co nelze změřit některým z přístrojů, které používají. S naprostou samozřejmostí ignorují věci velmi podstatné, které se však z různých důvodů vymykají možnostem jejich poznání. S tímto přístupem se setkáme například v povídkách *Žhavý voják* či *Mozek*.

Důvody Meyrinkových satirických útoků pramení převážně z vlastních negativních zkušeností. Často z nich proto cítíme osobní zaujatost a zainteresovanost a dokážeme poměrně snadno číst mezi řádky narážky a útoky namířené na konkrétní osoby. Toto odhalení je autorem chtěné a žádané. Jedním z prostředků, který Meyrinkovi k dosažení cíle slouží, je stylizace do postav, které nesou jeho autobiografické rysy. Příkladem mohou být povídky *Ta se dělá – princeska* a *G. M.* V první vystupuje

³⁷ Černá koule. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 120).

³⁸ Blamol. In: Meyrink, G.: Mistr Leonhard. Praha 1996 (s. 95).

mladý, bohatý a lehkomyšlný „hejsek“, jenž se řídí výstřelky poslední módy, nosí na malíčku velký zlatý prsten a zajímá se o parapsychologii a spiritismus. V této povídce se setkáme i s letmou poznámkou týkající se Meyrinkovy literární tvorby. Pronáší ji postarší pán, jehož dcera se chová tak, jak se naučila „z těch pitomých románů – Maeterlinck – Meyrink – měknutí mozku – policejně zakázat.“³⁹ V povídce G. M. zase vystupuje americký obchodník Georg Makintosh (jeho iniciály jsou ne náhodou shodné s autorovými), jehož zážitky prozrazují mnohé o Meyrinkovi: „Vystřnadili ho tenkrát pomalu, ale jistě. Spolupracovali na tom všichni, ten pod rouškou přátelství, onen záludností a falešnými pověstmi, ale každý se špetkou obezřelé pomluvy /... / Strašně ho nenáviděli, a místo aby se pokusil tu nenávisť zmírnit a snažil se přizpůsobit ideám zde běžným, stál vždycky stranou a co chvíli přicházel s něčím novým: hypnóza, spiritismus, čtení z ruky, ba jednou to byl dokonce symbolický výklad Hamleta.“⁴⁰

V povídkách často rozpoznáme autorovu stylizaci do postavy podle jejich zájmů a činností, které se shodují s těmi, pro něž byl Meyrink společností kritizován a odsuzován. Postava s autobiografickými rysy je tedy již předem stavěna do negativního světla. V příběhu je pak konfrontována se „ctěnými občany“, „soudci společnosti“, kteří však v konfrontaci neobstojí. Svým jednáním postupně odkrývají vlastní hloupost, omezenost a morální zkaženost a jako vítěz vychází z tohoto střetnutí člověk jimi odsuzovaný.

Co Meyrinka asi nejvíce popuzovalo, bylo maloměšťáctví některých Pražanů. Rádi si hráli na zkušené světoobčany, ale nezmohli se na nic jiného než na ubohou napodobeninu náležitého chování a vystupování. Mezi sebou však nesnesli nikoho, kdo by mohl narušit zaběhnutý způsob jejich života a zvířit stojaté vody, v nichž se cítili dobře a bezpečně. Právě tato jejich omezenost a nesnášenlivost se stávají hlavními tématy Meyrinkových povídek. Meyrinkovy satiry vycházejí ze zkušeností s konkrétními lidmi, kteří se stávají předlohami k postavám povídek, kde jsou parodovány a zesměšňovány. Autorova kritika je tedy podnícena

³⁹ Ta se dělá – princeska. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 64).

⁴⁰ G.M. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 41).

osobními zážitky a zaměřuje se především na jedince a okruhy osob, se kterými autor vstoupil do bližšího kontaktu. O tom, že je pro něj psaní osobní záležitostí, svědčí i skutečnost, že se autor stylizuje do postav, které představují rebely a osoby v dané společnosti nežádoucí.

Že jisté kruhy Meyrinka opravdu nemohly vystát, dokládá i úryvek z Kischovy prózy *Muž je muž aneb proměna bankéře Mayera*, kde autor cituje noviny *Politik*, jež komentují Meyrinkovo chování po propuštění z vazby: „Každý by myslil, že podobní lidé, když taktak unikli jistému Damoklovu meči, budou hledět pěkně zmizet ze společnosti. Ale zdá se, že musí být i takoví borci.“⁴¹

⁴¹ Kisch, E. E.: *Pražský pitaval*. Praha 1968 (s. 257).

4.2 PRAHA JAKO MÍSTO HRÚZY

„Je v té čtvrti hrůzno jako nikde na světě.

Nikdy není jasno a nikdy úplně noc.

Odkudsi vychází matný, mdlý svit, jako fosforeskující pára line se z Hradčan dolů na střechy.

Zahneš do uličky a vidíš jenom mrtvé šero; v tom vytryskne ze štěrbinu okna přizračný světelný paprsek a prudce jako zlomyslná jehla tě bodne do zornic.

Z mlhy se vynoří dům - se zalomenými rameny a s ustupujícím čelem - a bezduše jako zdechlé zvíře civí z prázdných vikýřů k nočnímu nebi.

Vedlejší dům se nakloní a žádostivě zašilhá rozzářenými okny na dno studny, jestli v ní ještě je zlatníkovo dítě, které se tam před sto lety utopilo.“⁴²

S jinou tváří Prahy se setkáváme v Meyrinkových fantastických povídkách, které již jsou - až na drobné výjimky - oproštěny od satirického tónu. Právě tyto povídky bychom mohli označit za typické reprezentanty tzv. „černé romantiky“, na jejíž rysy je v Meyrinkově próze často upozorňováno. Praha se stává místem tajemným, hrůzostrašným a fantastickým. K povídkám, v nichž nacházíme takto zobrazenou Prahu, patří například *Rostliny Dr. Cinderelly*, *Mozek*, *Albín*, *Preparát* či *Přelud*.

Fantastické povídky bychom mohli označit za přechodné pásmo směřující od satiry k iniciačnímu žánru (v Meyrinkově případě k povídce či románu). Dochází v nich k prolínání žánrů, jehož výsledkem jsou příběhy s nezaměnitelným Meyrinkovým rukopisem. Satira se objevuje již jen v pozadí příběhu, je druhotná, její údernost je však místy ještě dost výrazná. V jejím susedství se však setkáváme s moudry vycházejícími z tajných učen. Literární fantastika, spojená v tomto případě s okultnem, má v těchto prózách ještě převážně funkci zábavnou, moudra tajných

⁴² *Rostliny Dr. Cinderelly*. In: Meyrink, G.: *Černá koule*. Praha 1986 (s. 212-213).

nauk jsou vyřčená jen „jako mimochodem“, předznamenávají však další vývoj Meyrinkova díla.

Podle popisu míst, kde se povídky odehrávají, zpravidla rozeznáváme zcela konkrétní pražské prostory. Autor jim často dává jejich skutečné názvy. Velmi oblíbenou se stává Malá Strana. Čtvrť plná starých paláců a rozložitých zahrad, oddělených od okolních ulic vysokými zdmi, vytváří vhodné kulisy pro dobrodružství Meyrinkových postav. Existuje několik míst, která má autor obzvláště v oblibě a opakovaně se k nim vrací. Jedním je Thunovská ulice se svým starobyklým barokním palácem, dalším Fürstenberská zahrada, jejíž staré stromy „*mají v sobě cosi nevýslovně hrůzného*“⁴³. Pokud Meyrink situuje děj mimo Malou Stranu, ani tehdy neopouští starobylé jádro města. Jeho hrdinové se pak pohybují po Starém Městě nebo v areálu Pražského hradu.

Konkrétní místa však nezůstávají všedními prostory historického města, proměňují se v kulisy s tajuplnou a fantastickou atmosférou. Tato proměna v sobě nese cosi děsivého. Náhle zde „*vane divný vzduch, jako by se všechen život stáhl hluboko do země - strachem z cíhající smrti*“⁴⁴. Prostory se stávají napůl snovým obrazem, jakýmsi odrazem jiného světa, který zůstává skryt, jenž se však za jistých okolností dává spatřit. Praha se stává až hororovým místem - z každého temného zákoutí tu čiší koncentrovaný děs. Neustále tu panuje obava, že „*ten spící, skrčený život by mohl jako přízračné zvíře procitnout k něčemu novému, strašidelnému*“.⁴⁵

Charakteristickým rysem prostředí je existence jisté nepojmenovatelné síly, která řídí kroky návštěvníků. Člověk je atmosférou pražských čtvrtí podvědomě přitahován. Přichází sem, aniž by přesně věděl, co by od těchto míst měl očekávat. Vypravěč v povídce *Neviditelná Praha* tento pocit popisuje následovně: „*Jednoho dne /... / uchopila mě opět jakási neviditelná ruka, jak se mi už dřív často stávalo, a táhla mě přes Vltavu do staré pražské malostranské čtvrti, jako by tam na mě čekal neobyčejný*

⁴³ Preparát. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 71).

⁴⁴ Neviditelná Praha. Meyrink, G.: Neviditelná Praha. Praha 1993 (s. 71).

⁴⁵ Neviditelná Praha. Meyrink, G.: Neviditelná Praha. Praha 1993 (s. 71).

zážitek.“⁴⁶ Tato magnetizující síla je doprovázena předtuchou mimořádného, ale nekonkrétního prožitku. Chodec toulající se těmito místy pocítuje neustálé napětí, jehož příčinu nedokáže pojmenovat – zdá se, jako by k němu promlouvalo samo město.

Atmosféra Prahy je okouzlující, je v ní však cosi zneklidňujícího, cosi, co někdy dokáže v lidech vyvolávat až nesnesitelnou tíseň. Je to nedefinovatelný pocit, kterým je člověk zasažen z nejasných důvodů. Tuto tíseň dává autor pocítit postavám svých povídek i románů, vyznává se z ní i sám v roli vypravěče: „*Již tehdy, když jsem krácel přes prastarý Kamenný most, /... / padla na mě hluboká tíseň, pro niž jsem neměl žádné vysvětlení. Tato úzkost mě od toho dne neopustila ani na okamžik po celý čas, který jsem strávil v Praze, tom městě s tajemně tlukoucím srdcem. Ten pocit ze mě už nikdy docela nevymizel a vrací se mi, kdykoliv na Prahu pomyslím nebo o ní za noci sním.*“⁴⁷

Pocity tísně a strachu, které člověka přepadají, jsou v příbězích jakýmsi znamením věštícím děsivé události, jež v následujících okamžicích přicházejí. Protagonisté povídek prožívají duševní otřesy intenzitou překračující jejich dosavadní podobné zážitky. Svůj prožitek komentuje jeden z nich slovy: „*Všechn strach a hrůza, které jsem kdy v životě pocítil, neznamenal nic proti tomuto okamžiku. Všechna vlákna v mém těle se rozezvučela nepopsatelným děsem.*“⁴⁸ Hrůzyplné příhody, jejichž oběťmi se protagonisté stávají, mají mnohdy tragické následky. Hrdina povídky *Rostliny Dr. Cinderelly* je od onoho dne ochrnutý, v povídce *Mozek* protagonista dokonce umírá.

Prožité události mají do jisté míry ráz osudovosti. Jako mnohé, co je spojováno s projevem lidského osudu, se na jedné straně zdají být náhodné (hrdina povídky *Rostliny Dr. Cinderelly* se „náhodou“ zatoulá do ulice, kde ho „náhodou“ upoutá zvláštní dům; Martin Schleiden z povídky *Mozek* „náhodou“ každý den potkává téhož starce), na straně druhé cítíme

⁴⁶ Neviditelná Praha. Meyrink, G.: Neviditelná Praha. Praha 1993 (s. 84).

⁴⁷ Město s tajemně tlukoucím srdcem. In: Meyrink, G.: Hašiš a jasnozřivost. Praha 1993 (s. 16).

⁴⁸ Rostliny Dr. Cinderelly. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 215).

nevyhnutelnost zvolit právě to jednání, které je hrdinům našeptáváno onou neznámou mocí, v jejímž vlivu se ocitají. Praha je místem, které své obyvatele ovládá a nedává jim možnost jednat podle vlastní vůle. Je místem, kde se vyplňují stará proroctví, a ten, kdo se jim vysmívá, na svou lehkovážnost doplácí, stejně jako hrdina povídky *Albín*, který nevědomky dobrovolně ulehá na svůj popravčí stůl.

Poněkud negativní pohled na Prahu je vyvoláván tím, že je toto město spojováno s množstvím válek: „*Tak jako vulkány soptí ze země lávu, chrlí toto město do světa války a neklid*“⁴⁹ Autor z Prahy činí město vyvolávající ve světě agresi. V povídce *Město s tajemně tlukoucím srdcem* si dokonce pohrává s myšlenkou, že zde byla zosnována první světová válka. Symbolem tohoto pojetí je pak postava vojevůdce Žižky, který se stává živoucí legendou. Jako konkrétní místo s negativním nábojem bychom mohli jmenovat Daliborku, jež je připomínána kvůli svým obětem a jejich útrapám, které při svém pomalém umírání musely vytrpět.

Meyrinkova Praha se stává městem s vnitřním životem, který za normálních okolností zůstává před zraky jejích obyvatel skryt. Město se v určitých okamžicích probouzí z kamenného spánku a stává se živým organismem. Tohoto dojmu je dosaženo mimo jiné tím, že autor popisované prostředí často antropomorfizuje. V titulu jedné povídky dokonce nazývá Prahu „městem s tajemně tlukoucím srdcem“. Činí z ní místo, jehož imaginárními žilami pulsuje krev vyživující jeho starobylé tělo. Je-li člověk vnímavý, je schopen tento puls zachytit. A s ním i tajemnou atmosféru, kterou vlévá do pražských ulic a čtvrtí.

Dojem oživenosti prostoru je dokreslován vzhledem domů, které připomínají staré, unavené bytosti, jež mají jednu blíže k lidem, podruhé ke zvířatům. Meyrinkovy domy se krčí, dřepí, podřimují, navzájem se podpírají. Mají mlčenlivá ústa, šilhající oči, šikmá čela, pokřivená ramena. Projevy života těchto starců jsou dobře vnímatelné především v noci. Tehdy jsou ulice vylidněné a domy se stávají spoluaktéry dění. V povídce *Rostliny D. Cinderelly* přestává být živost domu pouhou fantazií a je

⁴⁹ *Město s tajemně tlukoucím srdcem*. In: Meyrink, G.: *Hašiš a jasnozřivost*. Praha 1993 (s. 17).

dovedena ad absurdum, neboť dům prokazuje vegetativní funkce a zeď jeho sklepení je „*potážena pletivem krvavých žil, z nichž jako jahody vyčnívaly stovky vypoulených očí*“.⁵⁰

Domy však netvoří pouhé vnější kulisy, jsou místy, kde se odehrávají důležité momenty příběhů. V hrdinech povídek vzbuzují zvědavost, lákají je k návštěvě a někdy je doslova vtahují do svých niter, kde napětí příběhu vrcholí jejich hrůzostrašným prožitkem. Interiéry domů jsou bizarní a často nahánějí hrůzu. Například pracovna anatoma Darašekoha v povídce *Preparát* je vybavena částmi lidského těla sloužícími jako bytové doplňky, v domě albínského sochaře zas stěny zdobí sádrové odlitky posmrtných masek. Vnitřní prostory domů jsou často nepřehledné a stávají se pro návštěvníky labyrintem, v němž se musí zorientovat a nalézt správnou cestu uvnitř či ven z domu. Protagonisté povídky *Albín* navštěvují „*prastarou budovu s mnoha východy jako liščí doupě - jedno z těch podivných bludišť ze XII. století*“.⁵¹

Vedle obytných budov hrají důležitou roli i stavby sakrální - pražské chrámy. Jejich přítomnost vnáší do atmosféry města cosi vyššího, obřadného, co dává jeho tajuplnosti hlubší rozměr a povznáší ji do sféry duchovna: „*...ty starobylé stavby se sovkulturami jakoby ze sražené krve /.../ pokaždé znovu tak neslýchané zapůsobí na duši*“.⁵² Setkáváme se s chrámy Svatovítským a Týnským, povídka *Přelud* se celá odehrává v prostorech malostranského kostela sv. Tomáše.

Neoddělitelnou součástí fantastické podoby Prahy jsou postavy pohybující se v jejích ulicích a objektech. Patří ke zdejšímu koloritu. V Thunově ulici žije doktor Cinderella, který ve sklepení svého domu pěstuje podivné organismy. V nedalekém paláci bydlí stařena „*s chomáčovitým obočím a drsnými, tvrdými tahy, na kterou zapomněly smrt i život*“⁵³ a dům na Starém Městě obývá albín, který se zdá být spíše fantomem než člověkem. Tyto bytosti jako by přicházely z jiného světa, se

⁵⁰ Rostliny Dr. Cinderelly. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 215).

⁵¹ Albín. In: Meyrink, G.: Neviditelná Praha. Praha 1993 (s. 36).

⁵² Preparát. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 70).

⁵³ Mozek. In: Meyrink, G.: Neviditelná Praha. Praha 1993 (s. 71).

strašidly se však u Meyrinka nesetkáme. Jsou to lidé, kdo konají lidskosti se vzpírající skutky a připravují druhým utrpení či dokonce smrt.

Atmosféra pražských prostorů je umocňována časem, ve kterém se příběhy odehrávají - jen výjimečně jde o bílý den. Postavy se s oblibou toulají starými městskými čtvrtěmi, když se den střídá s nocí. Změny v koloběhu času se promítají do povahy prostředí a přicházející večer a noc na něj vrhají jiné světlo. Jako by tento okamžik přechodu v sobě skrýval trhlinu, která otvírá přístup do jiného časoprostoru, do jiné dimenze. Tehdy se k životu probouzí jiná tvář města. Nedostatek světla jako by podněcoval fantazii, která umožňuje spatřit věci ve dne neviditelné a probouzí nevšední tvary a barvy, v nichž ožívá město dosud neznámé. V povídce *Albín* se čas stává až symbolickou hodnotou. Příběh se odehrává za úplňku, v poslední hodině před půlnocí, která je zároveň poslední hodinou uplynulého století starého bratrstva. Je tedy vrcholným zakončením staré epochy, které má být náležitě oslaveno, v němž se však odehraje tragická událost.

Naznačili jsme již, že povídky jsou do jisté míry osobitější než romány a objevují se v nich autobiografické prvky. V tomto případě nejsou již tak zřetelné jako v povídkách satirických, kde se autor dával poznat podle vzhledu či obecně známých věcí. V těchto povídkách jde více o osobní prožitky, které se stávají motivací jejich vzniku, a čtenář může spíše tušit a domnívat se než vědět, co vychází z Meyrinkovy zkušenosti. Do povídek se promítají především zkušenosti a vědomosti nabyté během autorovy cesty za poznáním. Pokud bychom měli uvést příklad, jmenujme povídku *Rostliny Dr. Cinderelly*. Hlavní hrdina propadá v důsledku cvičení duchovní povahy stavům „zvýšené bdělosti“, v nichž prožívá podivuhodné příhody. Poslední z nich, při níž zažije nevyslovitelný pocit hrůzy, jej poznamená i fyzicky - v závěru povídky říká: „...mám teď dvě odlišné poloviny obličeje a levou nohu vleču za sebou“⁵⁴. V jeho příběhu bychom mohli spatřovat paralelu s autorem. Meyrink se duchovním cvičením

⁵⁴ Rostliny Dr. Cinderelly. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 219).

zabýval velmi intenzivně a z jeho korespondence⁵⁵ je zřejmé, že se dostal opravdu daleko. Byl toho názoru, že pokroky na duchovní cestě se nutně podepisují na lidském osudu, a i fyzické nemoci považoval za důsledek svého snažení. Jeho onemocnění páteře mělo za následek ochrnutí nohy - to popisuje hrdina povídky.

Autobiografické rysy nalezneme pak spíše v povídkách, které slouží ke sdělení „vyšších pravd“. Tón těchto povídek je zcela vážný a pro „nezasvěcené“ jsou již velmi obtížně srozumitelné.

Prostředí, kde se odehrávají děje Meyrinkových hrůzostrašných povídek, jsou často variací na jeden typ prostoru, někde jde dokonce o prostory totožné. Povídky jsou situovány do zcela konkrétních pražských čtvrtí a ulic. Popisované prostředí však není nahlíženo očima běžného chodce. Je to tajuplný prostor, kde hrdinové překračují práh všedního života a prožívají události, které je trvale poznamenávají. Prostory vyvolávají ve svých návštěvnicích pocity tísně a strachu, zároveň je však vábí a přitahují čímsi nepojmenovatelným. Domy a ulice ožívají a spoluutvářejí příběh, který se ponejvíce - nikoliv však výlučně - odehrává v noci. Tvoří uzavřený prostor, odkud v daném okamžiku není úniku, stávají se labyrintem a místem konfrontace s podivnými lidmi a předměty, s jinou realitou či se samotnou smrtí.

Prostředí tedy u Meyrinka hraje důležitou roli. Nejenže navozuje potřebnou atmosféru pro nadcházející události, ale samo se v některých případech stává jejich příčinou. Vtahuje hrdiny povídek do svých tenat, kde jsou vystaveni osudovým setkáním.

⁵⁵ Srov. Meyrink, G.: Nevědět nic – moci vše. Praha 2003, kap. „Dopisy Gustava Meyrinka Oldřichu Neubertovi 1926-1932“ (s. 233-302).

4.2 PRAHA JAKO PRAHOVÉ MÍSTO

„Vypadá to, jako by mrtví volali nás živé na místa, kde kdysi trávili své pozemské bytí, aby nám pošeptali, že Praha nemá své jméno nadarmo - že je ve skutečnosti prahem mezi životem pozemským a nadsvětím, že je prahem daleko užším než na jiných místech země... pak kráčíme jakoby pod jakýmsi vlivem, nevidíme a neslyšíme nic, co bychom už dávno nevěděli, ale odnášíme si pocit, na který nelze zapomenout do pozdního stáří - podivný pocit, jako bychom nějakým způsobem překročili práh.“⁵⁶

„Práh“ – slovo, které jméno města evokuje a s nímž je spojováno v pověstech. Praha jako „prahové místo“, to je další tvář, kterou nám město v Meyrinkových povídkách nastavuje. Pro některé je to tvář nepřitažlivější, nejtajuplnější, tvář, jejíž rysy jsou však vryty příliš hluboko, než aby byly zřetelné na první pohled. A číst v nich se podaří jen těm, kteří mají silně vyvinutý smysl pro vnímání věcí nevšedních a mimořádných.

Meyrink tímto smyslem obdařen bezesporu byl. Praha pro něj byla místem, které ho neustále přitahovalo. A i když zde po svém odchodu již nikdy dlouhodoběji nepobýval, zůstala mu v myšlenkách vryta hlouběji než kterékoliv jiné město. V jedné ze svých próz píše: *„Všechno, co jsem kdy zažil, mohu svým vnitřním zrakem spatřit jako živé, ale Praha mi před očima vyvstává jasněji než cokoli jiného - tak jasně, že až působí spíše čarovným než skutečným dojem.“⁵⁷* Co Meyrinka na Praze přitahovalo nejvíce, nebylo možno vnímat ani zrakem, ani sluchem, ale právě jen oním vnitřním smyslem. Byly to věci překračující hranice hmotného světa. Co ho nejvíce oslovovalo, byla všedním zrakem „neviditelná Praha“, která se stává dějištěm některých povídek a románů.

Existují dvě povídky, v nichž je Praha jako místo hlavním tématem - *Neviditelná Praha* a *Město s tajemně tlukoucím srdcem*. Obě byly

⁵⁶ Neviditelná Praha. In: Meyrink, G.: Neviditelná Praha. Praha 1993 (s. 84).

⁵⁷ Město s tajemně tlukoucím srdcem. In: Meyrink, G.: Hašíš a jasnozřivost. Praha 1993 (s. 16).

uveřejněny v roce 1928, v době od Meyrinkova pražského pobytu již dosti vzdálené, a mají hodně společného. Jsou jakousi osobně zbarvenou vzpomínkou na toto město. V obou se objevuje osobní vypravěč, který naznačuje autorovu zainteresovanost na výpovědi. Nejsou povídkami v pravém slova smyslu – jsou spíše úvahami, volným proudem myšlenek, v němž se tu a tam vynořují útržky příběhů. Dovídáme se z nich mnohé o Meyrinkově pohledu na Prahu, o jeho vztahu k ní, k jejímu prostoru či dějinám. Mnohé z toho, co je řečeno zde, je použito a rozvíjeno v jiných autorových dílech – s tím rozdílem, že zde vystupuje Praha jako hlavní téma, kdežto v ostatních prózách „jen“ jako prostředí, do něž je epický příběh zasazen.

Meyrink znal historii Prahy i Čech včetně časů „dávnověku“, které jsou zachyceny jen v pověstech a legendách. Ty ho zřejmě oslovovaly nejvíce. V jeho prózách nalezneme střípky těchto příběhů i zmínky o významných postavách české historie (jako např. Jan Hus, Jan Žižka či Jan Nepomucký). Ani ony však nejsou představeny jako postavy reálné, ale jako součást jakéhosi mýtu, kterým jsou opředena dějinná fakta. Na vytváření tohoto mýtu se velkou měrou podílí i Meyrink. Ve svých povídkách a románech s oblibou pracuje s legendami vztahujícími se k tomuto městu. Praha je ostatně předurčena stát se městem naplněným pověstmi a legendami - historické postavy nemají sílu obstát ve své ryzí podobě, „*neboť tajemně tlukoucí srdce všechna jména smývá a vytváří pověst za pověstí.*“⁵⁸

Zajímavá je pověst o založení Prahy, kterou Meyrink uvádí na několika místech:⁵⁹ „*V prastarých dobách, dávno před panováním kněžny Libuše, která prý okolo roku 700 po Kristu založila Prahu, přišlo sedm mnichů z nitra Asie, ze srdce světa, a na břehu Vltavy, na skále, kde dnes stojí Hradčany, za jakýmsi tajným účelem zasili rýži...*“

⁵⁸ Město s tajemně tlukoucím srdcem. In: Meyrink, G.: Hašiš a jasnozřivost. Praha 1993 (s. 17).

⁵⁹ Tato pověst není doložena v žádných pramenech. Srovn. D. Z. Bor: Bdělost, toť vše. (s. 191).

*Tak zní pověst. Říká se také, že tahle rýže byla vlastně trpasličím jalovcem, keřem vyrůstajícím kolmo vzhůru a nabývajícím fantastických tvarů. Hledíme-li na tento keř, připadá nám, jako by jím nepřetržitě pohrával našim smyslům nepostřehnutelný vítr. Snad právě to bylo důvodem, proč se ve starých dobách tvrdilo, že tam, kde se daří takovým rostlinám, čas od času vyrazí ze země orkán velkých válek.*⁶⁰

Meyrink posouvá založení Prahy daleko do minulosti a nepřipisuje ho kněžně Libuši jako pověst obecně známá, ale asijským mnichům z řádu Sat Bhai⁶¹, kteří byli vysláni na západ, aby tam založili sídla, jež vždy dostala jméno „práh“. Meyrink spojuje východ se západem, srdce Asie, odkud mniši přišli, se srdcem Evropy, kde leží Praha. Propojuje duchovní tradice východu a západu a místem jejich střetu činí Prahu. V Meyrinkově legendě se Praha stává vyvoleným městem, které bylo předurčeno stát se místem se silnou duchovní tradicí, jehož náboj není důsledkem toho, co se zde v dějinném procesu odehrálo, ale byl zde přítomen od prvopočátku a měl svůj podíl i na formování historie.

Meyrinkova Praha se stává magickým místem. Je „*prahem mnohem užším než na jiných místech země.*“⁶² Zde lze překročit hranici našeho smysly vnímatelného světa a vstoupit do časoprostoru, který nepodléhá pozemskému řádu běhu věcí. Již v předchozí kapitole jsme se zmiňovali o podivuhodné atmosféře města, která v určitých okamžicích zaplavuje jeho ulice a zákoutí a dává mu podobu, kterou můžeme označit za fantastickou. Použijeme-li však v tomto případě slovo „magická“, máme na

⁶⁰ Neviditelná Praha. Meyrink, G.: Neviditelná Praha. Praha 1993 (s. 83).

⁶¹ S řádem Sat Bhaiů se setkáváme na několika místech Meyrinkova díla. Tento řád zřejmě skutečně existoval a Meyrink se údajně stal jeho členem (sám to tvrdil). Jako jediný o této tajné společnosti píše okultista a Meyrinkův přítel Karel Weinfurter ve své knize *Tajné společnosti okultní, mystické a náboženské*: „Sad Bayové jsou mystická společnost, skutečně tajná, neboť dovedla zachovat své tajemství tak dobře, že je o ní známo velmi málo. Za to, co zde píšete o této tajné společnosti, děkuji zemřelému německému spisovateli Gustavu Meyrinkovi. /... / Byl členem Sad Bayů, a sice nepochybně jediným členem v Evropě a měl stupeň nebo hodnost „censora“, který platil pro celou Evropu. /... / Sad Bayové byli ve střední Evropě a v Čechách v dobách šerého dávnověku a založili Prahu. Tvrdí také (chápej Meyrink), že jméno Praha je odvozeno od „prahu“, ale ve smyslu okultním. Prahem je míněn vstup do nebes nebo do ráje nebo také do neviditelné říše /... / Praha je tedy město založené mystickým řádem v dávných dobách, a proto je již svým jménem určené i v budoucnosti k duchovním úlohám.“ Cituji podle: Roček, F.: Gustav Meyrink - mystik. Ústí nad Labem 1994 (s. 18-19).

⁶² Neviditelná Praha. Meyrink, G.: Neviditelná Praha. Praha 1993 (s. 84).

mysli něco hlubšího, závažnějšího, něco, co se dotýká „věcí mezi nebem a zemí“. Jsou to věci, k jejichž poznání je třeba opravdu překročit jistý práh poznání - v tomto případě poznání racionálního - a ponořit se do jiných sfér, kam však mohou vkročit jen zasvěcení. A Praha je jedním z vyvolených míst, která to umožňují.

Jak je Meyrinkovým zvykem, nezůstává ani zde u pouhého označení města a místa přesně lokalizuje. Onen práh, jenž je možno překročit, se shoduje s místem, kde asijsí mniši zaseli semena posvátného keře - s hradčanskou skálou, místem budoucího sídla vládců města i země. Je to místo se silným nábojem. Vane zde „*smysly nevnímatelný vítr*“, který se rozlévá dolů do města, z nejbližších ulic činí čarovné místo a na chodce působí omamnou silou. Jeho vliv je nejcitelnější na Malé Straně a Hradčanech, v autorových oblíbených čtvrtích. Meyrink tuto čarovnou atmosféru popisuje takto: „*Dlouhé hodiny jsem se za jasných měsíčních nocí toulával po Malé Straně, městské to čtvrti na Vltavě a srdci města, a pokaždé jsem zbloudil. Prastarý palác, který se tváří, že v něm už desetiletí nikdo nebydlel, tak silně je měděnkou potažená klika pokrytá prachem. Vedle barokní budova s opalizujícími okny, třpytící se jako glazura starořímské amfory, pak zase do nekonečna táhnoucí se zeď s rozpraskanou omítkou, vysoká jako tři muži, na níž jsou rukou duchů nakresleny hlavy zvířat a tváře, jejichž výraz se zdá být strnulý a které přece mění výraz, kdykoliv na ně člověk pohlédne. V ovzduší je cítit omamnou vůni květů, snad jasmínů či bezů, která dává tušit, že někde tu budou zahrady, obrovské parky, do nichž lidská noha nevkočila už od nepaměti. Do srdce se ukrádá domněnka, že někde v nich může v pokoji rozpadajícího se domu ležet v dávno ztrouchnivělé posteli v prach obrácená mrtvola ženy, jež tady upadla v zapomnění ještě během svého života. Anebo ta zeď obepíná klášter, do kterého se z tohoto světa sami pomocí modliteb vyčlenili mniši či jeptišky? Snažit se ji však najít za bílého dne je zbytečné, není tam. Místo ní se táhne ulička, na jejímž konci stojí třípatrový dům. Vzhlédne-li člověk k jeho střeše, spatří na něm stát další dům. Šálení smyslů? Kdeže, to jen ta ulička prudce zahýbá jako v lokti*

*zlomená paže a strmě stoupá k výšinám, kde stojí ten druhý dům. Bydlí v něm pozoruhodný člověk hovořící ženským hlasem, drobný a bezvousý, jenž připomíná Napoleona a návštěvníkům věští z obřích foliantů popsaných hebrejským písmem.*⁶³

Praha je představena jako město čarovné, omamné, magnetizující. Její srdce tajemně bije a tajemná je ona sama. Pod roušku svého tajemství nechá však nahlédnout jen ty, kdo jsou toho hodni, jsou schopni vymanit se ze své živočišné tělesnosti a rytmu všedního bytí. Ostatní zůstávají pouhými loutkami, které, ač mají oči otevřené, nevidí. Někdo se ocitá na této hranici vědomě, jiný nevědomě, v obou případech však na tyto lidi někteří pohlížejí jako na bláznů, ale - jak píše Meyrink: *„poslední věci člověka se zdají být bližší bláznům než lidem se „zdravým“ selským rozumem.*⁶⁴

Překročit práh - a navždy se ocitnout mimo tento svět v prostoru bez hranic a času - o to Meyrink usiloval celý svůj život. Část bouřlivého období hledání prožil v Praze a sem situuje i povídky, které vyprávějí o jeho zkušenostech nabytých během cesty za poznáním. V některých těchto povídkách se autor stylizuje do postavy vypravěče.

V povídce *Žába* například popisuje překročení prahu času, okamžik, kdy se mu otevřel pohled do dávnověku. Tehdy se jako úplný mladíček vypravil do Prokopského údolí, kam ho hnala touha nalézt zkamenělého trilobita - místo toho zde měl vizi pravěkého sídliště, které se kdysi na tomto území nacházelo: *„Znenadání jsem cítil, jako by mě cosi od té jeskyně vzdálilo, /... / pod sebou jsem viděl, jak se krajina mění: Vltava a její břehy se proměnily v obraz připomínající pravěk; viděl jsem, jak se z jakéhosi opalizujícího mlžného města vynořuje neobvyklá dávnověká terasa a na ní fantastické postavy...“*⁶⁵

⁶³ Město s tajemně tlukoucím srdcem. In: Meyrink, G.: *Hašiš a jasnozřivost*. Praha 1993 (s. 18).

⁶⁴ Město s tajemně tlukoucím srdcem. In: Meyrink, G.: *Hašiš a jasnozřivost*. Praha 1993 (s. 17).

⁶⁵ *Žába*. In: Meyrink, G.: *Dům alchymistův*. Praha 1996 (s. 98).

I v jiných povídkách se setkáváme s tímto tématem. Autobiografické rysy nese např. povídka *Jak jsem chtěl v Praze vyrábět zlato*, v níž nás vypravěč seznamuje se svými alchymistickými pokusy.

Meyrinkova vzpomínka na Prahu je intenzivní, nenavozuje však příjemnou atmosféru. Je v ní něco silně zneklidňujícího. Vědomí čehosi, co je zde přítomno odedávna, co je ve své podstatě neuchopitelné, nevysvětlitelné a dává se jen tušit. Praha se stává místem, kde lze snadněji než jinde nalézt a překročit práh oddělující hmotný pozemský svět od světa mimo něj. Existují zde místa, která tvoří spojnice těchto světů a přitahují autora i postavy jeho povídek, místa, jimiž do Prahy proudí energie ovlivňující její duchovní klima. Praha jako prahové místo je pro Meyrinka zřejmě nejzávažnějším tématem povídek s pražskou tematikou. Je nejosobnější zповědi, intimní záležitostí, jejímž sdělením dává Meyrink nahlédnout i do svého nitra.

5. ROMÁNOVÁ TVORBA

Po několika letech tvorby povídek začíná Meyrink psát romány. Do konce života jich stihl dokončit pět. Jsou to: *Der Golem* (1915, *Golem*), *Walpurgisnacht. Phantastischer Roman* (1917, *Valpuržina noc. Fantastický román*), *Der weiße Dominikaner. Aus dem Tagebuch eines Unsichtbaren* (1921, *Bílý dominikán. Z deníku neviditelného*) a *Der Engel vom westlichen Fenster* (1927, *Anděl západního okna*). V Meyrinkově pozůstalosti byl nalezen fragment ještě jednoho románu, který se měl nazývat *Das Haus des Alchymisten (Dům alchymistův)*.

Zatímco povídková tvorba je různorodá a má široký záběr - od satirických povídek přes hrůzostrašné historiky až po iniciační novely, mají romány poměrně jednotný charakter. Jsou to především příběhy hrdinů na jejich „cestě za poznáním“. Romány jsou definitivním předělem v autorově tvorbě. Od této chvíle literární dílo Meyrinkovi slouží ke sdělení hlubšího obsahu s duchovním rozměrem.

Tento autorův vývoj zaznamenal rozporuplnou reakci. Kritika ho vesměs hodnotí jako krok k horšímu. Na druhou stranu se kolem Meyrinka vytváří věrný okruh čtenářů, kteří ho přijímají kladně. První román *Golem* mezi čtenáři zaznamenal velký úspěch, zájem o další romány však klesal. Mezi obsahem románů a čtenářským zájmem existovala nepřímá úměra: čím složitější obsah duchovní podstaty se Meyrink pokoušel sdělit, tím menší byl o jeho dílo zájem. Jeho romány byl schopen interpretovat pouze čtenář, který měl jisté znalosti esoterických nauk. Pro ostatní, kteří byli s to sledovat pouze „vnější“ dějovou linii, se romány stávaly více či méně nesrozumitelné. Větší úspěch pak mají ty z nich, v nichž důležitou roli hraje dějovost - jsou to především *Golem* a *Anděl západního okna*.

Kurt Krolop a Barbara Špitzová⁶⁶ v souvislosti s tímto faktem kladou otázku: „...nač ještě „literární zahalenost“, když představuje jen překážku, kterou třeba překonat, aby bylo možno proniknout k „samé podstatě duchovní výpovědi“? Nač ještě romány, když jsou pouhým „literárním

⁶⁶ Krolop, K., Špitzová, B.: Gustav Meyrink. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha 1986 (s. 18)

zahalením“? Odpověď bychom mohli hledat ve vysvětlení, co pro Meyrinka psaní znamenalo. Jeho prostřednictvím sděloval své vlastní poznání. Avšak poznání týkající se duchovní podstaty není sdělitelné přímo a beze zbytku. K němu musí dospět každý sám a mluvit o něm lze právě jen „zahaleně“, v symbolech, které tvoří v tomto případě příběhy. V Meyrinkově „literárním zahalení“ bychom tedy měli spatřovat spíše ukazatel cesty „k podstatě duchovní výpovědi“ než její překážku.

Prozaičtější důvod Meyrinkova psaní bychom patrně mohli nalézt ve finanční krizi, v níž se ocitá v závěru života. Tehdy mu psaní sloužilo jako zdroj obživy.

Co se týče prostředí, které si Meyrink pro své romány vybírá, nezůstává Praze nic dlužen. Toto město se silným duchovním nábojem je ideálním dějištěm jeho tajuplných příběhů. V Praze se odehrávají romány *Golem*, *Valpuržina noc* a zčásti *Anděl západního okna*. Ve všech třech se setkáváme s oblíbenými místy, v nichž se pohybují již hrdinové autorových povídek, nově se pak objevuje především židovské ghetto. Uvedené romány budou předmětem našeho dalšího zájmu, zejména pak v nich zobrazený prostor Prahy a jeho funkce v ději.

5.1 PRAŽSKÉ INICIAČNÍ ROMÁNY

Jak bylo naznačeno, jsou Meyrinkovy romány po obsahové stránce především obrazem cesty hrdinů za poznáním. Mají blízko k tzv. iniciačnímu románu a do určité míry přejímají jeho osnovu příběhu, motivy a symboliku. Iniciačním románem se v české literární vědě zabývá především Daniela Hodrová, jejíž dílo *Román zasvěcení* bylo pro tuto práci hlavní inspirací a vodítkem při rozboru Meyrinkových próz z uvedeného hlediska.

Hlavním tématem žánru je - jak napovídá jeho název - iniciace, zasvěcení hlavního hrdiny, „proces, jímž se čekatel zasvěcení, neofyt, uvádí do tajemství určitého esoterního systému“.⁶⁷ Tento proces může mít v různých tradicích různá pojmenování, podstata je však tatáž: dosažení určitého postupu na cestě duchovního poznání.

Na tuto cestu se vydává hlavní hrdina příběhu, adept, který na své nelehké pouti musí překonat řadu překážek a složit zkoušky rozličného charakteru, jež jej posouvají blíže k cíli. Proces obvykle probíhá ve třech iniciačních fázích, které se začínají uskutečňovat poté, kdy je adept povolán nastoupit cestu k poznání. Tyto fáze mají svá symbolická prostorová určení. Jsou jimi vnější prostor (období zkoušek a bloudění, sestup, symbolická smrt), hranice (setkání se zasvětitel, symbolický průchod vodami, očista) a vnitřní prostor (nejvyšší zkouška a obřad, proměna, zasvěcení, znovuzrození). Důležitou součástí adepty cesty je tedy prostor, v němž se pohybuje. Ten se stává symbolickým prostředím a pohyb adepta v něm je odrazem jeho cesty. V průběhu putování se objevují určitá typická místa, která svou symbolikou dávají najevo, kde se hrdina nachází a kam spěje. Daniela Hodrová upozorňuje na jakousi „iniciační mapu“. Tvoří ji otcovský dům - les - řeka - zámek - iniciační komnata - hrobka. Tato místa v průběhu vývoje žánru suplují prostory jiné: svět či město jako labyrint, dům místo zámku, práh jako hranice apod. Důležité jsou i postavy, s nimiž se hrdina příběhu setkává.

⁶⁷ Nakonečný, M.: Lexikon magie (s. 323)

Nejdůležitějšími jsou zasvětitel a panna, kteří spolu s adeptem vytvářejí pomyslný trojúhelník, v jehož centru se nachází „bytot středu“, božstvo, k němuž spěje veškeré snažení. Zasvětitel je tím, kdo adepta na jeho pouti seznamuje s teoretickou stránkou poznání. Panna je adeptovou průvodkyní, ochránkyní a osobou, s níž adept může osáhnout konečného cíle - proměny v dokonalou bytot.⁶⁸

Všechny Meyrinkovy romány jsou napsány víceméně v duchu tradice tohoto žánru. Následně si ve stručnosti představíme jednotlivé Meyrinkovy romány, místem jejichž děje se stává Praha. Zaměříme se především na aspekty, které z nich činí právě romány iniciace. Stranou však ponecháme prostor, jímž se budeme věnovat v samostatných kapitolách.

5.11 Golem

První román - *Golem* - přinesl svému autorovi mezinárodní věhlas. Kritika ho však hodnotila spíše negativně a problémy se vyskytly již při jeho prvním vydání, neboť ač nebyl k vydání doporučen, přesto vyšel. Meyrink na něm pracoval dlouho a několikrát ho přepracovával. Psát jej začal již kolem roku 1906. Román nejprve vycházel v časopise *Die weißen Blätter* od září 1913 do února 1914, jako kniha pak vyšel v roce 1915 v nakladatelství „Kurt Wolf Verlag“ v Lipsku.

Původní název zněl *Kámen hlubiny*, nakonec ho však autor pojmenoval podle postavy Golema, která se v příběhu opakovaně vrací do ulic pražského židovského ghetta.

Román je příběhem muže jménem Athanasius Pernath, který usiluje nalézt svou identitu, a při tomto hledání se dostává možná dál, než by očekával. Je vytržen z polospánku, ve kterém žije většina lidí, a stává se „bdělým“. Nastupuje duchovní cestu, na níž mu je učitelem moudrý archivář Hillel. Hillelova dcera Mirjam kráčí stejně jako Pernath po cestě vedoucí k témuž cíli, ovšem svým vlastním způsobem. Pernath s Mirjam

⁶⁸ Srov. Hodrová, D.: *Román zasvěcení*. Praha 1993 (s. 141-211).

jsou k sobě vzájemně přitahováni láskou, která má však hlubší rozměr. Jsou to lidé, kteří spojením svých životů mohou dosáhnout konečného cíle - dokonalosti. Trojúhelník postav vytvářejí Pernath jako adept, Hillel jako zasvětitel a Mirjam jako panna, ženský protějšek adepta.⁶⁹

Příběh protagonisty je viděn očima vypravěče, který jej prožívá ve svém snu, jež vyvolala záměna klobouků vypravěče a Pernatha.⁷⁰

Hlavní část děje probíhá zhruba třicet let předtím, než je židovské ghetto asanováno.⁷¹ V závěru příběhu se přenášíme přímo do probíhající asanace, tedy na samý přelom 19. a 20. století.

Děj se odehrává pouze v Praze. Autor nás zavádí především do Židovského Města. Ocitáme se též na Starém Městě a důležitým prostorem se stává Pražský hrad. Významnou roli vedle prostorů vnějších hrají též prostory vnitřní. Jsou to především nitra domů, kde se odehrávají jednotlivé dějové epizody.

5.12 Valpuržina noc

Valpuržina noc je třetím Meyrinkovým románem. Poprvé byla vydána v roce 1917 a nese podtitul *Fantastický román*. Kritikou nebyla přijata příliš kladně. Nepříznivě hodnoceny byly například výstavba děje a sterilní vývoj postav. Výtky směřovaly i vůči autorovu antimilitaristickému a antišovinistickému smýšlení, které po dalším „prozkoumání“ jeho díla nakonec rozpoutalo kampaň, jež ve Vídni vyvrcholila konfiskací jeho knih.⁷²

Valpuržina noc se od ostatních Meyrinkových románů liší, a to především tím, že zde poměrně velkou roli hraje sociální motiv. Dějovou

⁶⁹ Jména postav mají v románu Golem skrytý význam, jsou to tzv. „mluvící“ jména: Athanasius znamená „nesmrtelný“, Pernath souvisí se jménem Bernhard, které odkazuje ke slovu „oheň“, Šemaja znamená „Bůh nebes“ a Hillel „planoucí hvězda“, Mirjam pak „zármutek, hořkost“. Svými významy jména odkazují k alchymistické symbolice. Srov. Bor, D. Ž.: *Bděllost, toť vše*. Praha 2002 (s. 177).

⁷⁰ Klobouk je symbolem iniciace a zároveň vlastní identity, kterou Pernath v příběhu postupně odkrývá. Srov. Bor, D. Ž.: *Bděllost, toť vše*. Praha 2002 (s. 182).

⁷¹ Asanace proběhla na základě asanačního zákona z roku 1893.

⁷² Srov. Veselá, G.: *Jak jsem chtěl v Praze vyrábět zlato*, *Světová literatura*, roč. 34, č. 2, 1989 (s. 194); Krollop, K., Spitzová, B.: *Gustav Meyrink*. In: *Meyrink, G.: Černá koule*. Praha 1986 (s. 17).

linii tvoří příprava povstání chudých a potlačovaných vrstev, které chtějí revolucí svrhnout šlechtu. V tomto rámci se odehrávají osudy protagonistů románu, kteří buď svým původem patří ke šlechtickým kruhům, nebo se v nich pohybují. Nepozorujeme zde pouze vývoj jedince, v popředí zájmu se ocitá hned několik osob a na post protagonisty jich aspiruje více (Polyxena, Otokar Vondřejc, Flugbeil).

I přes své zvláštnosti je Valpuržina noc do určité míry opět románem iniciačním. Nalezneme zde dvě zasvěcované osoby - císařského lékaře Flugbeila a Polyxenu, mladou dívku šlechtického původu. Jen u Polyxeny je však vývoj dokončen. Trojúhelník postav typický pro iniciační román spolu s Flugbeilem vytvářejí žena Líza a zasvětitel Mandžu hovořící ústy herce Zrcadla. U Polyxeny jde o zvláštní případ zasvěcení ženy. Mužským protějškem je Otokar a učitelem Tatar Mollo. U Flugbeila, přezdívaného Pingvín, k iniciaci nedojde, neboť jeho postava je spíše karikaturou, a to jak vzhledem a zvyky, tak absencí intimního života a nakonec i pokusem nastoupit duchovní cestu. Polyxenin vnitřní vývoj je propojen s cestou jejího milence Otokara, která má však světský charakter – Otokar touží stát se panovníkem.

Děj románu se odehrává za první světové války. Čas je zde zmíněn několikrát a vždy především v souvislosti s bídou, kterou lidem přináší válka. Konkrétní historický čas se však protíná s obdobím důležitým z hlediska širšího pojetí času – s tzv. „kosmickou Valpuržinou nocí“, která je obdobou každoroční noci připadající na 30. duben, již příběh vrcholí a jejíž název se objevuje i v titulu románu. Noci kosmické *„leží od sebe příliš vzdáleny v čase, takže lidstvo si je nemůže pamatovat; proto jsou pokaždé pokládány za nový, dosud nebývalý jev /... / Tehdy to nejvyšší padá nejnižší a to nejnižší vystoupí nejvyšší. Tehdy vznikají konflikty téměř bez příčiny“*(s. 77-78). Nyní nastává další Valpuržina noc věstící novou epochu, kterou první světová válka skutečně přinesla, epochu vzpour a bouří, epochu porážky starého řádu.

Román se opět odehrává v Praze, tentokrát výlučně na Malé Straně a Hradčanech, konkrétně v areálu Hradu a na Novém Světě, v prostoru odděleném od ostatního města Vltavou.

5.13 Anděl západního okna

Anděl západního okna je Meyrinkovým posledním dokončeným románem. Poprvé vyšel roku 1927. Soudobá literární kritika hodnotila dílo poměrně kladně a zdařilostí ho přirovnávala k románu *Golem*. Autorovi se údajně podařilo „včlenit okultní vědění do děje a ztělesnit je v postavách z masa a kostí.“⁷³ Alena Zachová román žánrově vymezuje jako „dobrodružný iniciační román“. Upozorňuje, že má sice nejsložitější kompozici a obsahuje nejvíce esoterní symboliky, pro čtenáře se však román stává přitažlivý svou dějovostí a historickým rámcem. Styl přirovnává Zachová k autorově počáteční tvorbě, která měla plnit hlavně funkci zábavnou.⁷⁴

Meyrinkovo autorství je u tohoto románu zpochybňováno. Údajně na něm pracoval spolu se svým přítelem Alfredem Schmidtem Noerrem. Důvodem mohla být špatná finanční situace a pomoc přítele měla přispět k rychlejšímu dokončení díla. Zda a do jaké míry se Noerr na psaní románu podílel, se však nikdy nepodařilo dostatečně prokázat⁷⁵.

Meyrink v tomto románu volí poměrně složitou kompozici. Prolínají se zde dvě dějové linie, životy dvou mužů, kteří jsou spojeni příbuzenským svazkem. Prvním z nich je anglický učenec a alchymista rudolfínské doby John Dee, druhým vzdálený potomek z jeho rodu baron Müller. Baronu Müllerovi se řízením osudu dostávají do rukou deníkové záznamy Johna Deea, s jejichž četbou znovu ožívá jeho příběh. Baron postupně začíná chápat, jakou roli v tomto příběhu hraje on. Postavy obklopující kdysi jeho předka se začínají objevovat i v jeho okolí. Baronovým úkolem je dohrát

⁷³ Srov. Veselá, G.: Jak jsem chtěl v Praze vyrábět zlato, Světová literatura, roč. 34, č. 2, 1989 (s. 196).

⁷⁴ Srov. Zachová, A.: Románová tvorba Gustava Meyrinka, Svět literatury, roč. 6, č. 12, 1992.

⁷⁵ Srov. Bor, D. Ž.: Bdělost, toť vše! Praha 2002 (s. 156).

s nimi započatou hru a dosáhnout konečného cíle na cestě, kterou nastoupil, ale ze které následně sešel John Dee. To se mu v závěru románu opravdu podaří.

Jde opět o román zasvěcení a postavy v něm vystupující zaujímají pro tento žánr typické pozice. Schéma postav je zkomplikováno dvěma časovými rovinami a přítomností pozitivních a negativních sil, které o adepty usilují. Prvním adeptem je John Dee. Pravým zasvětitelům se má stát jeho pomocník a alchymista Gardener, od něhož se však Dee odklání. Moc nad ním získává Barlett Green, černý mág. Ženský princip je ztělesněn v postavách Isis, černé bohyně, Alžběty, kýžené partnerky, a Jane, Deeovy ženy, jež představuje oddanou lásku. Jako bytost středu si Dee volí anděla Uriella, anděla západního okna. Druhým adeptem je baron Müller. Jeho zasvětitelům se stává přítel Bohdan Gärtner, ženský princip se objevuje v týchž podobách jako v případě Deeově: Asja (Isis), Elsbeth (Alžběta), Johanka (Jane).⁷⁶ Müller na rozdíl od svého předka dokáže odolat negativním silám a na konci své pouti je uveden do „zahrady zasvěcení“.

Anděl západního okna, podle nějž je román pojmenován, je bytostí, již John Dee a jeho druh Edward Kelley opakovaně vyvolávají pomocí magického rituálu. Dee a Kelley věří, že jim sdělí tajemství výroby kamene mudrců - mýlí se však, anděl je přivádí na scestí do západní říše, říše zániku, odkud přichází on sám.

Román se odehrává ve dvou časoprostorech. Příběh Johna Deea je situován do druhé poloviny šestnáctého století, střídavě do Anglie a Čech, osudy barona Müllera do období po první světové válce do Rakouska. V této práci zaměříme pozornost pouze na Prahu, jež je předmětem našeho zájmu, proto se již (až na výjimky) nebudeme zmiňovat o osudech barona Müllera, jenž žije především ve Vídni. V Praze se ocitáme v konkrétním

⁷⁶ I v tomto románu mají některá jména svůj skrytý význam. Například jména Gardener a Gärtner znamenající (v angličtině a němčině) „zahradník“ odkazují k bratrstvu rosekruciánů. Srov. Bor, D. Ž.: O významu vlastních jmen v díle Gustava Meyrinka. (Logos, č. 1-2, 2002)

historickém čase, za vlády Rudolfa II., českého krále a římského císaře, zároveň učence a adepta tajných nauk.

Pražské prostory, které se v románu nejčastěji objevují, jsou již známé městské čtvrtě: Staré Město, Židovské Město, Malá Strana a Hradčany.

5.2 PRAHA – OBRAZ A ROLE V DĚJI

Jak bylo řečeno, Praha se pro Meyrinkovy romány stává důležitým místem. Meyrink v nich na Prahu pohlíží svým nezaměnitelným způsobem, který navazuje na zobrazení města v jeho drobných prózách, především pak v těch povídkách, kde se město objevuje jako prostor tajemný a fantastický.

Porovnáme-li atmosféru pražských povídek a románů, nalezneme mnoho společného, mnohé se opakuje, je vícekrát tematizováno. Dalo by se říci, že Meyrinkovo zobrazení Prahy je do určité míry konstantní, její atmosféra se výrazně neproměňuje. Autor se vrací na svá oblíbená místa, která v postavách jeho románů vyvolávají obdobné dojmy jako v postavách povídek. Opakovaně se ocitáme na Pražském hradě, na Malé Straně a Starém Městě. Nově se objevují prostory Židovského Města a pitoreskního hradčanského Nového Světa. Pokud bychom měli pro jednotlivé romány zvolit klíčové prostředí, u románů *Golem* a *Valpuržina noc* bychom dlouho neváhali. Pro první by jím bylo Židovské Město, pro druhý Malá Strana a Hradčany. V případě *Anděla západního okna* by byla volba problematičtější. Děj je jaksi rozprostřen po celém městě a žádná ze čtvrtí pro něj není určující.

Zatímco Praha představená v povídkové tvorbě ukazuje několik tváří, Praha románů vychází z jediné podstaty. V první řadě je tajemným místem, kde se lze setkat s jiným rozměrem bytí, stává se místem iniciace. Hlavní hrdinové v ní absolvují cestu za poznáním vyšší skutečnosti. Tato cesta nemusí být dokončena ani se ubírat správným směrem, má různé podoby a k jejímu zobrazení slouží různé prostředky. Co ji však vždy vymezuje, je prostor Prahy, který v tomto případě slouží zčásti i jako symbolické prostředí.

Zkusme se zamyslet nad otázkou, proč Meyrink volí jako dějiště pro většinu svých příběhů právě Prahu. V jeho románech se setkáme například i s Vídní (druhá dějová rovina románu *Anděl západního okna* a částečně román *Zelená tvář*), Praha u něj však dominuje. I poslední

plánovaný román *Dům alchymistův*, který se měl odehrávat v nejmenovaném německém velkoměstě, Meyrink rovněž spojuje s Prahou – ulice, do níž vede jeden vchod „domu alchymistova“, se jmenuje Sanytrová – stejně jako ta, jíž prochází Pernath nevědomě převlečen za Golema.

Ponecháme-li stranou fakt, že Meyrinka k Praze vázaly osobní vzpomínky a jistě i emoce, můžeme říci, že Praha sama o sobě je „jako stvořená“ pro obraz města tajuplného, fantastického, magického. Především je to pražské centrum, které je svým uspořádáním ideálním místem, a to nejen pro svou historickou hodnotu. Městský prostor se vlivem postupného rozrůstání a přestaveb stal jaksi „neuspořádaně uspořádaným“, stal se místem s mnoha uličkami, zákoutími, průchody, skrytými dvory a zahradami. Místem, které je rozděleno do jednotlivých čtvrtí, jež mají svůj osobitý charakter, jejichž hranice se však dotýkají a vzájemně se prostupují. Prostory rozlehlých parků a zahrad se nacházejí v sousedství úzkých uliček, jejichž domy jako by spolu bojovaly o každý kousek prostoru navíc. V takovémto prostředí pak lehce podlehneme dojmu, že zde pulsuje tajemný skrytý život.

5.21 Čas

Než přikročíme k bližší charakteristice pražských prostorů, zaměříme pozornost na čas, v němž se v Praze v jednotlivých románech ocitáme, neboť čas a prostor jsou dvěma konstantami, které se vzájemně implikují a doplňují.

V každém z románů se v Praze ocitáme vždy v jiné historické epoše. Román *Golem* je zasazen do poslední třetiny 19. století, *Valpuržina noc* do období první světové války a *Anděl západního okna* do poslední třetiny 16. století. Zajímavé je sledovat vztah času zobrazeného v příbězích a času reálného, času vzniku románů. První román je zasazen do období, které autor v Praze opravdu prožil, a čas jeho vzniku téměř navazuje na čas v něm zobrazený. Druhé dílo se též odehrává v autorově současnosti, doba

vzniku se překrývá s časem příběhu, autora však již osobní zkušenost s Prahou zobrazovaného období nespojuje. V posledním románu se čas příběhu s časem reálným zcela míjí. Děj je zasazen do daleké minulosti. Na jednotlivých dílech lze tedy pozorovat, že s přibývajícím časem stráveným mimo Prahu se zostřuje i hranice mezi osobně prožitým a zobrazeným. Zatímco v prvním románu může Meyrink čerpat z vlastních dojmů, román druhý je více podřízen jeho fantasii a v románu třetím je odkázán na historické prameny.

Sledujeme-li jednotlivé historické etapy zobrazené v románech, na první pohled se nám zdá, že spolu příliš nesouvisejí. V románu *Golem* je zobrazovaný čas stěží určitelný, nezdá se tedy nijak zvlášť důležitý. Důležitější je čas cyklický odměřovaný opakovanými návraty Golema, jenž se zjevuje vždy za jednu lidskou generaci. Proč by se tedy příběh nemohl odehrát například o jednu generaci zpět? Ve *Valpuržině noci* také není konkrétní historický čas příliš zdůrazněn, naopak je potlačován jinou epochou. Za první světové války v Praze ožívá duch slavné husitské éry. I zde je důležitý čas cyklický, měřený v návratech „kosmické Valpuržiny noci“. V románu *Anděl západního okna* má zobrazená historická doba v rámci děje naopak význam značný. Historické období, do něž je děj zasazen, je užito nově. Autor zde nevyužívá Prahu jen jako prostor, materiálem mu jsou veškeré dobové reálie včetně historických osobností, které se stávají předlohami k románovým postavám.

Jedním jsou však všechna zmíněná období spojena, všechna jsou do jisté míry přelomová. Odehrává se v nich něco, co spojuje konec starého s počátkem nového. To platí především pro první dva romány. V *Golemovi* je z tohoto hlediska důležitá asanace Židovského Města, která je zhmotněným obrazem konce, zániku starého, zároveň však počátku něčeho nadcházejícího. To je zdůrazněno i časem, kdy asanace probíhá – přelomem století, který bývá vždy spojován s přechodem a změnou. Ve *Valpuržině noci* jde též o epochu přelomovou. Není se snad ani třeba zmiňovat o tom, jak velké změny první světová válka přinesla. I husitství, jež se s tímto časem prolíná, znamenalo mnohé pro změnu starých

pořádků. V románu *Anděl západního okna* se ocitáme v době, kdy zkáza ještě není zřetelná, je však již v zárodku, blíží se. Ale – jak bylo řečeno – obraz Prahy v tomto románu se z ostatních poněkud vymyká, což je způsobeno i tím, že děj odehrávající se v Praze prostupuje jiná dějová linie, která je zasazena do Rakouska autorovy současnosti.

Motivy zkázy, zániku a přechodu bychom mohli spojovat s hlavním tématem románů, za něž jsme označili cestu iniciace. Stejně jako se hrdinova cesta za poznáním odráží v prostoru, jenž jej obklopuje, souvisí s jeho vnitřním vývojem i pojetí času.⁷⁷ Změna odehrávající se v hrdinově nitru koresponduje s plynoucím časem. Typické je proto zasazení příběhu do epochy, v níž dochází k jistému zlomu, jsou v ní více než jinde vnímatelné kategorie pomíjivosti, dočasnosti a přeměny, které jsou akcentovány blížící se zkázou, konečným bodem, v němž staré definitivně zaniká. Právě při asanaci Židovského Města v románu *Golem* zažívá Pernath symbolickou smrt, která je klíčovým bodem jeho iniciační cesty. Román *Valpuržina noc* je zakončen povstáním, které mnohým postavám přináší smrt. Jediná Polyxena, jejíž duchovní vývoj román sleduje, je před smrtí uchráněna, neboť v sobě překonala ono staré, s čím bojovala, a její nenarozené dítě se stává symbolem počátku nového života, nové etapy – její i jejího rodu. V románu *Anděl západního okna* se v Praze s podobnou dobou zkázy nesetkáme. Motiv zániku však v románu nechybí. V okamžiku dokončení iniciační cesty barona Müllera jeho dům ve Vídni zničí požár.

5.22 Atmosféra města

Stejně jako v povídkách, ani v románech nevystupuje Praha jen jako pouhé místo děje. Kromě tohoto určení plní několik dalších rolí. Mnohé z atmosféry je zachyceno již v povídkách, budeme-li se zde opakovat, pak z důvodů úplnosti výkladu.

⁷⁷ Srov. Hodrová, D.: *Román zasvěcení*. Praha 1993 (s. 181-187).

Co v Meyrinkově Praze zůstává zachováno, je její tajuplná atmosféra. Její prostory nejsou ani v románu *Anděl západního okna* využity jen jako pouhé historické kulisy. Je to město svou atmosférou nezaměnitelné a prostředí nejenže dokresluje příběhy, ale stává se jejich nedílnou součástí, utváří ovzduší města, které je obtěžkáno čímsi neskutečným a nedefinovatelným. Nelze však dost dobře mluvit o atmosféře města jako celku, neboť každá čtvrť je něčím specifická a obohacuje prostor města svou vlastní příměsí.

Praha znovu není pouhým mrtvým kamenným městem, nýbrž městem-bytostí, která jako by prokazovala určité projevy života. Domy v ulicích jsou antropomorfizovány či zoomorfizovány, vnímají, co se uvnitř i kolem nich odehrává. Město má takovou sílu a moc, že je schopno vkrádat se do mysli svých obyvatel a uhnizďovat v nich šířivé myšlenky. Takové podoby nabývá především židovské ghetto.

Citliví lidé, kteří se v Praze ocitají, propadají jejímu mocnému vlivu, jsou svazováni její atmosférou, která k nim promlouvá. Pocity, které v nich město vyvolává, jsou však naplněny negativními emocemi. Cítí se zde sužováni, podvědomě tuší své ohrožení, příchod neblahých událostí. Pro Johanku, partnerku barona Müllera z románu *Anděl západního okna*, se Praha stává městem přímo démonickým. Toto přízračné město se jí zjevuje ve snech a jeho vidina v Johaně vyvolává pocity strachu a úzkosti: „*Nikdy, nikdy bych tam nechtěla vkročit! Když o Praze déle přemýšlím, zmocňuje se mě divoký úděs, neboť vidím v duchu člověka, při jehož pohledu - nevím ani proč - mi tuhne krev v žilách. /... /Připadá mi, jakoby to byl zlý démon tohoto města. Toto město, to vím určitě, by mne učinilo nešťastnou a zničilo můj život!*“⁷⁸ Praha se stává místem, které je příčinou neštěstí a zkázy.

Opakuje se i obraz Prahy jako města potřísněného krví. Především v románu *Valpuržina noc* je tento motiv rozveden. Krev je „*pravá spodní voda Vltavy*“.⁷⁹ Praha je místem, kterému již pověst o jeho založení předpovídá válečnou historii, místem, které konflikty přitahuje a vyvolává.

⁷⁸ Meyrink, G.: *Anděl západního okna*. Polička 1992 (s. 114).

⁷⁹ Meyrink, G.: *Valpuržina noc*. Bílý dominikán. Praha 1992 (s. 93).

Všechny podoby města jsou přítomny již v povídkové tvorbě, proto je zde nebudeme dále rozvádět a omezíme se pouze na toto jejich stručné připomenutí.

5.23 Uspořádání prostoru

Praha jako většina historických měst je uspořádána podle určitých urbanistických pravidel. Leží na řece, která ji rozděluje na dvě části, rozkládá se na sedmi pahorcích (jako Řím), na jednom z nich je vybudováno panovnické sídlo, jehož součástí je k nebesům se vypínající dóm. Toto uspořádání činí z Prahy město, na něž je možno pohlížet jako na ikonu, jako na typ, který nabývá až symbolického významu. Její podoba se přibližuje městu z pověstí či bájných příběhů. Tak se jeví i v popisu Johany z románu *Anděl západního okna*: „Leží po obou stranách prostředně velké řeky a starý kamenný most, vycházející po obou stranách z tmavých bran a obranných věží, spojuje obě části města. A nad jedním břehem, hustě pokrytým domy, zvedá se mezi bohatě zelenými kopci široký a mohutně rozložený hrad.“⁸⁰ V popisu jsou zdůrazněny právě ty atributy (řeka, most, vyvýšenina, hrad, věže), které odpovídají městu-typu, jakési univerzální představě, jež se pod pojmem město vybavuje. Nutno dodat, že dnes bychom ještě museli přidat přívlastek středověké, historické či staré.

Základní uspořádání městského prostoru je určeno řekou, která jej roztíná a tvoří přirozenou hranici oddělující dvě městské části. Světy nacházející se na protilehlých březích mají odlišný charakter, jsou neslučitelné, nezaměnitelné, každý má jinou roli. Nejmarkantněji je tento předěl zobrazen v románu *Valpuržina noc*. Jeden prostor je vymezen Malou Stranou a Hradčany, druhý jednoduše stranou na druhém břehu označovanou jako „svět“. První prostor symbolizuje svět starý, svět šlechty, tradic, prostředí, kde k nám promlouvá duch starých časů. Druhý je světem obyčejných lidí a chátřů. Ve zbývajících románech je toto rozdělení také čitelné. I zde bychom mohli strany označit jako „místo vyvolené“ (levý

⁸⁰ Meyrink, G.: *Anděl západního okna*. Polička 1992 (s. 114).

břeh) a „místo zavržené“ (pravý břeh), jako stranu vládnoucí vrstvy zavržené tím nejvyšším – vládcem a stranu prostých měšťanů, mezi nimiž jsou navíc ti nejnižší – Židé uzavření v ulicích ghetta. Toto pojetí je však problematizováno. Mezi nejopovrhovanějšími se nachází ten nejmoudřejší (rabbi Lōw) a privilegovaní (šlechta i císař) se v určitých okamžicích ukážou být lidmi dětinskými, povrchními a zahleděnými do svých vlastních cílů, lidmi, kteří kráčí špatnou cestou.

Izolace městské části na levém břehu Vltavy je navíc zdůrazněna městskými hradbami, které Malou Stranu a Hradčany oddělují od okolí a uzavírají je. Tyto dvě čtvrti tak utvářejí jakýsi ostrov, jehož výlučnost je navíc zdůrazněna polohou na vyvýšeném místě. Tento prostor – ohraničený a vyvýšený – se pro Meyrinka stává místem, kde se koncentruje ona síla napájející pražskou atmosféru čímsi tajemným. Ponecháme-li stranou Židovské Město, jsou to dvě nejtajuplnější pražské čtvrti.

Na pravém břehu řeky se nachází svět jiný. Zdá se být světem všednosti, světem měšťanů a prostých lidí. Co jej však činí výjimečným, je zdánlivě to nejnižší, to, co bylo ze středu ostatních vyloučeno a uzavřeno do ohraničeného prostoru, co je přehlíženo a opomíjeno – židovské ghetto. Toto místo bychom mohli označit také za jakýsi ostrov, který je odloučen od okolí. I on má svou specifickou atmosféru, která je v důsledku stísněnosti prostoru silně koncentrovaná, a události odehrávající se v tomto místě se netýkají pouze jednotlivců, ale zasahují celý kolektiv.

Stejně jako stojí proti sobě dva břehy Vltavy, mohli bychom proti sobě postavit i dva pomyslné ostrovy, které se z nich vydělují a stávají se místy s největší koncentrací energie, podivné síly vkrádající se do mysli obyvatel a ovlivňující jejich životy.

5.24 Praha jako místo iniciace

Meyrinkovy romány jsme v úvodu charakterizovali jako věrné žánru iniciačního románu. Životní příběhy hrdinů jsou symbolickým putováním

po cestě duchovního poznání a symboličnost této cesty je vyjádřena pohybem adepta v prostoru. V Meyrinkově případě tento prostor supluje město, a to zcela konkrétní. Již jsme naznačili, že uspořádání činí z Prahy místo, které může posloužit jako typ města, může se stát symbolem města. Tento fakt je velmi důležitý pro roli, kterou Praha v Meyrinkových románech hraje. Z toho důvodu nyní stručně charakterizujeme prostor, který se stává místem iniciace, což nám později poslouží při rozboru obrazu města.

Iniciační prostor má určité atributy, podle nichž se v něm můžeme orientovat a které odpovídají jednotlivým fázím zasvěcení. Daniela Hodrová vymezuje z tohoto hlediska dva základní typy prostoru: prostor vnější a prostor vnitřní. Mezi nimi prochází hranice, která je odděluje a jejíž překročení je nezbytnou součástí cesty. Vnější prostor je prostorem světské podstaty, prostorem nezasvěcení, v němž se adept pohybuje do té doby, než je mu dáno znamení, které jej vytrhuje ze stavu naprosté nevědomosti. Prostor vnější se poté proměňuje a postupně v něm nacházíme indicie odkazující k prostoru vnitřnímu. Objevuje se iniciační předmět, hrdina se setkává se svým zasvětitelům apod. Pohyb tímto prostorem již není nahodilý, lze sledovat jeho symbolický charakter. Často má prostor rysy labyrintu, adept v něm bloudí a hledá správnou cestu. Vývojově nestarší podobu tohoto prostoru je les, později se objevují i jiné podoby, jako například labyrint města a světa, labyrint podzemních chodeb. Putování vnějším prostorem uzavírá hranice, jejímž překročením se adept ocitá v další fázi svého vývoje, který symbolizuje pohyb v prostoru vnitřním. Přejítí hranice představuje „bod poslední pochybnosti“⁸¹; po jeho překonání již není cesty zpět. Hranici často tvoří řeka, most, brána či práh. Vnitřní prostor je z hlediska iniciace místem nejdůležitějším, neboť adept je zde podroben rozhodující zkoušce. Je většinou uzavřený, skrytý před zraky všedního světa, přístup k němu je obtížný a adept se v něm většinou ocitá sám. Často je tento prostor situován do hloubky či středu. Hrdinova cesta k němu je cestou katabáze, symbolickým vyjádřením

⁸¹ Hodrová, D.: *Román zasvěcení*. Praha 1993 (s. 182).

sestupu na dno vlastní duše, k jádru vlastní podstaty. Je také typický svou fantastičností, odehrávají se v něm události vymykající se běžnému řádu věcí. Klasickým zpodobněním vnitřního prostoru je zámek s „třináctou komnatou“. S vývojem žánru začínají toto zobrazení suplovat prostory jiné, ponejvíce pak tajemný dům.⁸²

V Meyrinkových příbězích je dům prostorem velmi důležitým. Již v povídkách bylo prostředí domu významným motivem. Dům představuje vertikální bytí, které se vyznačuje polaritou krajních prostorů, tedy sklepa a půdy - sklep je obrazem nevědomí, půda obrazem vědomí a snění. Krajiní póly domu odrážejí na jedné straně instinkty (sklep), na straně druhé duchovní povznesení (půda). Důležitými motivy jsou dále práh a dveře jako určitá hranice, jako místo přechodu. Protiváhou vertikálního uspořádání domu je prostor uspořádaný horizontálně, na jehož konci se nachází vzdálený pokoj s tajným vchodem.⁸³

Takové podoby místa zasvěcení jsou určitým modelem, který má typické vlastnosti. Ty jsou samozřejmě variovány, pozměňovány či úplně vynechány. Ani Meyrink nezachovává tento typický model, i když mnohé z něj v jeho příbězích nalezneme. Daniela Hodrová připomíná, že od konce 19. století dochází v próze s touto tematikou k „rozptylu vnitřního prostoru“. Tajemství bylo do té doby výsadou uzavřených míst. Nyní je opouští a vstupuje i do míst, která představovala svět profánní. Dochází k prolínání prostorů vnějších a vnitřních, a tak i k narušování hranice mezi nimi.⁸⁴ Tato tendence je u Meyrinka rovněž zřetelná. Pražské tajemno není uzavřeno jen v třináctých komnatách malostranských paláců či v podivných domech židovského ghetta, je přítomno přímo v ulicích města, jehož ovzduší zatěžkává.

V Meyrinkových prózách se Praha v určitém pohledu stává vnitřním prostorem jako celek. Je nahlížena jako místo, kde lze dosáhnout

⁸² Srov. Hodrová, D.: Román zasvěcení. Praha 1993 (s. 177).

⁸³ Povahou domu (domu s tajemstvím) se zabývá Daniela Hodrová (srov. Hodrová, D.: Místa s tajemstvím. Praha 1995). Dalším teoretikem v této oblasti je Gaston Bachelard (srov. Bachelard, G.: Poetika priestoru. Bratislava 1990)

⁸⁴ Srov. Hodrová, D.: Román zasvěcení. Praha 1993 (s. 201).

konečného cíle. Tak je tomu například v románu *Anděl západního okna*, v němž John Dee a Edward Kelley přijíždějí do Prahy, aby zde dokončili své dílo – výrobu kamene mudrců. Svůj podíl na tom má jistě rudolfinská doba. Asi v žádné jiné historické epoše nebyla Praha chápána především jako město adeptů a znalců tajných nauk. Tato epocha se stává rovněž inspirací pro román *Golem* – právě tehdy zde byl stvořen hliněný homunkulus, jehož duše bloudí ulicemi ghetta dodnes. Praha se stává tajemným městem, jež láká ty, kdo usilují o poznání vyšších sfér. Toto povědomí o Praze přetrvává a stává se jednou z konstant vypoovídajících o historii i přítomnosti města.

Na Meyrinkovu Prahu je možno pohlížet jako na prostor vnější i vnitřní, tedy jako na prostor všední, světský, profánní, ale i jako na prostor sakrální, skrývající tajemství. Tím se stává především pro hrdiny autorových románů. Těm se město v určitém okamžiku začíná jevit jako místo skrývající důležitá tajemství. Pokusme se tedy Prahu vidět jako místo, kde nalezneme indicie odkazující k tomuto tajemnu.

Již zmíněné uspořádání prostoru umožňuje Prahu takto představit. Řeka roztínající město na dvě části je ideálním adeptem pro roli hranice, jejíž překročení znamená přechod z jedné etapy putování do druhé. Tento motiv se objevuje například v románu *Golem*. Most vedoucí přes Vltavu, tedy jediný přístup na druhý břeh, přístupová cesta k tajemství, se zřítí oné noci, kdy se Pernathovi v jeho pokoji zjevuje fantom, jenž jej nutí vybrat si další směr cesty za poznáním. Zřícení mostu symbolizuje zánik starého, uplynulého, konec jedné etapy Pernathova života. Znamená však i zánik cesty zpět, nemožnost návratu. I jinde Vltava symbolizuje a zastupuje hranici. Jak jsme zmínili, odděluje dvě části města, dva různé světy, přičemž ten na levém břehu bychom mohli označit za prostor tajemnější. Napovídají tomu místa a objekty, které jsou symbolicky zatíženy, především je to návrší s chrámem. Na tuto stranu řeky Meyrink umístil dům, jenž může obývat jen bytost dokonalá – dům U Poslední lucerny (v románu *Golem*).

Další známkou toho, že je Praha místem s tajemstvím, je opakující se motiv labyrintu. Jednak je to labyrint ulic, jednak labyrint podzemních chodeb pod povrchem města. Motiv bloudění ulicemi pražských čtvrtí se často objevuje již v povídkách, ale není o něj ochuzen ani žádný z románů. Protagonisté povídek bloudí především ulicemi Malé Strany. I v románech se tato čtvrť stává místem lákajícím a vtahujícím chodce do spleti svých uliček, průchodů a zákoutí. Bloumá jimi Pernath po dni stráveném se svou dávnou láskou, pohlcují Otokara s Polyxenou v románu *Valpuržina noc*. I Židovské Město vtahuje do labyrintu svých ulic. Takto působí na Johna Deea, který sem přichází za moudrým rabbi Löwem. Labyrintem se stává i pro Pernatha, když se zde ocitá při probíhající asanaci. Bloudění protagonistů však není bezcílné, každá jejich cesta je zakončena zážitkem, který je obohatí o nové zkušenosti: Pernathova pouť končí ve Zlaté uličce, kde spatří dům U Poslední lucerny, budoucí konečný cíl své cesty; Polyxena se ocitá v Daliborce, kde si uvědomuje podstatu svého citu k Otokarovi, což pro ni znamená částečné vítězství nad jejím druhým já, s nímž v skrytu bojuje; John Dee navštěvuje rabbi Löwa, s nímž rozmlouvá o věcech duchovní podstaty.

Z hlediska symboliky je závažnějším putování podzemními chodbami, které se táhnou pod městem, především pod ulicemi ghetta. Vstupují do nich Athanasius Pernath a John Dee. Průchod jimi se stává osudovým prožitkem především pro Pernatha. Je iniciační cestou sestupu k jádru vlastní duše. Labyrint je umístěn v podzemí, v nitru, symbolizuje tedy sféru instinktivní, pudovou, kterou je třeba poznat, zorientovat se v ní a nalézt odtud cestu do vyšších vrstev vědomí. Podzemními chodbami prochází i John Dee. Ten se zde však ocitne násilím – císařovi vojáci ho tudy vedou k Rudolfovi. I když povahu jeho cesty nemůžeme ztotožňovat s Pernathovou, nalézáme mezi nimi jistou podobnost. Oba aktéři prožívají téměř paralyzující strach ze smrti. Tuto cestu lze tedy chápat jako jednu ze zkoušek, které mají očistný účel. To je doprovázeno ještě dalšími symboly. V případě Johna Deea je to například symbol vody (Dee podchází

pod řekou a do místnosti, kam ho vojáci dovedou, vstupují z krbu „jako ze studně“), jež je spojována s očistou, křtem, znovuzrozením.

Další vlastností, která z Prahy činí prostor vnitřní, místo skrývajících tajemství, je fantastično, které je v ní přítomno. Jedním z jeho nejryzejších podob jsou pak bytosti, se kterými se v Praze lze setkat. Jsou to zjevení přicházející odjinud. Jejich úloha nespočívá jen v dokreslení fantastické atmosféry, jsou to úkazy, které věští nějakou událost či přímo zasahují do osudů lidí, již se s nimi setkávají. Dva Meyrinkovy romány jsou podle těchto bytostí dokonce pojmenovány - *Golem a Anděl západního okna*. Golem je určitým ztělesněním kolektivní duše obyvatel židovského ghetta, s nímž se může ztotožnit každý jedinec. Anděl západního okna bytostí přicházející z říše zániku, kam přivádí i ty, kdo jej evokují. I v románu *Valpuržina noc* se setkáváme s takovými bytostmi. Jsou jimi jednak Jan Žižka, který dostává rozměr ďábelského vojevůdce, jehož duchem je prosyceno ovzduší propuknuvšího povstání, jednak Polyxenina prabába, žena z obrazu, která se stává Polyxeniným druhým já. Praha je tak místem, kde ožívají legendy a spolu s nimi bytosti patřící do jejich příběhů.

Jak bylo řečeno, tajemství, se kterým se lze v Praze setkat, není Meyrinkem stejnoměrně rozprostřeno po celém městě, ale je koncentrováno do určitých míst. Těmito místy jsou především některé městské čtvrti. Zde dochází k dalšímu shlukování tajemna, ponějvíce kolem určitých objektů.

Následující kapitoly budou věnovány právě jednotlivým pražským čtvrtím, které se v Meyrinkových románech objevují. Pokusíme se o jejich bližší charakteristiku a o vymezení jejich role v Meyrinkově obrazu Prahy.

5.3 PRAŽSKÉ ČTVRTĚ

Již několikrát jsme se v této práci setkali s výčtem a názvy prostorů objevujících se v Meyrinkových prózách. Nyní se budeme věnovat jejich podrobnější charakteristice. Budeme sledovat atmosféru, která jednotlivým čtvrtím vtiskuje osobitost, činí je nezaměnitelné s jinými místy. Zaměříme se především na to, co z těchto míst činí prostory tajemné a jaké indicie odkazují k prostorům, které bychom mohli nazvat vnitřní.

Postupovat budeme od míst, která jsou v Meyrinkově románové tvorbě velmi důležitá a vyskytují se opakovaně. Jde zejména o Židovské Město a Hradčany (především o areál Pražského hradu). Těžko lze určit místo nejdůležitější, neboť v každém románu je důležitá čtvrť jiná. Začneme tedy Židovským Městem, čtvrtí, která se stává hlavním prostorem v prvním a zároveň nejproslulejším Meyrinkově románu.

5.31 Židovské město

„Pozoruji, že jsem se dostal do ghetta. K vyvržencům mezi vyvrženci. Nesnesitelný smrad lidí, nemilosrdně stlačených do několika ulic, lidu, který plodí, rodí, roste, vrství mrtvé na svém hřbitově na hnijící mrtvé, - živé hromadí na živé ve svých tmavých brlozích jako slanečky. - - A oni se modlí a čekají a šoupají si kolena do krve a čekají... sto let co sto let... na anděla. Na vyplnění zaslíbení...“⁸⁵

„Ze starce vyzařovalo cosi nepříjemného – přestal jsem mu věnovat pozornost a prohlížel si šeredné domy, které se tu před mýma očima krčily v dešti vedle sebe jako rozmrzelá stará zvířata. Jak hrozivě a zchátrale všechny vypadaly!

Přistavěli je k nízké žluté kamenné zdi, která zde jediná zbyla z jakési bývalé rozsáhlé budovy – před dvěma, třemi stoletími, postupně, jak se to

⁸⁵ Meyrink, G.: *Anděl západního okna*. Polička 1992 (s. 191)

právě hodilo, bez ohledu na ty ostatní. Tam poloviční dům, celý nakřivo, s dozadu ubíhajícím čelem – a jiný vedle vyčnívá jako špičák.

Pod chmurným nebem vypadaly, jako by spaly, a člověk necítil onu potměšilost a zlobu, jež z nich občas vyzařuje, když v ulicích leží mlha podzimních večerů a pomáhá zakrýt jejich tichou, téměř neznatelnou hru tváře.⁸⁶

Židovské ghetto, Josefov, „pátá čtvrť“ – všechny tyto názvy patří dnes již v podstatě neexistujícímu Židovskému Městu, čtvrti, do jejichž zbylých památek je nyní pro enormní zájem turistů omezený vstup, které se však svého času mnozí vyhýbali, neboť byla domovem zatracenců a pražské chudiny. Tato opovrhovaná část Prahy byla paradoxně odklopena vznešeným Starým Městem, v němž působila jako izolovaný ostrov, jiný svět, svět chudoby, špíny a ošklivosti, jako vada na kráse. Mizí až po roce 1890, kdy je Židovské Město v rámci tzv. pražské asanace zbořeno. Bylo z něj zachováno jen to historicky nejcennější – několik synagog a Starý židovský hřbitov. Atmosféra této čtvrti však byla nenávratně pohřbena pod sutinami stržených domů. Původní obyvatelé ghetta byli izolováni od ostatních měšťanů, museli snášet mnoho nenávisti a ústrků. Později zde žili vyvrženci, národ zatracenců. Ghetto se stává i ostrovem náboženským, kam jsou z křesťanského světa vytlačeni jinověrci.

Meyrink zachycuje původní atmosféru čtvrti. Příběhem z židovského ghetta je především román *Golem*, důležitou roli hraje však i v *Andělu západního okna*, kde je zachyceno v době, kdy v něm pobýval nejmoudřejší muž svého lidu – rabbi Löw.

V obou románech je obraz ghetta podobný. Je to nečistá, zapáchající, nehostinná čtvrť, jejíž ulice se stále topí v mlze a špíně, domy jsou šeredné a zchátralé. Je to nejposlednější místo v Praze, kde by lidé chtěli žít. Toto místo se stává součástí osudu svých obyvatel – zahnal je sem jejich původ a náboženské vyznání.

⁸⁶ Meyrink, G.: *Golem*. Praha 1971 (s. 25)

Jak bylo řečeno, je to místo izolované od okolí, svět sám pro sebe, v němž panují pravidla jemu vlastní. Jeho charakteristickými vlastnostmi jsou stísněnost a temnota. Stísněnost prostoru je důsledkem ohraničenosti, která mu zabraňuje růst a rozšiřovat se. Ghetto ovšem roste, nikoliv však horizontálně, nýbrž vertikálně, jaksi dovnitř sebe sama, do hloubky a do výšky – v obou směrech jsou na sebe vrstveni lidé. Se stísněností prostoru koresponduje tíseň, která se uhnízďuje v duších těch, kteří toto místo obývají. Dalším znakem je temnota, či jakási zastřenost obrazu prostředí, která zde panuje nejen za noci, ale i ve dne. Ulice jsou zatopené mlhou, fasády domů pokrývá vrstva prachu a obraz je často rozostřen padajícím deštěm. I zde bychom mohli pozorovat paralelu mezi prostředím a obyvateli, jejichž nitra jsou zanesena balastem starostí všedního života stejně jako ulice v jejich okolí špínou.

V obojím cítíme jakousi strnulost, nečinnost, otupělost, stav, který směřuje k zániku, jenž je v románu *Golem* zobrazen asanací ghetta. Motiv zániku je zachycen i v metaforice zobrazení domů, které jsou nahlíženy jako hroby, v nichž jsou jejich obyvatelé pohřbíváni za živa: „...řady zprohýbaných domovních štítů vypadaly jako strašidelný, ve vzduchu vznášející se hřbitov“.⁸⁷

Co ghetto činí výjimečným, odlišným od míst ostatních, je přítomnost jakési kolektivní duše, která prostupuje zdejší prostor a činí ho semknutějším, dává mu vlastní identitu, takže je ghetto něčím více než prostorem, přerůstá v cosi živoucího. Jako jediná čtvrť je ghetto nazíráno jako soudržný celek, sjednocený něčím víc než jen jeho atmosférou. Duše ghetta nezůstává abstraktním pojmem, zhmotnění nalézá v přízraku Golema, který se zde zjevuje jednou za 33 let: „...vždycky jednou za lidskou generaci proběhne židovským městem jako blesk jakási duchovní epidemie, zmocňuje se lidských duší za určitým účelem, který nám zůstává skryt, a jejím vlivem vznikají - něco jako fata morgána - obrysy charakteristické bytosti, která zde snad před staletími žila a žíznila po

⁸⁷ Meyrink, G.: *Golem*. Praha 1971 (s. 84).

uskutečnění tvaru.“⁸⁸ Duší prostoru je legenda kolující a žijící mezi zdejšími obyvateli. Meyrinkův Golem není hliněná figura ožívovaná vložením šemu do úst. Je to „*cosi, co nemůže zemřít*“⁸⁹, co čeká na pokyn, jenž by umožnil projevit se ve fyzickém světě. Golem ztělesňuje a symbolizuje osud národa, z něhož vzešel, má rysy věčně putujícího Žida, je zároveň i individuální zkušeností jednotlivce, jemuž se při setkání stává dvojníkem, zrcadlem jeho vlastní duše.⁹⁰

Golem je nejzřetelnější indicií odkazující k zvnitřňování tohoto prostoru. Objevuje se periodicky, čímž je vyjádřen čas plynoucí v cyklech, což je další vlastnost takovýchto míst. K tomu se připojuje skutečnost, že prostor se podobou čím dál víc blíží labyrintu, jak jsme se o tom zmiňovali v předchozí kapitole. Vnější prostor tak pomalu přechází ve vnitřní. Jak děj ubíhá, navštěvujeme prostory čím dál zatíženější touto charakteristikou. Dostáváme se dovnitř domů, které jsou místy ukrývajících největší tajemství.

V románu *Golem* nalezneme dva objekty, zatížené tajemstvím. Jsou jimi domy - dům, ve kterém bydlí Athanasius Pernath, a dům, jenž je spojován s pověstí o Golemovi. V *Andělu západního okna* nahlédneme do jednoho tajemného prostoru – do příbytku rabbi Löwa.

Začneme prostorem nejprofánnějším – domem č. 7 v Hampejské ulici. Na této adrese bydlí Athanasius Pernath. Je to dům Pernathova civilního života a jeden z mála záchytných bodů v něm. Pernath je muž bez minulosti a v tomto domě je jeho „doma“, což mu dodává alespoň nějaký pocit sebeurčení. Dům není na první pohled ničím výjimečný. Je to jedna z oněch nehostinných budov židovské čtvrti, jejichž vnitřky skrývají temná zákoutí a chodby.

⁸⁸ Meyrink, G.: *Golem*. Praha 1971 (s. 42).

⁸⁹ Meyrink, G.: *Golem*. Praha 1971 (s. 41).

⁹⁰ Meyrinkův Golem má pramálo společného s umělým člověkem, kterého sivoří rabbi Löw. Převažují u něj spíše vlastnosti věčně putujícího Žida. I v Praze se setkáváme s takovou pověstí. Pražským „Ahasverem“ se stává Žid Lokýtek, který se podle pověsti každoročně zjevuje v ulicích židovského ghetta. Byl proklet jedním obchodníkem za to, že podváděl při měření plátna. Srov. Tomek, V. V.: *Pražské židovské pověsti a legendy*. Praha 1995 (pověst „Pražský Ahasver“, s. 94-96).

Pernathův byt se nachází v horní části domu, ve čtvrtém patře, těsně pod půdou, je tedy z hlediska vertikální osy situován vysoko, což je spojováno se sněním a vědomím. Odehrávají se zde pro Pernatha důležité události: podivná setkání, sny a vize. Prvním důležitým momentem je setkání s neznámým cizincem (Golemem), který mu přináší k opravě knihu Ibbur. Ta představuje předmět prvotního zasvěcení. Dalším významným momentem je večer, kdy se Pernathovi v pokoji zjevuje bezhlavý fantom a nutí ho k volbě dalšího směru cesty. Pernathův pokoj se tedy stává prostorem, kde se odehrávají zlomové okamžiky související s jeho duchovním vývojem. Pernath zde nastupuje cestu poznání, uvědomuje si podstatu svého zastřenénoho vědomí a rozhoduje se o cestě, po níž se vydá dál.

Dalším důležitým prostorem je příbytek archiváře Hillela a jeho dcery Mirjam, kteří se stávají Pernathovými duchovními průvodci. Je *„holý jako věžeňská cela. Podlaha úzkostlivě posypaná bílým pískem. Veškerý nábytek sestával ze dvou židlí, stolu a skříně.“*⁹¹ Hmotná chudoba kontrastuje s duchovním rozměrem místa, které obývá člověk vědoucí. Pernath je zde „probuzen“ a je mu zde sdělena podstata duchovní cesty, kterou nastoupil. Tento prostor se stává místem, kde Pernath získává teoretické znalosti o povaze duchovní cesty, a místem sblížování s osobami, které jsou pro něj na této cestě nejdůležitější.

Posledním prostorem v domě, který hraje důležitou roli, je „zastřčený ateliér“ vedle Pernathova bytu, místnost, která nejvíce plní funkci tajemného prostoru. Přístup do ní není běžně možný. Má „tajný“ vchod, který však nelze použít jako vchody do ostatních bytů v domě, neboť cesta k němu vede přes půdní prostor. Ateliér je místem schůzek dvojice tajných milenců, ale také prostorem, který je tajnou chodbou spojen s podzemím Židovského Města. Pernath zde objeví padací dvířka a sestupuje do podzemí. Právě tato cesta podzemím se stává jedním z klíčových okamžiků jeho duchovní zkušenosti.

⁹¹ Meyrink, G.: Golem. Praha 1971 (s. 122).

Objekt, který se v ghettu stává typickým vnitřním prostorem, je dům nacházející se v blízkosti Staronové synagogy, o němž koluje pověst, že zde přebývá Golem. Uvnitř se nachází místnost, kam není přístup, místnost bez dveří a se zamřížovaným oknem. Silně připomíná onu „třináctou komnatu“ strašidelných zámků. A také se jí stává – pro Athanasia Pernatha. Je obrazem oblastí jeho nevědomí, kam jsou vytěsněny jeho vzpomínky na minulost. Návštěva této místnosti mu otevírá cestu k minulosti a zároveň znamená posun na cestě za poznáním. Pernath se v této místnosti ocitá po strastiplné cestě podzemím. Místnost má atributy vnitřního prostoru. Je nepřístupná, skrytá, jde o prostor temný, zanesený prachem (jako Pernathovy vzpomínky), který v okamžiku Pernathovy přítomnosti osvětluje pouze měsíční světlo (to je obřadům iniciace obvykle přítomno). V koutě leží starodávné oblečení (odkaz k minulosti) a především balíček tarotových karet, které se stávají iniciačním předmětem – v jejich symbolice se skrývá výpověď o podstatě nadcházející duchovní cesty. Dojde zde k fantastické události – jedna z karet – pagát⁹² - ožívá, proměňuje se v přízrak, stává se Pernathovým dvojníkem, jehož Pernath ovládá svou vůlí, a obstojí tak ve zkoušce. V tomto domě se Pernath ocitá ještě jednou. Ubytuje se zde po návratu z vězení, v průběhu asanace ghetta. Přichází sem po cestě, která by se opět dala nazvat blouděním labyrintem – tentokrát bloudí v troskách čtvrti. Události v domě v sobě skrývají silnou symboliku. Dům zachvátí požár, Pernath se snaží uniknout a spouští se po laně dolů, v jednom okamžiku se dostává do polohy „viselec“⁹³ – jedné z dalších tarotových karet, poté padá. Pernath prožívá symbolickou očistu ohněm a následnou smrt, která musí nastat, aby se dostal do sféry bytí povýšeného nad pouhé fyzično. Jeho putování se tak uzavírá.

⁹² Pagát je první tarotovou kartou, znamená počátek, nastoupení duchovní cesty, první stupeň vědomé existence. Srov. Nakonečný, M.: Lexikon magie. Praha 1993 (s. 290).

⁹³ Viselec je dvanáctou tarotovou kartou, značí obětování pozemských statků, mučednictví a duchovní smrt. Má vztah k první kartě - adept na ní zobrazený se nyní nachází ve střední fázi vývoje. Zároveň odkazuje ke kartě třinácté – Smrti – která vyjadřuje odpoutání se od fyzického a znovuzrození. Srov. Nakonečný, M.: Lexikon magie. Praha 1993 (s. 292).

V románu *Anděl západního okna* Židovské Město nehraje zdaleka tak významnou roli jako v románu *Golem*, přesto se pro hlavního aktéra příběhu – Johna Deea, který sem přichází za rabbi Löwem, opět stává důležitým prostorem. Rabbi Löw je určujícím činitelem, jenž z místa profánního činí místo tajemné. Je to moudrý, „zázračný“ muž, který se stává Deeovým duchovním rádcem. Jeho příbytek se velmi podobá bytu Hillelovu. Je to nízká, chladná místnost, stojí zde „*pouze slaměná židle a hrubě ohoblovaný stůl*“⁹⁴. Prostor se vyznačuje hmotnou chudobou, jež však umocňuje jeho duchovní rozměr, který doplňuje symbol „kabalistického stromu“, jehož schéma je nakresleno na stěně místnosti.

Židovské ghetto je tedy místo silně zatížené tajemstvím. To je přítomno nejen ve skrytých prostorech jeho objektů, ale i v jeho ulicích. Nejtypičtějším představitelem tajemné podstaty místa je Golem, jehož zjevení je důsledkem zdejší koncentrace tajemné energie. Ghetto je prostor fyzicky odpudivý, zanedbaný, chudý, zaplavený špínou. I na jeho obyvatele je pohlíženo jako na lidi patřící k nízkým vrstvám společnosti, jsou to vyvrženci z okolního světa, kteří se zde ocitají v nucené izolaci. Vnější podoba místa kontrastuje s jeho vnitřní podstatou, s jeho nábojem. Hrdinové příběhů zde zažívají setkání důležitá z hlediska svého duchovního vývoje. Ghetto je místem, jehož vnitřní podstata se odkrývá jen vyvoleným a umožňuje jim posun na cestě za poznáním.

5.32 Malá Strana

*„Smutně mlčící ulice skrčených, strachem naplněných domů stoupají vzhůru. Do cesty se vysunují černé paláce jako strážci ohrožených tajemství, ležících kolem Hradčan.“*⁹⁵

„Vydal jsem se směrem, kterým jsem přišel, tápal jsem hustou mlhou podél řady domů a přes dřímající náměstí, viděl jsem vynořovat se hrozivé

⁹⁴ Meyrink, G.: *Anděl západního okna*. Polička 1992 (s. 152)

⁹⁵ Meyrink, G.: *Anděl západního okna*. Polička 1992 (s. 170)

pomníky a osamělé strážní budky a kudrlinky barokních fasád. Tlumené světlo nějaké lucerny vyrůstalo z mlhy do obrovských, fantastických kruhů ve vybledlých duhových barvách, změnilo se ve zsinale žluté, pichlavé oko a rozplynulo se za mnou.“⁹⁶

Malá Strana - honosná a bohatá čtvrť, z větší části sídlo šlechty a zámožných měšťanů, druhé nejstarší pražské město rozkládající se v těsné blízkosti Hradu, nejdůležitějšího místa ve městě i zemi. Je s ní spojována moc šlechty a panovníka, ale i krása a kouzlo starých časů. V jejích ulicích není nouze o cenné architektonické skvosty, jsou zastavěny převážně renesančními a barokními budovami – měšťanskými domy a šlechtickými paláci, kolem nichž se rozprostírají rozlehlé zahrady.

Meyrink zachovává starého ducha Malé Strany. Představuje ji především jako sídlo šlechty. Nutno podotknout, že zatímco v povídkách Malá Strana vystupuje jako téměř nejfantastičtější prostor Prahy, v románech se jí z tohoto hlediska autor věnuje poměrně málo. Zdroj pražského tajemna se v nich posouvá do čtvrti sousední, situované výše, na Hradčany.

Jediným románem, kde Malá Strana hraje výraznější roli, je *Valpuržina noc*. Zde se stává světem starého řádu, chátrajících a upadajících tradic. Je součástí světa „*zkamenělého bláznovství*“⁹⁷, uzavřeného do sebe, který se bojí styku s okolím, úzkostlivě si střeží hranici svého území a neopovazuje se ji překročit. Lidé zde žijící a z těchto končin pocházející jsou všichni nakaženi zdejším ovzduším. Všichni jsou spřízněni jistým druhem bláznovstvím, které ovládá jejich mysl.

V Meyrinkově románové tvorbě je Malá Strana místem víceméně profánním, avšak jistá esence tajemna je zde přesto přítomna. Tajemství je zastoupeno určitými postavami. Je to především hraběnka Zahrádková⁹⁸,

⁹⁶ Meyrink, G.: *Golem*. Praha 1971 (s. 164).

⁹⁷ Meyrink, G.: *Valpuržina noc. Bílý dominikán*. Praha 1992 (s. 41).

⁹⁸ V případě postavy hraběnky Zahrádkové se Meyrink pravděpodobně opět inspiroval jednou z pražských pověstí, která vypráví, že za času Marie Terezie byla v Bílé věži uvězněna mladá šlechtična, která dala zavraždit svého manžela Zahrádku, aby se mohla provdat za mladšího muže. Ve vězení zešilela a pro svůj čin byla i přesto popravena.

o níž mezi lidmi kolují pověsti nahánějící hrůzu. Další tajuplnou postavou pohybující se po Malé Straně, žijící však na Hradčanech, je herec Zrcadlo. Je ztělesněným tajemstvím, neboť téměř nikdy neukazuje svou skutečnou tvář. Je jakýmsi mediem, které jednak zrcadlí podobu těch, jimž pohlédne do tváře, jednak jeho ústy promlouvají bytosti vzdálené v prostoru či čase. Stává se i postavou dávno mrtvého vojevůdce Žižky, v němž ožívá legenda dávných časů.

Tajemno však není na Malé Straně přítomno přímo v ulicích, i když určitá kouzelná atmosféra tuto čtvrt zahaluje. Není však tak zřetelná jako v ghettu či v areálu Hradu. Někdy je toto místo presentováno jako určitý druh přechodu mezi městem na pravém břehu řeky - městem „dole“ a místem situovaným nahoře, Hradem. V této podobě nabývá podoby nepřehledného bludiště.

Tajemno je pak spíše uzavřeno do objektů, konkrétně do malostranských paláců, za jejichž zdmi se odehrávají podivuhodné události. Důležitou roli v románu *Valpuržina noc* zaujímají palác barona Elsenwanglera, který je domovem Polyxeny, a palác hraběnky Zahrádkové, Polyxeniny tety a Otokarovy pravé matky.

V paláci barona Elsenwanglera toto tajemno sídlí v jedné z komnat. Je to obrazárna, galérie předků: *„Dusný zatuchlý pach a vrstva prachu na kamenné podlaze prozrazovaly, že se tu nikdy nevětralo a že sem už dávno nikdo nevkročil. Obrazy v životní velikosti byly bez rámu zasazeny do dřevěného obložení stěn /... / Stály ve svých výklencích tak, že se zdálo, jako by přišli do sálu z temných chodeb, probuzení po staletém spánku plápolavým světlem svíček a neklidem v domě“.*⁹⁹ Mezi obrazy visí i podobizna Polyxeniny prabáby, hraběnky Polyxeny Lambuové, která je,

(Marie Terezie dala omylem svolení k její popravě, v dopise si nevšimla zmínky, že žena zešílela – takové osoby byly popravy uchráněny). Na její památku byl poté u věže vysazen strom, kterému se říkalo Zahrádka. (Srov. Košnář, J.: *Staropražské pověsti a legendy*. Praha 1992. Pověst „Strom Zahrádka u Bílé věže na Hradě pražském“, s. 301-302). Shoda šlechtičny z pověsti s hraběnkou Zahrádkovou z románu *Valpuržina noc* je jen částečná – hraběnka má stejné jméno a koluje o ní pověst, že otráвила svého manžela. Daleko více se však se šlechtičnou z pověsti shoduje další postava románu, mrtvá Polyxena Lambuová, která byla pro otrávu svého manžela uvězněna v Daliborce, kde zešílela a spáchala sebevraždu.

⁹⁹ Meyrink, G.: *Valpuržina noc*. Bílý dominikán. Praha 1992 (s. 12).

jak si Polyxena postupem času uvědomuje, jejím druhým „já“: „*Obraz tam na stěně byl vlastně ona sama /... / Byl předurčenou matricí, do níž musela její duše vrůst*“.¹⁰⁰ V této místnosti dojde k několika událostem souvisejícím s ireálnem. Nejdůležitější z hlediska vývoje hrdinky je scéna, kdy je Polyxena při společné večeři panstva a služebnictva zasvěcena Tatarem Mollou do tajemství aveyši, umění spočívajícího v ovlivňování vůle. Galérii předků můžeme tedy chápat jako Polyxeninu iniciační komnatu.

Druhý objekt prostoupený tajemstvím je palác hraběnky Zahrádkové, jejíž postava je sama o sobě záhadná. Již vzhled paláce je pozoruhodný. Veškeré zařízení kryjí gázové závoje, které snad mají konzervovat věci pod nimi skryté. Snad se tak hraběnka snaží zabránit neodvratnému procesu rozkladu. Izolaci tohoto objektu završují kalná okna, přes jejichž neprůhledná skla není možno zjistit, jak je dům situován. K paláci se váží zajímavé i hrůzné historie. Koluje o něm pověst, že je tu ukryt poklad, k němuž patří i královská koruna. O hraběnce se vypráví, že otráвила svého krutého manžela a jeho tělo zakopala ve sklepě. Tento palác je osudným pro Otokara. Hraběnka Zahrádková je totiž jeho vlastní matkou. Dala mu život a život mu i bere, neboť právě zde, když si přichází pro korunu z pokladu, ho zastřelí.

Dalším prostorem Malé Strany, který Meyrink do příběhu zapojuje, je Valdštejnská zahrada, místo důležité opět pro Otokara. V mysli zahradu uchovává jako prostor nabývající až pohádkové podoby. Především ho fascinuje osobnost jejího budovatele Albrechta z Valdštejna, jehož příběhem se nechává inspirovat ve snech o získání českého trůnu. I tento prostor by se dal nazvat tajemným. Je v něm uchována esence dávných dob a zašlé slávy.

Malá Strana je v Meyrinkových románech prostorem profánnějším než v povídkách, kde byla z míst v Praze snad nejdůležitější. Významněji se uplatňuje jen v románu *Valpuržina noc*. Její tajemná podstata je spíše než

¹⁰⁰ Meyrink, G.: *Valpuržina noc*. Bílý dominikán. Praha 1992 (s. 82)

v ulicích skryta v objektech, šlechtických palácích. Otakara, jehož cesta směřuje ke světské slávě, oslovují především místa spojená s historií země. Určující je pro něj také místo spjaté s jeho původem. Pro Polyxenu, jejíž vývoj má duchovní povahu, má stejný význam dům jejích předků, který je iniciačním prostorem a zároveň zobrazením pouta, jež ji spojuje s rodem, z něhož pochází.

5.33 Hradčany

„Potom se objeví zářící bod: osamělé světlo v dálce – kdesi – záhadně – mezi nebem a zemí.

Musel jsem se splést v cestě. Tohle mohly být jedině Staré zámecké schody vedle svahů Fürstenberské zahrady - - -

Pak dlouhý úsek jílovité země. – Dlážděná cesta.

Masivní stín přede mnou, na hlavě černou špičatou čepici: Daliborka – hladomorna, v níž kdysi hynuli lidé, zatímco králové dole v Jelením příkopu pořádali hony na divokou zvěř.

Úzká, křivolaká ulička se střílnami, točící se chodba, tak těsná, že se stěží dalo projít – a stál jsem před řadou domků, sotva vyšších než já.

Když jsem natáhl ruku, dosáhl jsem na střechu.

Byl jsem ve Zlaté uličce, kde ve středověku adepti alchymie žíhali kámen mudrců a otravovali jedem měsíční paprsky.¹⁰¹

Hradčany jsou situovány na návrší, jež se zvedá nad městem. Na jeho vrcholu se rozkládá rozlehlý areál Pražského hradu, dominanta čtvrti, města i země, místo, kde se vedle sebe nacházejí symboly moci světské a církevní – sídlo panovníka a chrám. Areál Hradu zahrnuje rozsáhlý komplex honosných budov; nejmalebnější část – Zlatá ulička - má paradoxně relativně triviální původ a v jejích kouzelných domcích bydleli hradní střelci. Toto bizardní zákoutí však lidová tradice spojuje s působením alchymistů a hledačů věčné pravdy. Ale Hradčany

¹⁰¹ Meyrink, G.: Golem. Praha 1971 (s. 165).

nezahrnují jen Hrad a okolní zahrady. Za zmínku stojí i další objekty, jako letohrádek královny Anny či Loreta. Zcela na okraji čtvrti pak najdeme uličku zvanou Nový Svět, v mnohém připomínající uličku Zlatou. Protože však není součástí hradního komplexu, bývá často opomíjena.

Hradčany spolu s částí Malé Strany se nacházejí na návrší, které jim dává charakter a sílu místa tajemného. Vyvýšenina, návrší či hora tvoří dominantu krajiny, symbolizují střed světa, jsou místy, kde se střetává země s nebem. Hora je sídlem bohů a její zdolávání symbolizuje etapu duchovního vzestupu.¹⁰² Tato charakteristika se odráží i v Meyrinkových textech. Platí pak především pro prostory Pražského hradu. Jak už bylo řečeno, toto místo je prostorem nejvíce zatíženým tajemnem a posvátnem.

Místo symbolizující vzestup a osvobození nabývá zároveň i protikladných vlastností. Je pocíťováno jako vězení. Na Deea, který se přibližuje k Hradu, dopadá nepříjemný pocit, že se stane jeho zajatcem: *„Zde nahoře mne rdousí neviditelná škrtící ruka; zde nahoře je vrcholem hory žalář!“*¹⁰³

Tajemství prostoru je jednak důsledkem jeho polohy, jednak je opět utvářejí objekty, které se zde nacházejí. Konkrétně jde o chrám sv. Víta, Daliborku a především dům U Poslední lucerny ve Zlaté uličce. Všechny objekty jsou součástí hradního komplexu. Kromě toho nás Meyrink zavádí i do prostor Nového Světa, ležícího v podhradí.

I v této čtvrti nacházíme postavy, na které by bylo možno nahlížet jako na tajemné. Je to již zmiňovaný herec Zrcadlo, dále duch Polyxeniny prabáby zjevivší se v Daliborce a mohli bychom tak označit i samotného císaře Rudolfa II., který je představen především jako poněkud podivínský adept tajných nauk.

Při popisu objektů vyjdeme od toho patrně nejposvátnějšího – chrámu. Navštěvují jej postavy všech tří románů – jejich důvody jsou různé, avšak ani pro jednu z nich není tím, k čemu byl původně zbudován - místem rozjímání, rozhovoru s bohem, místem modlitby. U Meyrinka tento a priori sakrální prostor své určení ztrácí, přesněji řečeno zůstává z tohoto

¹⁰² Srov. Hodrová, D.: *Místa s tajemstvím*. Praha 1994 (s. 62-63).

¹⁰³ Meyrink, G.: *Anděl západního okna*. Polička 1992 (s. 171).

hlediska nevyužito. Konají se tu setkání pro protagonisty klíčová. V románu *Golem* tu Pernath potkává Angelinu, svou bývalou lásku. Prostory chrámu se stávají prostorem výlučným, izolovaným od okolního světa, místem nepodléhajícím rytmu všedního života - ocitáme se v „*něši nehybnosti*“, již je vlastní „*život bez tlukotu srdce*“.¹⁰⁴ Pernath zde nachází další díl skládky svého života, který ho vrací k jeho vlastní minulosti a zároveň ho posouvá dál při putování za poznáním. Chrám je důležitým prostorem i pro Otokara a Polyxenu z románu *Valpuržina noc*. Je místem jejich prvního setkání, kdy oba okamžitě doslova propadají vzájemné lásce. Vracejí se sem v den své svatby, kdy mají vstoupit do další etapy svého vztahu. Chrám se má stát také místem Otokarovy korunovace. Je tudíž využit spíše jako prostor pro světské záležitosti. V chrámu se rovněž ocitá John Dee z románu *Anděl západního okna*. I on sem přichází z pohnutek světských - s prosbou o pomoc.

Dalším důležitým hradním objektem je Daliborka. Věž, hladomorna, místo věznění, utrpení, přechodu mezi životem a smrtí. Je to „*žulová nestvůra, s příšernými útroby, jež jako vnitřnosti krvelačného nočního dravce mohly strávit maso a krev*“¹⁰⁵. Toto hrůzné místo je paradoxně místem milostných schůzek Otokara a Polyxeny. Stává se i místem jakéhosi jejich osobního vítězství. O Otokarovi je zde rozhodnuto jako o budoucím králi. Polyxena tu proniká do svého nitra, k podstatě svého já, když si uvědomuje základ svého vztahu k Otokarovi a částečně přemáhá své druhé já v podobě zjevení své prabáby.

Nejtajemnější místem hradního komplexu je Zlatá ulička. Meyrink je věrný lidové pověsti, která sem situuje alchymistické laboratoře adeptů nejvyššího umění. Situuje sem ono prahové místo, které je skutečnou spojnicí mezi světem pozemským a nadsvětím. Podle Meyrinka je to dům U Poslední lucerny¹⁰⁶, který spojuje s legendou o založení Prahy a řádem

¹⁰⁴ Meyrink, G.: *Golem*. Praha 1971 (s. 79).

¹⁰⁵ Meyrink, G.: *Valpuržina noc*. Bílý dominikán. Praha 1992 (s. 52).

¹⁰⁶ Meyrinkova pověst o domu U Poslední lucerny velmi volně připomíná pověst o „Zámku“ ve Zlaté uličce, podle níž na sklonku 18. století obýval jeden z domků šlechtic, který se zde pokoušel alchymistickými postupy vyrobit zlato, což se mu nakonec skutečně podařilo. Pro jeho slechtický původ byl po jeho smrti dům, ve kterém bydlel,

Asijských bratří: „...nahoře ve Zlaté uličce stojí dům, který se objeví jen za mlhy a uvidí ho jenom „nedělníáčka“. Lidé to tam nazývají Zed' u poslední lucerny. Kdo tam přijde ve dne, vidí jen velký šedivý balvan - za ním je příkrý sráz dolů do Jeleního příkopu. /... / Pod tím kamenem, vypráví se, leží ohromný poklad. Ten kámen tam položil řád Asijských bratří, kteří prý založili Prahu, jako základ k domu, který bude jednou při zániku světa obývat člověk - přesněji řečeno hermafrodit -, stvoření, jež je sloučením muže a ženy“.¹⁰⁷ V tomto domě mohou žít pouze lidé, kteří dosáhli „dokonalosti“ - sjednotili a uvedli v rovnováhu svou mužskou a ženskou polovinu, rozum a cit, vědomí a nevědomí. Symbolem tohoto spojení protikladů v dokonalou bytost je hermafrodit. Na konci své životní pouti se zde ocitá Athanasius Pernath s Mirjam.

Zlatá ulička je důležitá i v románu *Anděl západního okna*. Po cestě pražským podzemím se v jednom z domků ocitá John Dee. Uvědomuje si, že se nachází v prostorech, které nezná: „Venku šumí staré stromy. Pohled ven mne úplně mate: to není žádné, mně známé místo v Praze. Kde jsem? Skalní stěny se tyčí nad vrcholky stromů, které sahají sotva do výše okna. Jsme tedy v domě nad úzkou roklinou nebo skalní strží... „Jelení příkop!“ hlásí mi můj vnitřní hlas“¹⁰⁸. Místnost, v níž císař Deea přijímá, je tajným, neznámým místem, kde se následně odvíjí debata dvou adeptů nejvyššího vědění. Je to prostor mající vlastnosti místa potenciální změny, přechodu. Dům stojí nad strží, jakoby ve volném prostoru, odkud jsou nadosah nebeské výšiny, kde však hrozí i smrtelný pád do propasti. Připomíná dům U Poslední lucerny z románu *Golem*. Nachází se na stejném místě a i popisy okolí jsou si podobné. Když Dee od Rudolfa odchází, je podroben zkoušce. Na prahu místnosti „se zvedá hrůzně zívající, pískově žlutá nestvůra“¹⁰⁹. Lev střežící císaře vyvolá v Deeovi vizi strážce prahu - zjevení,

nazýván „Zámek“. (Srov. Košnár, J.: *Staropražské pověsti a legendy*. Praha 1992. Pověst o „Zámku“ u Daliborky, s. 237-242). Pernath v románu *Golem* spatřuje v domě U Poslední lucerny moudrého starce, alchymistu ve své laboratoři.

¹⁰⁷ Meyrink, G.: *Golem*. Praha 1971 (s. 171).

¹⁰⁸ Meyrink, G.: *Anděl západního okna*. Polička 1992 (s. 187).

¹⁰⁹ Meyrink, G.: *Anděl západního okna*. Polička 1992 (s. 189).

které střeží před adepty vstup do vyšších sfér vědomí. Deea ovládne strach a před nestvůrou ustupuje - ve zkoušce tedy neobstojí.

V románu *Valpuržina noc* se dostáváme také do pitoreskniho prostředí ulice Nový Svět, která leží na okraji čtvrti. Mohl by to být malebný prostor s maličkými útulnými domky, realita je však jiná, neboť všude „zanechala nemilosrdná pěst válečné fúrie stopy své činnosti“¹¹⁰. Zde, ač nedaleko světa „nahore“, který zůstává nedotčen okolním děním, je vše zpustošené bídou, kterou přinesla válka. Na jednom domě visí „černožlutý plechový štít s poškrábaným orlem“¹¹¹, který jako by symbolizoval zánik monarchie, konec „starého světa“. Ani vzhled „nového světa“ však není nijak utěšený - je plný chudoby, zoufalství a sprostoty. Ulička poněkud ironicky zobrazuje důsledky (jakékoliv) války, na jejímž počátku mohly stát i ideály revoluce a víra v lepší budoucnost.

Hradčany, především pak Pražský hrad, se v Meyrinkových románech stávají spolu s Židovským Městem prostory nejvíce zatíženými tajemnem. Je to podmíněno již jejich polohou. Místy, která v Meyrinkových příbězích nabývají určujícího významu, jsou chrám sv. Víta, Daliborka a především imaginární dům U Poslední lucerny nacházející se ve Zlaté uličce. Posledně jmenovaný objekt se stává nejtajemnějším a nejposvátnějším prostorem celé Prahy - je místem, kde byl položen základní kámen města, a zároveň oním prahem, který spojuje pozemský svět se sférami vyššího bytí.

5.34 Staré Město

„Dunící dvojité bití hodiny z věže pražského týnského chrámu se chvěje nočním vzduchem. Hněvivé fičení doznívajících kovového netvora tam nahore ve zvonici syčí dolů a domem doktora Hájka, císařského tělesného lékaře, v němž bydlíme. /... /

¹¹⁰ Meyrink, G.: *Valpuržina noc*. Bílý dominikán. Praha 1992 (s. 29).

¹¹¹ Meyrink, G.: *Valpuržina noc*. Bílý dominikán. Praha 1992 (s. 29).

S pochodněmi v rukou slézáme po železném žebříku, který nebere konce, do zející, strašlivé hlubiny. /... / Není to žádná vyzděná místnost, do které sestupujeme: je to kamenná jeskyně, snad kráter ze šedého dávnověku, který vytvořila vířící voda? Na něm stojí dům doktora Hájka. /... / Mohu jen tušit, kde jsme: tichá tma pohlcuje šramot, ale i matnou zář našich pochodní. Připadá mi, jako bych sestupoval do kamenného prostoru samotného vesmíru.“¹¹²

Staré Město – místo letité jako Praha sama, místo, kde se odehrálo mnohé z dějin města i země. Čtvrť, jejímž přirozeným centrem bylo a je nejznámější pražské náměstí, sídlo radnice a hlavního městského kostela. Pod renesančními a barokními fasádami domů jsou ukryta jejich mnohem starší jádra.

V této čtvrti se prolíná vznešené s nízkým, honosné domy šlechticů a zámožných měšťanů se nacházejí v sousedství pokleslých podniků, kam přicházela za povyražením spodina. Je to prostor, kde se mísí vysoké a nízké, profánní a sakrální, bohatství s chudobou, ctnost s hříchem.

V Meyrinkových románech Staré Město nehraje příliš důležitou roli, vyjma jednoho – *Anděla západního okna*. Ve zbylých dílech to není místo zvláště důležité.

V románu *Golem* přicházíme do Starého Města především za zábavou. Spolu s Pernathem a jeho přáteli se ocitáme v lokálech, kde ten pravý život propuká až po setmění. Oblíbenými jsou salon Lojzíček a hospoda ve Starém Ungeltu. I zde se však čas od času v těžkém zakouřeném ovzduší objevuje duch tajemné Prahy. Zde se o ní totiž s oblibou vypráví. Jako hosté tu vyslechneme historie o osobách, jako byli vrah Babinský nebo nešťastně ženatý JUDr. Uher a jeho pověstný Batalion. Vypráví se tu i hlavní legenda románu – o domu U Poslední lucerny.

V románu *Valpuržina noc* na Staré Město nepřicházíme vůbec. Jen nás autor stroze informuje o jeho povaze. Je součástí prostoru na druhé

¹¹² Meyrink, G.: *Anděl západního okna*. Polička 1992 (s. 197).

straně řeky, jenž je celý označován jako „svět“, místo, které tvoří protiklad k Malé Straně a Hradčanům.

Nejdůležitějším se Staré Město stává v románu *Anděl západního okna*. Jde však v podstatě pouze o jeden objekt, který je pro povahu místa určující. Je to dům doktora Hájka, ve kterém za svého pobytu v Praze pobývají John Dee se svou ženou Jane a pomocníkem Edwardem Kelleyem.

Právě tento objekt činí z místa všedního místo tajuplné. V jeho sklepení se nachází nejnižší položený prostor v Praze, ba v celých Čechách. Je to studna či šachta, o níž koluje pověst: „*Její hloubku nelze změřit; říká se po celých Čechách, že vede kolmo až do středu země, do kruhovitého jezera, v němž Gaea, matka temnot, bydlí na ostrově.*“¹¹³ Je to prostor spojený s černým nitrem Země, s říší temnoty, zániku, zmaru. Má tedy negativní náboj. V románu zde hrdinové prožívají osudové okamžiky, vedoucí k jejich zkáze. Nejdůležitější z nich je jedna z evokací zeleného anděla, po níž Jane neunesla tíhu svého osudu a spáchá sebevraždu.

Tento prostor je jedním z těch, které přesahují pozemské hranice a stávají se spojnicemi se světy jinými. Také toto místo bychom mohli nazvat prahovým a přirovnat ho k místu, kde se nachází dům U Poslední lucerny. Avšak zatímco prostor, kde byl položen základní kámen k městu, spojuje tento svět s nadsvětím, se sférami nebeských výšin, místo v hlubinách jednoho ze staroměstských domů je spojnicí s podsvětím, říší negace, zmaru, zániku.

Tím je i dovršen obraz Prahy jako města skrývajícího mocná tajemství a pravdy o cestách, které vedou mimo naše pozemské putování. Je zde možno nejen dosáhnout dokonalosti a povznést se nad pozemské utrpení, ale i sejít z pravé cesty a propadnout zatracení.

Staré Město není v Meyrinkově románové tvorbě z hlediska celkového využití pražských prostorů místem příliš důležitým. V románu *Golem* je to místo téměř výhradně profánní, ve *Valpuržině noci* není prostoru této čtvrti věnována pozornost téměř žádná. Podstatněji se uplatňuje pouze

¹¹³ Meyrink, G.: *Anděl západního okna*. Polička 1992 (s. 198).

v románu *Anděl západního okna*, kde jeden z jeho domů ukrývá místo prahové, ovšem v negativním slova smyslu, práh mezi světem pozemským a podsvětím.

6. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo sledovat obraz Prahy v prózách Gustava Meyrinka, jednoho z představitelů takzvané „pražské německé literatury“. Stejně jako většina spisovatelů německého původu žijících na přelomu století v Praze měl Meyrink k tomuto městu rozporuplný vztah. Mnoho literátů německého původu v Praze strávilo podstatnou část svého života, a přesto se zde necítili „doma“. Důvodem byla mimo jiné měnící se národnostní situace, kdy se Němci ocitali v čím dál větší izolaci.

I Gustav Meyrink Prahu miloval a nenáviděl zároveň. Jeho nenávisť však pramenila především z několika afér, kvůli nimž se ocitl dokonce ve vězení a byl nucen ukončit svou obchodnickou kariéru. Prahou byl však očarován. A toto okouzlení „městem s tajemně tlukoucím srdcem“ nevyprchalo ani mnoho let poté, co ji opustil. Praha se stává mocnou inspirací Meyrinkových příběhů, sem zasazuje děje některých povídek a později i románů.

V povídkové tvorbě se setkáváme s několikerým pohledem na českou metropoli - na jedné straně je představena jako „velké maloměsto“, na straně druhé jako tajemný prostor, kde lze potkat podivuhodné lidi, navštívit hrůzostrašné domy a zažít děsivá setkání s jinou realitou. Praha je pro Meyrinka také město se silným duchovním nábojem, kde lze na určitých místech překročit „práh“ hmotného světa.

Satirické zobrazení české metropole z velké míry pramení z neblahých zkušeností, které Meyrink v Praze nabyt. V očích „spořádaných Pražanů“ se jevil jako nanejvýš podezřelá osoba, čemuž dopomáhal i svými podivnými zálibami. V satirických povídkách jako by si „vyřizoval účty“ s těmi, kdo mu zde znepříjemňovali život. Byli to především představitelé tzv. „vyšší společnosti“, na něž Meyrink svůj kritický pohled zaměřoval. Mezi ně patřili i důstojníci, lékaři a soudci. Hlavní téma satirických povídek s pražskou tematikou bychom mohli nazvat „maloměšťáctví“. Meyrink zachycuje marnou snahu obyvatel české metropole prezentovat se jako zkušené světoobčané. Tato snaha zůstává ve stadiu jakési „hry“,

pouhé nápodoby, která se v Meyrinkově podání stává zábavnou komedií. Slouží však k něčemu víc, než jen k pobavení – ke kritice a výsměchu. Meyrink útočí především na lidskou omezenost, nesnášenlivost a odmítavost vůči všemu neobvyklému. Dalším jeho silným tématem je pojetí morálky, pranýřuje především pokrytectví a předstíranou ctnost těch, kteří si nárokují právo soudit ostatní.

Zobrazení Prahy prostřednictvím ironie a satiry je jen jedním z možných pohledů na toto město. Daleko více se u Meyrinka setkáváme s obrazem Prahy tajemné, fantastické, hrůzostrašné a děsuplné. Pro tento způsob zobrazení autor využívá konkrétní prostory historického města. V povídkách jsou to především Malá Strana a Pražský hrad. S protagonisty povídek vstupujeme do zdejších přízračných domů, obdivujeme temnou krásu paláců, cítíme omamnou vůni zahrad rozkládajících se za vysokými zdmi, kde tušíme zapomenutý život.

Praha není pouhou kulisou příběhů, není městem mrtvých ulic a budov. Je to živý organismus, který se stává pánem nad osudy svých obyvatel, zbavuje je svobodné vůle a mění je v loutky, jejichž kroky řídí. Důležitou konstantou se stává čas příběhů, které se až na výjimky odehrávají za večerních a nočních hodin. Tehdy se k životu probouzí jindy skrytá podoba Prahy. Její prostory se proměňují v tajuplné prostředí, v osamělých chodcích vzbuzují pocity tísně a strachu, zároveň je však přitahují jakousi nepojmenovatelnou silou, v jejímž područí se ocitají a která je přivádí na místa pro ně osudová.

V neposlední řadě se v Meyrinkových povídkách setkáváme s obrazem Prahy magické. Je pro něj městem, jemuž je určeno stát se místem se silnou duchovní tradicí, středobodem, kde se podle pověsti střetávají duchovní vlivy východu a západu. Je spojnicí světa pozemského a světů mimo něj a existují v ní prahová místa, kde lze překročit hranice těchto světů.

Zatímco v povídkách se setkáváme s několikerým pohledem na pražské prostředí, obraz města v románech je již jednotnější. Meyrink volí prostředí

Prahy pro děj tří ze svých románů - jsou to *Golem*, *Valpuržina noc* a *Anděl západního okna*.

Obrazem města se tato díla blíží autorovým fantastickým povídkám. Jeho atmosféra se s nimi v mnohém shoduje. Děj je opět zasazen do konkrétních prostorů. Meyrink zůstává u své oblíbené Malé Strany (především v románu *Valpuržina noc*) a Pražského hradu (*Valpuržina noc*, *Golem* i *Anděl západního okna*), dále se ocitáme na Starém Městě (*Anděl západního okna*). Nově nás autor zavádí do prostor židovského ghetta (*Golem*, *Anděl západního okna*).

Na Meyrinkovy romány jsme se zčásti snažili nahlížet jako na romány iniciační, v nichž je sledována cesta hlavního hrdiny, adepta, ke konečnému cíli zasvěcení.

Meyrink nás zavádí do Prahy v různých historických dobách. Jsou to vláda Rudolfa II. (*Anděl západního okna*), přelom 19. a 20. století (*Golem*) a první světová válka (*Valpuržina noc*). Konkrétní historický čas však v příbězích nehraje příliš důležitou roli, spíše slouží jako výchozí bod pro jiné pojetí času. Výjimkou je román *Anděl západního okna*, kde se konkrétní historická epocha stává i zdrojem předloh pro románové hrdiny. Ve zbylých případech je důležitější povaha období, neboť je v nich zachycen zlomový okamžik přechodu, změny, zániku a zrodu. Tato vlastnost času doplňuje obraz vývoje protagonistů příběhů. Důležitější než čas lineárně zobrazený, je čas cyklický, který v sobě skrývá hodnoty opakování a návratu, opět symbolicky dokreslující povahu děje.

Praha představená v Meyrinkových románech v sobě uchovává mnohé z pověstí a legend, které se k ní váží. Meyrink však s touto podobou pracuje po svém. Pověstmi a legendami se nechává inspirovat a vytváří do určité míry vlastní podobu pražského mýtu, který mu je výchozím bodem k pojetí Prahy jako prostoru ukrývajícího mocná tajemství. Nedílnou součástí těchto pověstí a legend se stávají vedle bytostí přicházejících z jiného světa, jako Golem či Anděl západního okna, i někteří románoví hrdinové (hraběnka Zahradková z Malé Strany, Rudolf II., John Dee, Edward Kelley).

Prahu jsme představili jako místo iniciace. Putování protagonisty po cestě k poznání je v iniciačním románu často doprovázeno symbolikou architektury. V případě Meyrinkově se jí stala architektura města. Konkrétní místa Prahy jsou částečně využita jako prostory působící na vývoj hlavního hrdiny. Pro tuto roli je Praha vhodným místem, neboť uspořádání jejího vnitřního prostoru koresponduje s jakousi univerzální představou ikony města. Určujícími prvky, jejichž symbolika je využita, jsou především dvě městské části oddělené řekou a návrší vypínající se nad městem, na němž se rozkládá hrad. Meyrink město využívá jako zdroj prostorů profánních i sakrálních, prostorů všedních i těch, které jsou zatíženy tajemstvím. Mezi ně však neklade jasnou hranici, nechává je navzájem se prostupovat. Opakujícím se motivem vypovídajícím o zvnitřňování prostoru je labyrintnost města, jeho ulic a především podzemních chodeb. I jinak město nabývá symbolického charakteru - řeka jako hranice mezi dvěma světy, pravý břeh jako místo spíše profánní, levý jako místo, kde je možno dosáhnout nejvyššího bodu pozemského putování.

Zatímco v povídkách si byla zobrazovaná pražská místa v mnohém podobná a – až na výjimky – šlo v podstatě o variaci na stejný typ prostoru, jsou v románech jednotlivé prostory více specifikovány. Každá pražská čtvrť má svou typickou atmosféru. Všechny čtvrti však zároveň spojují odkazy k prostorům, které skrývají tajemství a stávají se klíčovými pro hrdiny románů. Jsou to pak především budovy, kde je toto tajemství ukryto. Místy s největším nábojem této atmosféry jsou Židovské Město a areál Pražského hradu.

Ghetto tvoří svět uzavřený sám do sebe, kde se v důsledku stísněnosti prostoru kumuluje silný náboj energie, která zasahuje bez výjimky všechny zdejší obyvatele. Zhmotnělým obrazem této koncentrace je přízrak Golema, kterého bychom mohli označit za jakousi kolektivní duši tohoto společenství. Nejtajemnějším prostorem ghetta se stává dům, v němž se nalézá místnost bez dveří, o které koluje pověst, že je Golemovým příbytkem.

Židovské Město obklopuje Staré Město, další ze zobrazených čtvrtí. To zaujímá důležitější místo jen v románu *Anděl západního okna*, a to pouze jedním objektem - domem doktora Hájka, ve kterém jsou ubytováni hlavní aktéři románu. Dům se nachází na místě, které bychom mohli nazvat prahem, je to však místo s nábojem negativním, neboť šachta ukrývající se v jeho sklepení je propojena s podsvětím, říší zániku.

Malá Strana v románech stojí poněkud ve stínu Hradčan. Zatímco v povídkové tvorbě byla čtvrtí, kam nás autor zaváděl snad nejčastěji, v románech hraje větší roli jen ve *Valpuržině noci*. Ani zde to však již není ono čarovné prostředí, i když určitou míru fantastičnosti popřít nemůžeme. Tajemnými prostory se stávají především šlechtické paláce.

Nejmagičtější místo celé Prahy se nachází na Hradčanech, čtvrti situované na návrší, které přibližuje příchozí blíže k nebesům. Zdejší nejposvátnější místo se však nenalézá v chrámu, ale ve Zlaté uličce. Je to dům U Poslední lucerny, jehož práh může překročit pouze bytost dokonalá.

Výsledky mé diplomové práce by pro školní výuku ve své nezměněné podobě nebyly příliš použitelným materiálem. Prvním problémem je již zvolený autor. Gustav Meyrink patří mezi spisovatele pražské německé literatury, náleží tedy do skupiny autorů, která stojí na pomezí literatury české a světové, a není na ni tudíž v rámci výuky kladen příliš velký důraz. Gustav Meyrink navíc nepatří k nejtypičtějším reprezentantům této skupiny a je zmiňován spíše okrajově.

Na druhém stupni základní školy bych s tímto autorem nepracovala vůbec. Není natolik známým ani důležitým z hlediska vývoje české ani světové literatury, aby mu v nečetných hodinách určených literatuře byla věnována pozornost.

Na střední škole bych se o Gustavu Meyrinkovi zmínila v rámci pražské německé literatury. Není sice autorem tak významným jako Franz Kafka, Egon Ervín Kisch, Max Brod či Franz Werfel, je však zajímavým pro

povahu své tvorby. Jako reprezentativní dílo bych zvolila román *Golem*. Je to Meyrinkův nejúspěšnější román a z hlediska využití ve výuce je vhodným textem. Jeho děj se odehrává pouze v Praze a hlavním námětem se stává velmi známá pověst o Golemovi. I když s ní autor pracuje velmi inovativně, lze ji využít jako silný motivační prvek. Dalším důvodem je fakt, že u tohoto románu lze do jisté míry ponechat stranou závažnější symboliku odkazující ke skrytému smyslu díla, neboť prostá dějová linie románu je dostatečně poutavá a zajímavá, i když čtenář není s to sledovat její hlubší rozměr. V rámci konkrétního využití tématu této diplomové práce by se dalo pracovat i se zobrazením prostoru Prahy. Nejpoutavějším materiálem by byly popisy dnes již v podstatě neexistujícího Židovského Města. Sledovat by se mohlo především to, jak autor prostředí zobrazuje a jaké prostředky k tomu využívá. Tím by tato látka posloužila nejen oblasti literární historie, ale i teorie.

7. PRAMENY A LITERATURA

- MEYRINK, G.: Anděl západního okna. Praha: Argo, 1992.
- MEYRINK, G.: Černá koule. Praha: Odeon, 1967.
- MEYRINK, G.: Dům alchymistův. Praha: Argo, 1996.
- MEYRINK, G.: Golem. Praha: Lidové nakladatelství, 1971.
- MEYRINK, G.: Hašiš a jasnozřivost. Praha: Volvox globator, 1993.
- MEYRINK, G.: Jak jsem se stal spisovatelem. In: Světová literatura, roč. 34, č. 2, 1998.
- MEYRINK, G.: Mistr Leonhard. Praha: Aurora, 1996.
- MEYRINK, G.: Netopýři. Praha: Agentura Tip Š, 1991.
- MEYRINK, G.: Nevědět nic, moci vše! Povídky – pojednání – korespondence. Praha: Trigon, 2003.
- MEYRINK, G.: Neviditelná Praha. Praha: Argo, 1993.
- MEYRINK, G.: Obrazy vepsané do vzduchu. In: Logos, č. 1, 1992.
- MEYRINK, G.: Valpuržina noc. Bílý dominikán. Praha: Odeon, 1992.
- ADLER, H. G.: Literární tvorba pražské školy. Brno: Barrister + Principal, 2003.
- BACHELARD, G.: Poetika priestoru. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990.
- BLAŽEK, B.: O věčném zrcadlení. In: Meyrink, G.: Anděl západního okna. Praha: Argo, 1992.
- BOR, D. Ž.: Bdělost, toť vše. Gustava Meyrinka cesta k nadsmyslnu. Praha: Trigon, 2002.
- BOR, D. Ž.: Komentář k Meyrinkově odpovědi na dopis neznámé pisatelky. In: Logos, č. 1-2, 2000.
- BOR, D. Ž.: Tři velká témata jednoho velkého spisovatele. In: Tvar, roč. 12, č. 19, 2001.
- BOR, D. Ž.: O významu vlastních jmen v díle Gustava Meyrinka. In: Logos, č. 1-2, 2002.

- BOR, D. Ž.: O ztracené knize „Styx“ a o „proměně krve“. In: Logos, č. 1-2, 2002.
- BOTH – PLZENECKÝ, F.: O Meyrinkovi ještě jednou. In: Logos, č. 1-2, 2001.
- BROD, M.: Život plný bojů. Praha: Mladá fronta, 1966.
- BROD, M.: Pražský kruh. Český Těšín: Akropolis, 1993.
- CÍLEK, V.: Stopa putujícího čehosi. In: Logos, č. 1-2, 2002.
- DAVID, P., SOUKUP, V., THOMA, Z.: Skvosty Prahy. Praha 2004.
- EISNER, P.: Německá literatura na půdě Československé republiky od roku 1848 do našich dnů. In: Československá vlastivěda, svazek 7, Písemnictví. Praha: Sfínx, 1933.
- ELIÁŠ, O.: Golem. Historická studie. Praha: Půdorys, 1996.
- FIALA – FÜRST, I.: Der Beitrag der Prager deutscher Literatur zum deutschen literarischen Expressionismus. St. Ingbert: Röhrig Universitätsverlag, 1996.
- FIALOVÁ - FÜRSTOVÁ, I.: Expressionismus. Olomouc: Votobia, 2002.
- FRITSCHÉ, H.: August Stringerg, Gustav Meyrink, Kurt Arama. Drei magische Dichter und Deuter. Praha: V. Neubert und Söhne, 1935.
- GREBENÍČKOVÁ, R.: Od grotesky k mystice. In: Meyrink, G.: Valpuržina noc. Bílý dominikán. Praha: Odeon, 1992.
- HODROVÁ, D.: Místa s tajemstvím. Praha: KLP, 1994.
- HODROVÁ, D.: Román zasvěcení. Jinočany: H+H, 1993.
- JŮZA, M. – JŮZOVÁ, E.: Ve zdi u poslední svítilny. In: Logos, č. 1-2, 1999.
- KAREVOVÁ, D.: Tajemná atmosféra Prahy a pražští němečtí spisovatelé. Diplomová práce, Praha: 2006.
- KISCH, E. E.: Pražský pitaval. Praha: NPL, 1968.
- KREJČÍ, K.: Praha legend a skutečností. Praha: Panorama, 1981.
- KÖPPLOVÁ, B.: Gustav Meyrink aneb noční můra Praha. In: Meyrink, G.: Mistr Leonhard. Praha: Aurora, 1996.

- KOSATÍK, P.: Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2001.
- KOŠNÁŘ, J.: Staropražské pověsti a legendy. Praha: Odeon, 1992.
- KROLOP, K. - SPITZOVÁ, B.: Gustav Meyrink. In: Meyrink, G.: Černá koule. Praha: Odeon, 1967.
- KRULL, W.: Prosa des Expresionismus. Stuttgart: J. B. Metzler, 1984.
- LEHÁR, J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J.: Česká literatura od počátku k dnešku. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- LEPPIN, P.: Severinova cesta do temnot. Praha: Concordia, 1992.
- NAKONEČNÝ, M.: Lexikon magie. Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, 1993.
- NAKONEČNÝ, M.: Praha magická. In: Logos, č. 1-2, 1997.
- NEUBAUER, Z.: Golem a jiná vyprávění o symbolech a podivuhodných setkáních. Praha: Malvern, 1998.
- NOVOTNÝ, V.: K počátkům a koncům ve fantaskní historické próze. In: Tvar, roč. 11, č. 20, 2000.
- POCHE, E.: Prahou krok za krokem. Praha – Litomyšl: Paseka, 2001.
- PURŠ, I.: Stříbrný střevíc G. M. In: Analogon, roč. 10, č. 1, 1993.
- RIPELLINO, A.: Magická Praha. Praha: Odeon, 1992.
- ROČEK, F.: Gustav Meyrink – mystik. Ústí nad Labem: Aos Publishing, 1994.
- ROKYTA, H.: Nachwort. In: Meyrink, G.: Golem. Praha: Vitalis, 1996.
- SAVICKÝ, N.: Magický hodinář Gustav Meyrink. In: Meyrink, G.: Hašiš a jasnozřivost. Praha: Volvox globator, 1993.
- STEINER-PRAG, H.: Hugo Steiner an Gustav Meyrink. In: Meyrink, G.: Der Golem. Praha: Vitalis, 2001.
- SVÁTEK, J.: Pražské pověsti a legendy. Praha – Litomyšl: Paseka, 1997.
- TOMEK, V. V.: Pražské židovské pověsti a legendy. Praha: Volvox globator, 1995.

VESELÁ, G.: Fantastické romány A. Kubina a G. Meyrinka. In: Román a „genius loci“. Regionalismus jako pojetí světa v evropské a americké literatuře. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR, 1993.

VESELÁ, G.: Jak jsem chtěl v Praze vyrábět zlato. In: Světová literatura, roč. 34, č. 2, 1989.

VITORIA, J.: Pověst o pražském magikovi Gustavu Meyrinkovi.

In: Světový pramen zábavy a poučení, roč. 3, č. 56, 1948.

VÍZDALOVÁ, I.: Pražští Němci a jejich literatura z velkého času.

In: Česká literatura na předělu století. Jinočany: H+H, 2001.

ZADROBÍLEK, V.: Zpráva o hledání stop po Gustavu Meyrinkovi v Bavorsku. In: Logos, č. 1-2, 2001.

ZACHOVÁ, A.: Románová tvorba Gustava Meyrinka. In: Svět literatury, roč. 6, č. 12, 1996.

ANOTACE

Lenka Bártíková:

„NEVIDITELNÁ PRAHA“ GUSTAVA MEYRINKA. Obraz města v Meyrinkově povídkové a románové tvorbě. Praha, 95 stran.

Hlavním tématem práce je zobrazení prostoru Prahy v díle Gustava Meyrinka. Předmětem analýzy se staly autorovy povídky s pražskou tematikou a romány *Golem* (1915), *Valpuržina noc* (1917) a *Anděl západního okna* (1927). V těchto prózách byly sledovány obrazy města a funkce prostoru v rámci děje.

V povídkové tvorbě je pozornost zaměřena především na atmosféru města, která se proměňuje v souvislosti s povahou žánru povídky. V satirách je město předmětem kritiky a výsměchu, ve fantastických povídkách se stává místem kouzelným, magickým, skrývajícím tajemství.

Na romány je nahlíženo především jako na romány iniciační. Předmětem rozboru se stává obraz a role města v ději se zaměřením na symbolické využití jeho prostorů. Větší pozornost je věnována jednotlivým městským čtvrtím, jež jsou charakterizovány zejména jako místa s tajemstvím.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Praha

Gustav Meyrink

Golem

Valpuržina noc

Anděl západního okna

satira

fantastická povídka

iniciační román

prostor

místo s tajemstvím

ANNOTATION

Lenka Bártíková:

„UNSIHTBARES PRAG“ VON GUSTAV MEYRINK.

Das Bild der Stadt in Meyrinks Erzählungen und Romanen. Prag,
95 Seiten.

Das Thema der Diplomarbeit ist die Abbildung der Stadt Prag im Werk von Gustav Meyrink. Der Gegenstand der Analyse sind die Erzählungen mit Prager Thematik und Romane *Der Golem* (1915), *Walpurgisnacht* (1917) und *Der Engel vom westlichen Fenster* (1927). In diesen Texten werden verschiedene Bilder der Stadt und die Funktion des Raums im Rahmen der Handlung verfolgt.

In den Erzählungen konzentriert sich man vor allem auf die Atmosphäre der Stadt, die sich im Zusammenhang mit dem Charakter der Gattung verändert. In den satirischen Erzählungen ist die Stadt der Gegenstand von Kritik und Spott, in den phantastischen Erzählungen ist sie ein zauberhafter, magischer und geheimnisvoller Ort.

Mit den Romanen beschäftigt sich man vor allem als mit Romanen der Initiation. Die Analyse orientiert sich an Bild und Rolle der Stadt in der Handlung und an symbolische Ausnutzung ihres Raums. Man konzentriert sich mehr auf einzelne Stadtviertel, die hier vornehmlich als geheimnisvolle Orte charakterisiert werden.